

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

KUR'AN'DA NAMAZ VE ÇEŞİTLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Umran Kılıçer

İstanbul

Mayıs 2016

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

KUR'AN'DA NAMAZ VE ÇEŞİTLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Umran Kılıçer

Danışman

Doç. Dr. Abdulmuttalip Arpa

İstanbul

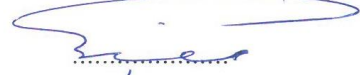
Mayıs 2016

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

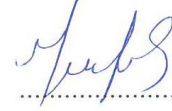
Başkan Doç. Dr. Abdulluttalip Arpa

Üye Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yousef H. Yousef

Üye Yrd. Doç. Dr. Taha Nas

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İbrahim Güney

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışmada İslam dininin temel ibadetlerinin başında kabul edilen namazın tüm yönleriyle Kur'an-ı Kerim'de anlam boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede namaz (salât) kavramının kavramsal çerçevesi belirlendikten sonra kavramla ilişkili diğer kullanımları tespit edilmiştir. Yine namazın tarihsel çerçevesini belirleme sadedinde ilahî dinlerde kısaca namazın tarihsel süreci ve islam'da namazın farzıyeti konusu ele alınmıştır.

Ayrıca çalışmada namaz (salât) kelimesinin Kur'an'daki anlam haritası çizilmiş; bu bağlamda yaklaşık 18 kelime tespit edilerek bir incelemeye tabi tutulmuştur. Ardından Kur'an'da zikredilen namaz çeşitleri tespit edilerek çalışmanın sonunda namaz (salât)la ilgili elde edilen neticeler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Namaz (Salât), Kıyâm, Rükû', Sücûd

ABSTRACT

I will determine in this study the mean of all aspects of prayer (salât) in the Holy Qur'an. Because with this way, the most important and basic worship of Islam had been determined. In this context prayer (salât) is used in Qur'an in different means. We tried to underline and explain these means. Otherwise again we determined briefly the historical context of prayer in the Islamic history. Because the historical process of prayer is important to examine means of prayer in Qur'an.

Beside, meanings of prayer have mapped in this study by searching on word of salât the Qur'an. We saw it had about 18 different words in its context. Then we try to determine type of prayers in the Quran.

Keywords: Quran, Prayer (Salât), Kiyâm, Rukû', Sucûd

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun bu dünyaya gönderilişinin temel gayesi yaradanına karşı kulluk vazifesinde bulunmaktır. Bu vazife, yaratılan ilk insan ve aynı zamanda ilk Peygamber olan Hz. Âdem'den Hz. Peygamber (sav) kadar tüm peygamberlerin risaletlerinde esaslı bir şekilde belirlenmiş ve risalet sahipleri tarafından muhataplara vurgulanarak bildirilmiştir. İşte bu vazifenin ifası sürecinde kulun rabbine karşı sunması gereken en temel ibadetlerin başında namaz gelmektedir. Bu yönüyle Namaz, Kur'an'da sıklıkla vurgulanmış ve üzerinde çokça durulan ibadetlerden biri olmuştur. Kur'an'da yer alan namaz ile ilgili tanımlar ve tasvirler dikkate alındığında da bu ibadetin farklı şekillerde de olsa genel hatlarıyla önceki dinlerde de mevcut olduğu görülmektedir. İşte bu çalışmada bu denli önemli bir konuyu Kur'an'daki tüm boyutlarıyla bir incelemeye tabi tutmaya çalıştık. Çalışmamızda aşağıdaki yöntemlere göre şekillendirdik.

Çalışmamız bir giriş, ik bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır:

Birinci bölümde namaz (salât) kavramının kavramsal çerçevesini belirlemeye çalıştıktan sonra ardından kavramla ilişkili diğer kullanımları tespit etmeye çalıştık. Yine bu bölümde namazın tarihsel çerçevesini ortaya koyma sadedinde ilahî dinlerde kısaca namazın tarihsel sürecine değindik ve sonunda islam'da namazın farzıyeti konusunu ele almaya çalıştık.

İkinci bölümde ise öncelikle namaz (salât) kelimesinin Kur'an'daki anlam haritasını çizmeye çalıştık. Bu bağlamda yaklaşık 18 kelime tespit edip onları bir incelemeye tabi tuttuk. Ardından Kur'an'da zikredilen namaz çeşitlerini tespit etmeye çalıştık. Sonunda da namaz (salât)la ilgili elde ettiğimiz neticeleri sunmaya çalıştık.

Tez konusunun belirlenmesi aşamasından itibaren bana değerli fikirleri ve tenkitleri ile yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Abdulmuttalip ARPA Bey'e şükranlarımı arz ederim. Ayrıca teknik ve akademik bilgilendirmeleriyle Abdullah DİLEK kardeşim; görüş ve tenkitleriyle istifade ettiğim değerli ilim adamları Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yousef Temimi ve Yrd. Doç. Dr. Taha NAS hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Umran Kılıçer

İstanbul 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET	3
ABSTRACT	4
ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	13
I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	13
A. NAMAZIN TARİFİ	13
B. NAMAZ TERİMİ İLE İLİŞKİLİ DİĞER KULLANIMLAR	21
A. DİNLERDE NAMAZ.....	43
B. İSLAM'DA NAMAZ.....	52
İKİNCİ BÖLÜM	64
I. KUR'AN'DA NAMAZ (SALAT) KELİMESİNİN ANLAMLARI	64
A. İSTİLAHİ MANADA NAMAZ	64
B. RAHMET VE MAĞFİRET	72
C. DUA	74
Ç. İSTİĞFAR	74
D. KIRÂAT	75
L. NAMAZ MEKÂNLARI.....	76
M. MÜNAFIKLARIN NAMAZI.....	76
N. İSLAM.....	77
O. DİN	78
Ö. MÜŞRİKLERİN BİD'AT NAMAZI.....	79
II. KUR'AN'DA ZİKREDİLEN NAMAZ ÇEŞİTLERİ	80
A. BEŞ VAKİT NAMAZ.....	80
B. GECE (LEYL) NAMAZI	83
C. CEMAAAT NAMAZI	86
Ç. NAFİLE (TETAVVU') NAMAZI	89
D. CUMA NAMAZI.....	93
E. BAYRAM NAMAZI	95
F. SEFER NAMAZI.....	97

G. ÖLÜ İÇİN DUA (SALÂT) CENAZE NAMAZI	98
H. KORKU (HAVF) NAMAZI.....	98
I. HASTA (MARÎD) NAMAZI	100
İ. YAĞMUR (İSTİSKÂ) NAMAZI	102
J. ÂYETLER VEYA GÜNEŞ VE AY TUTULMASI NAMAZI	105
SONUÇ	107
KAYNAKÇA.....	109

GİRİŞ

Bütün hamdler kulunu bir gece vakti Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yürüten Allah Teâlâ'ya âittir. Salât ve selam da Rabbinin en büyük âyetlerini müşâhede eden Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in hidâyet kandilleri olan ehl-i beyti ve etrafa nur saçan ashâbının üzerine olsun.

İnsanoğlunun gidişatını olgunluk ve erdem tarafına yönlendiren, bütün beşeriyyeti kapsayan hayatın temel kaynağı Kur'an-ı Kerîm'dir. Kur'an-ı Kerîm, beşerî mârifetin, İslamî medeniyetin inşâsında kendisinden ilham alınan berrak su membain ve diğer doğru tüm kavram ve değerlerin kaynağıdır. Yine o, din günü olan kıyamete dek sürecek bir mucize'dir. Onun hayrete düşüren âyetleri de insan davranışlarının gelişimi noktasında sonsuza kadar ilerleyen, dâima ışık veren bir nûr olarak kalacaktır.

Kur'an-ı Kerîm, üzerinde durulmasına ve fikir yürütülmesine olanak sağlayan bir takım âyetlerdeki kelimeleri bünyesinde barındırdığından dolayı, İslam âlimleri ve batı bilginleri tarafından sürekli bir ilgi ve ihtimam odağı olmuş ve bu bağlamda Kur'an-ı Kerîm ile ilgili öğretim ve çalışmaların merkezi olmaya devam etmiştir. Bu çalışmalar arasında en çok üzerinde durulan ve araştırma konusu olan kelimelerden bir tanesi de “Namaz (صلاة)” ifadesi olmuştur.

Kuşkusuz insanın en yüce hedefi Allah Teâlâ'ya kavuşmaktır. Ona kavuşabilmenin sırrı ise kendisine aşk beslemek, sevebilmek ve kendisine karşı samimi, içten olmaktır. Bu sırrın anahtarı ise yüce ve noksanlıklardan münezze olan Allahü Teâlâ'yı hatırlamaktır. Namaz ise kendisini hatırlama ve anmanın en etkili biçimidir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de;

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“kalpler ancak Allah'ı zikretmekle mutmain olur” (Rad: 28) ifadesi de bunu desteklemektedir. Çünkü ruhun gıdası ve gönüllerin canlılığı ancak namaz içinde meydana gelmektedir.

Kuşkusuz Kur'an-ı Kerîm'in “Namaz” ile ilgili ifadeleri, onun mertebesi ve öneminin açıklanması her asırda yenilenmeye, sınıflandırılmaya ve kendisinden

bahsedilmeye ihtiyaç hissettirmiştir. Çünkü “Namaz”, kelime-i şehâdetten sonra İslam’ın en büyük rüknüdür. Dolayısıyla “Namaz”ın mevkii bedene nisbetle başın mevkii gibidir. Farzlardan öğrenilmesi gerekenlerin ilki “Namaz”dır. Kulun hesaba çekileceği şeylerin de birincisi “Namaz”dır. O kabul edilirse onun dışındaki diğer ibadetlerin hesabı kolaylaşacaktır. Öte yandan, eğer kul namazının hesabını veremezse namazın sevabını kaybeder ve namaz kılmamanın cezasını çeker. Yine “Namaz”, aracı koyan kişilerin (kendileriyle Allah arasında) aracı kıldıkları şeylerin en üstünüdür. “Namaz” mü’minin miracıdır. Aynı şekilde “Namaz” Peygamberlerin ve özellikle Hazreti Muhammed (sav)’in yapmış olduğu vasiyetlerin sonuncusudur. Çünkü Peygamber Efendimizin en son vasiyeti; “Namaza önem verin. Namaza önem verin. Bir de elinizin altında bulunan cariyelerinize önemi verin,” sözü olmuştur.

“Namaz” kelimesinin öneminden dolayı Allah Teâlâ yaklaşık yüz âyeti kerimede bu kelimeyi zikretmiştir. Bunlardan onlarcasında “Namaz” kelimesi yerine; iman, kur’an, zikir, sücûd, tesbih, hasenât, kunût ve bunlardan başka kelimeler kullanılmış ve bunlarla “Namaz” kelimesi murad edilmiştir. Nihayetinde onların tamamı “Namaz” manasına işâret etmektedir.

Kuşkusuz “Namaz” kelimesinde, insanoğlunun bu kelimenin manasını idrâk etmekten âciz kalacağı sırlar vardır ki bunlar öğrenim görmüş her bir insana nisbetle anlayabilme, farkında olma bakımından devamlı yenilenmekte ve değişiklik göstermektedir. “Namaz” kelimesinin farklı bir takım anlamları vardır. Kur’an-ı Kerîm’de zikredilen bu farklı anlamların kısımları on sekiz civarındadır. Her kısmın da kendisine göre bir şekli, biçimi ve özelliği vardır. Muhtevâsı ve kullanıldığı bağlamına göre farklı anlamlar ifa edebilmektedir. Mesela Namaz ve Kur’an arasındaki ilişkinin güçlü ve sağlamlığını ifade etme bağlamında “Kur’an” kelimesi getirilip te bununla “Namaz” murad edildiği olmuştur. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur;

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir.” (İsrâ Sûresi 17/78).

Gerçekten insanı hayrete düşüren ve üzen şey insanların çoğunun hatta aralarında birçok nitelikli ve özel kişilerin olmasına rağmen hayatın ve davranışın sırrı olan bu namaz sırrının farkında olmamasıdır.

Kur'an-ı Kerîm ve Sünnette toplum, aile ve fertlerin kurulması esnasında namazın son derece önemli ve benzersiz bir görev üstlendiğini ifade eden birçok nassın bulunmasıyla beraber ahlâkî yönde gelişebilmenin kaynağı bu sırrı hakkıyla bilmekten geçmektedir.

İşte bu düşünce ve duygudan hareketle böyle bir konuyu çalışmaya karar verdik. 'Kur'an'da namaz ve çeşitleri' adlı bu çalışmayla namazın mahiyeti, anlam çerçevesi ve tüm boyutlarının ortaya konulmasıyla yukarıda bahsedilen amaca bir nebze katkı sağlamak çalışmanın asıl amacını teşkil edecektir. Şüphesiz böyle bir çalışma, konulu tefsir ve Kurân âyetlerinin siyâkına (konuşma seyri ve gidişatı) önem veren tefsir ile ilgili Kur'an ilimleri konularının kapsamında yer almaktadır.

Kuşkusuz bu tür konu çalışmaları, Kur'an âyetlerinin delâletleri ile içeriklerinin genişletilmesini ve kendisine yeni ve ayırt edici manaların katılmasına olanak sağlamaktadır. Çalışmada konunun anlaşılması ve tüm boyutlarının ortaya konması için kapsamlı bir yöntem takip ettik. Dolayısıyla öncelikle namaz kelimesini etimolojik bir tahlile tabi tuttuk. Bu bağlamda "Namaz (salat)" kelimesinin kökünü ve nereden türediğini belirledikten sonra ıstılahî anlamını vermeye çalıştık. Ardından namazın tarihsel sürecine değinerek, Allah Teâlâ'nın bunu nasıl farz kıldığını, Âdem (as)'ın nüzûlünden Hz. Muhammed (sav)'in asrına kadar bütün resûl ve nebîlere nasıl emrettiğini, İsrâ ve Mi'râc'a çıkış hadisesinin nasıl gerçekleştiğini aktarmaya çalıştık.

Namazın kavramsal sürecine değindikten sonra anlam çerçevesini belirleme kapsamında toplamda on kısım civarında olan namazla yakın ilişkili kelimeleri tespit etmeye çalıştık. Kıyâm, sücûd ve rükû' gibi. Bu süreçte manâlarının açıklanması esnasında kendilerine mürâcaât edip faydalandığımız kaynaklar ise mu'cemler, tefsir kitapları ve Kur'an ilimlerine dâir yazılmış bir takım eserler oldu. Buradaki amaç ise, kastedilen manaları bulmaya çalışmak ve Kur'an-ı Kerîm'in, namaz kelimesi yerine bu isimleri kullanmasındaki sır ve gâyeye ulaşabilmektir.

Sonra “Namaz (salat)” kelimesinin “vücûh ve nezâir” yönünü belirleme çerçevesinde namaz kelimesinin değişik âyetlerde farklı anlamlarda kullanılmasını ele aldık ki bunlar da toplamda on sekiz vecih civarındadır. Bu bağlamda birinci vecih beş vakit namaz manasında, sonuncusu ise müşriklerin icât ettikleri namaz manasındadır. Şöyle ki bu vecihler, Kur’an’ın “Namaz (salat)” kelimesinden kastettiği delâletlerin, manâların bilinmesi ve bu husustaki âyeti kerîmelerin peşpeşe getirildiği yerde ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise, Kur’an-ı Kerîm’de vârid olan namazların çeşitlerine değineceğiz ki bu da toplamda on iki tanedir. Birincisi beş vakit namaz, sonuncusu ise mucizeler veya kûsuf (güneş tutulması) namazıdır. Bu da âyeti kerîmelerin kendisine işâret ettiği her bir namazın, edâ edilîşinin keyfiyeti, ne zaman farz kılındığı, nüzûlü ve isimlendirilmesinin sebeplerine işâret eden âyetlerin toplandığı yerde ele alınmıştır.

Genel çerçevesini belirlemeye çalıştığımız bu çalışmayla amacımız, tefsir çalışmalarına bir katkı sağlamanın yanında “Namaz”ın Kur’anî boyutunu ortaya koymak ve namazın sırlarına, maksatlarına ve bunların tümünün devamlı bir itaât ve sürekli bir ibadet oluşunu ortaya koymak olacaktır. Şüphesiz namazın sırrı ve hikmetiyle donanmış fertlerin inşâsı beraberinde erdemli bir toplum ve devlet inşasının da temelini oluşturacaktır.

(namaz), bazı cüzleriyle isimlendirilmiştir.”⁵ Bir başka görüşe göre de salat, asıl olan ta’zîm manasında olduğudur. Husûsî olan salât (namaz), kendisinde Rabb Teâlâ’ya ta’zim gösterme ve O’nu noksanlıklardan tenzîh etme manası bulunduğu için salât olarak isimlendirilmiştir.⁶

Bizim “Ey Allah’ım! Muhammed’e salât eyle” sözümüzün manası ise dünyada zikrini yüceltmek, insanlara davetini duyurmak, getirdiği şeriatı devâm ettirmek, ahirette de ümmeti hakkında şefâatçi olabilmesini istemek, mükâfât ve sevaplarının katlanmasını, çoğalmasını temenni etmektir.

Allah Teâlâ’nın şu âyeti kerimesi salât kelimesinin duâ manasında kullanıldığını gösterir;

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin”(Ahzâb 33/ 56).

Bu durumda salât, Allah’tan rahmet ve mağfiret, meleklerden istiğfar, insanlardan ise dua manasındadır. Namazda duâ ve istiğfar manası bulunduğu için salât kelimesiyle isimlendirilmiştir.⁷

Allah Teâlâ’nın şu âyeti kerimesi de salât kelimesinin mağfiret ve bağışlanma manasında kullanıldığını gösterir;

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

“İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlarıdır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır” (Bakara 2/157). Dolayısıyla burada “salavât” kelimesinin manası Allah tarafından onların bağışlanması ve onlar için övgünün olmasıdır.⁸

⁵ İbn Kesir, İmaduddin Ebu’l-Fidâ İsmail ed-Dimeşkî, **Tefsiru’l-Kur’an’i’l-Azîm**, Thk: Mustafa Seyyid Muhammed – Muhammed Seyyid Reşâd – Muhammed Fadl el-Acmâvî, Müessesetü Kurtuba, Cize, 2000, I, 270.

⁶ İbn Manzur, **Lisanü’l-Arab**, XIV, 466.

⁷ İbn Manzur, **Lisanü’l-Arab**, XIV, 474-475; Soysaldı, Mehmet, **Kur’an Semantiği Açısından Salat Kavramı**, Fırat Üniv. İlah. Fak. Derg. S.1, s. 13-14, 1996; Ünal, Ali, **Kur’an’da Temel Kavramlar**, Beyan Yay., 1996, s. 502-503.

⁸ Ezheri, **Tehzibü’l-Lüğa**, XII, 166.

Sahabi İbn Ebî Evfâ'dan aktarılan rivayette kendisinin şöyle dediği rivâyet olunmuştur:

“Babam, malının zekâtını bana verdi. Ben de onları Rasûlullah (sav.)’e götürdüm. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu; “Ey Allah’ım! Ebî Evfâ’nın ailesine salât eyle.”⁹ Bu mâna Allah Teâlâ tarafından rahmetin vüku’ bulacağına delâlet eder. Bir başka görüşe göre ifade “Yani, onlara merhamet eyle” anlamındadır.¹⁰

Bağdat’ın meşhur belağat alimlerinden Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Zeccâc (ö. 311/923) salât kelimesiyle ilgili şöyle der; “Salât kelimesinde asıl olan “gereklilik” manasıdır. Arap dilinde şöyle denilir; صلى واصطلى “ateş yaktı ve ısındı”. Bundan dolayı ateş yakan ateş içindedir. Yani, Ateşle beraberdir.¹¹

Bazıları ise “Salât” kelimesinin “yanma” manasında olduğunu ifade etmiş ve "صلى الرجل" “Adam namaz kıldı” ifadesinin manasını, kişinin bu ibadet sebebiyle Allah’ın yakıcı ateşi olan yanmayı nefsinden kaldırması şeklinde açıklamıştır. Böylece ibâdet mevzisi “Salât” olarak isimlendirilmiştir.¹²

“Musallî” yarışta birinciyi takip eden ikinci at demektir. Musallî geldiği zaman "صلى الفرس" “atın peşinden geldi” denilir. Bu birinciyi takip eder. Çünkü başı salâsının hizasındadır. Salâ ise, atın kuyruğunun sağ ve sol tarafında olan kısımdır. Bu ikisi iki salâdır. At salâsını sarkıttığı zaman اصلت الفرس “At kuyruğunu indirdi” denilir. Bu ise yavrusuna yakın olduğu zamandır.¹³

Alîmlerin çoğu konuyla ilgili şöyle demektedir: Umûmî manâsıyla “salât” kelimesi insan için, “tesbîh” kelimesi de insandan başka olan diğer varlıklar için kullanılır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ

⁹ Buhari, “De’avât”, 32.

¹⁰ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, XIV, 464.

¹¹ İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, XIV, 464; Ezherî, **Tehzîbu'l-Luga**, XII, 166.

¹² Râgib el-İsfehânî, **el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kurân**, Thk: Muhammed Seyyid el-Kilânî, Dâru'l-marîfe, Beyrut, t.y, s. 285.

¹³ Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir, **Muhtâru's-Sihâh**, Mektebetü Beyrut Nâşirun, Beyrut 1995, VI, 2402; Ezherî, **Tehzîbu'l-Luga**, XII, 166; Konevi, Kasım, **Enîsu'l-Fukahâ fî Ta'rifâti'l-Elfâzi'l-Mütedavile Beyne'l-Fukaha**, trc. Ahmed b. Abdurrezzak Kubeysi, Daru'l-Vefa, Cidde, 1987, I, 67.

“Biz hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmıştık. Zaten her birine hükümler ve ilim vermiştik. Dâvûd ile birlikte, Allah’ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik” (Enbiya 79).

“Salât” kelimesinin cahiliye dönemi şiirlerinde de bulunduğu bilinmektedir. "صلوين" "iki kuyruk altı" aynı şekilde "مصلين" "birinciye takip eden" kelimeleri bu dönemin şiirlerinde sıkça yer almaktaydı. Araplar birinci gelen ata “sâbık” ikinci olana ise “musallî” ismini verirlerdi. Çünkü ikinci at birinci atın kuyruk hizasını takip etmekteydi. Salât kelimesinin duâ manasıyla ilgili olarak A’şâ şöyle demiştir;

Rüzgâr sevgilinin küpünü devirmek istedi de, adam onun küpü için dua etti ve tekbir getirdi.”¹⁴ Ona ekşitmemesi ve bozmaması için duâ etti. Yani, ondan bunu istedi.

15

Yahûdîlerin salavatı onların havralarıdır. Kur’an-ı Kerîm’de şöyle geçmektedir.

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا

“Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi.”(Hac, 22/40) İbni Abbâs, âyeti kerimede geçen “salavât” kelimesinin Yahudilerin havraları olduğunu söylemiştir. Yani, namaz kılma yerleri. Bağdat’ın meşhur Arap dili âlimlerinden ayrıca bir edip olan İbnü’s-Sikkît (244/858) de bu görüşü tercih etmiştir.¹⁶

Bu kelimenin aslı “salûtâ” şeklinde olup "وَمَسَاجِدُ وَصَلَوَاتٌ" şeklinde okunmuştur. Bir başka görüşe göre bu Sâbîi dinine mensup olanların namaz kılma yerleridir. Ayrıca bunun manasının “muhakkak havra yerleri yerle bir edilirdi” şeklinde olduğu; “havra yerleri” yerine “salevât” (havra) kelimesi getirildiği de ifade edilmiştir.¹⁷

¹⁴ A’şâ, Ebu Basir Maymun b. Kays b. Cendel, **Dîvanu A’şâ el-Kebîr**, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut, 1992, I, 223,

¹⁵ İbn Manzur, **Lisanü’l-Arab**, XIV, 464.

¹⁶ İbn Manzur, **Lisan**, XIV, 46; Konevi, **Enîsu’l-Fukaha**, I, 68.

¹⁷ İbn Manzur, **Lisanü’l-Arab**, XIV, 466.

İfade edilen diğere bir görüşte de “salât” kelimesinin aslı “ص، ل، ا” “sâd, lâm ve elif” harflerinden türetilen ve köken itibariyle Ârâmice olan bir kelimedir. “صلی” “Sallâ” kelimesinin manası rüku’ etti ve eğildi olup sonraları bilinen dini manasıyla namazı ifade etmede kullanılmıştır. Daha sonra da bu kelimeyi Yahudiler kullanmış ve Ârâmice olan bu kelime İbrânice’ye dönüşmüştür. Ehli kitap yolu ile İslam’dan önce Arapça’ya dahil olmuştur.¹⁸

Yukardaki ifadelerde bir anlamsızlık ve problemin olduğu açıktır. Çünkü “salât” kelimesini ne İslâm ne de Yahudiler ilk olarak kullanmamıştır. Bilakis bunu ve özellikle de duâ ve istiğfar manasıyla getirilen bu kelimeyi İslam’dan önce Araplar şiirlerinde kullanmışlardır.

Bir başka ifadeye göre “Salât” kelimesi, “sılâ” (vasıl olma, ekleme) kelimesinden türetilmiştir. Çünkü namaz insanı yaratana ulaştırır ve kendisini O’nun rahmetine yakınlaştırır.¹⁹

Burada şu mülâhazaya dikkat çekmekte fayda vardır. Yukarda ileri sürülen düşünce sahibi, salât kelimesinin islâmî manaya intikal ettiği aslî manasının hakikati hakkında kesin bir yargıya ulaşamamış, buna güç yetirememiş ve aslî manasının sılâ manasında mı, duâ manasında mı, lüzum (gereklilik) manasında mı yoksa salevân (kuyruğun arka kısmı) manasında mı olduğunu kesin olarak ifade edememiştir. Ancak biz yukarda da temas edildiği gibi Cahiliyye dönemi Araplarının kendi dönemlerinde “musallin” ve bunun dışında geride zikredilmiş olan kelimeleri kullandıklarını açıkça görebiliyoruz.²⁰

Et-Tetavvuru’d-Dilâlî beyne Lüğati’l-Câhiliyyi ve Lüğati’l-Kur’ani’l-Kerîm isimli kitabın sahibi Ebu Avde kelimeyle ilgili şöyle der: “Salât kelimesi, bazı fikir erbabının zikrettikleri gibi her ne kadar (dini manasıyla) salât ve sılâ - lüzûm arasında yakın bir bağlantı bulunsa da sılâ veya lüzum manasından türetilmemiştir. Muhtemelen bu görüşün sahipleri, salât kelimesinin kökeni ile bunun İslâmî manasından etkilenerek bu görüşü ortaya atmışlar, salât kelimesiyle sılâ kelimesi

¹⁸ Cevad, Ali, *Târîhu’s-Salâti fi’l-İslâm*, Menşûrâtü’l-Cemel, Beyrut, 2007, s.12.

¹⁹ Tabâre, Afif, *Rûhu’s-Salâti fi’l-İslâm*, Dâru’l-ulûm lil melâyîn, Beyrut, 1985, s. 21.

²⁰ Avde, Halil Ebû Avde, *et-Tetavvuru’d-Dilâlî beyne Lugati’s-Şi’ri’l-Câhilî*, Mektebetü’l-Menar Ürdün, s.182.

arasında “sallâ” (namaz kıldı) ve “vasale” (ulaştı) kelimeleri arasında lügat bakımından birbirlerini farklı kılan şekle rağmen bağlantı kurmuşlardır. Kuşkusuz en tercih edilen görüş ise İslâmî anlamdaki “salât” kelimesi, duâ ve talep manasından alındığı ve türetildiğidir. Bunun sebebi ise “salât” (namaz) ile talep (duâ ve isteme) arasında yakın bir bağlantının olması ve özellikle de şairlerin "صلى" “sallâ” kelimesini talep manasında kullanmış olmalarıdır. Bu da Kur’an-ı Kerîm’in, Arapların şiirlerinde kullanmış oldukları üslûbu kullandığını gösterir.²¹

Yukarıda geçen ifadeler mütekaddim ve muâsır lügat âlimlerinin “salât” kelimesinin türetilişi, kökeni ve manası hakkındaki tereddütlerini ortaya koymaktadır. Ancak Ali Muhammed Gürani, *Felsefetü’s-Salât* adlı kitabında, salât kelimesinin kökeni çerçevesinde yeni bir görüşü açıkça ifâde etmektedir.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَاً وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّئًا وَعَوَّضْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ
طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

“Hani, biz Kâbe’yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makam-ı İbrahim’den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun.” (Bakara 2/125). Ona göre Allah Teâlâ’nın İbrahim ve İsmail’e (a.s) emir buyurduğu vakit zikrettiği “musalla” (namazgâh) ifadesi Kur’anî bağlama yakın olan bir görüştür.

Bu ifadeden dolayı Ali Muhammed Gürani’ye göre tercih edilen görüş salât kelimesinin Bâbil diline ait bir kelime olup İbrahim aleyhisselamın dininde muayyen bir ibadete isim verilmiş olduğudur. Sonrasında ise bu kelime İsmail aleyhisselamın Mekke’ye hicretinden itibaren Arapçaya girmiş olduğudur. Söz konusu Bakara 125. âyette Allah Teâlâ, İbrahim aleyhisselamın kendi neslinden bir kısmını, namazlarını kılmaları için Beytülharam’ın çevresine yerleştirmesi olayını anlatılmıştır. Bundan dolayı onlar bu namazı mutlaka kılmış ve öğrenmişlerdir. Böylece bu ibadetin ismi bu yolla Arapça ’ya girmiştir.²²

²¹ Avde, *et-Tetavvuru’d-Dilâfi*, s.182.

²² Gürânî, Ali Muhammed, *Felsefetü’s-Salât*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, Beyrut, s. 29.

Bu kelimenin ne Arapça ne de İbranice bir kökten gelmediğinin delili ise Arapça dilinde “salât” kelimesinin mastarının bulunmamasından ötürüdür. Çünkü Arap dilinde (زكى تركية) “temizlemekle temizledi” ifadesi söylendiği halde; (صلى تصلية) “namaz kılmakla namaz kıldı” şeklinde bir ifade söylenmemiştir. Bu şekilde Arap dilinde yer alan bu kullanım, Arapların İslam tarihinde bu kelimenin türetilmediğini açığa çıkartan delillerdendir. “Salat” kelimesinin İbranice bir kökten gelmemiş olduğu düşüncesine gelince; bunu destekleyen temel düşünce Arapça ve İbranice’nin köken olarak Sami dil ailesinden gelmesine rağmen her iki dilin gelişim döneminde farklı zaman ve mekâna sahip olduğudur. Çünkü Arapların İbranice dili ile hiçbir kültürel, ticari ve siyasi bir etkileşimleri olmamıştır. Sadece MS II. yüzyılda Yahudilerden bir grubun diaspora döneminde Arap coğrafyasına yerleşerek vaat olunan Mesih’i beklemeleri sırasında, Araplarla ticari ilişkilerde bulunulmuş; fakat buna rağmen bu dönemde yine iki dil arasında herhangi bir etkileşim meydana gelmemiştir.²³

Yukarıda geçen ifadelerden anlaşıldığı üzere “salât” kelimesinin manası ve dil bakımından kökeni ile ilgili şu neticelere ulaşılmaktadır:

- a) Bu kelimenin manası duâdır.
- b) Bu kelime duâ, rahmet, istiğfar, tazim ve bereket manaları arasında müşterektir.
- c) Bu kelime, atın kuyruğunu çevreleyen iki kemik olan “saleveyn” kelimesinden türemiştir.
- ç) Bu kelimenin manası “lüzum” (gereklilik) manasındadır. Çünkü bu kelime lâzım, gerekli olmak manasındaki (صلى واصطلى) “ateş yaktı ve ısındı” kelimesinden türemiştir.
- d) Bu kelime, “kendisinden yanmayı yani, ateşi kaldırdı” manasında olan "صلى" kelimesinden türemiştir.

²³ Gürânî, **Felsefetü’s-Salât**, ss. 28-29.

e) Sözcüğün kökeni hakkında ise bunun ne Arapça ne de İbranice olduğu, Bâbil dili kökünden olup İbrahim aleyhisselamın yaptığı ibadetin bu kelime ile isimlendirildiğidir.

2. ISTILAHÎ ANLAMI

Yukarda salât kelimesinin kökeni hakkında yaptığımız tespitten sonra ıstilahi anlamıyla ilgili bilgilere yer vermek istiyoruz. Konuyla ilgili alimlerin görüşleri şu şekildedir.

Seyyid Şerif el-Cürcânî şöyle demiştir; “Bu kelime, belirli vakitler içinde sınırlı şartlar ile bilinen zikirler ve husûsî rükunlardan ibâret olan bir ibadettir. Salât aynı şekilde Resulullah (sav) için dünyada ve ahirette yücelik istemektir.”²⁴

İbni Kemal ise şöyle demiştir; “Bu kelimenin aslı duâdır. Bir tekbirle başlayıp bir selam ile biten söz ve fiillerden oluşan bu ibâdet, bir şeyin içinde bulundurduğu şey ile isimlendirilmesi gibi “salât” kelimesiyle isimlendirilmiştir. Salât (Namaz), şâri’ olan Mevlâ Teâlâ’nın gönderdiği din hasebince şekilleri değişse bile hiçbir dinden ayrılmayan ibadetlerdendir.”²⁵

Bundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ
عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْفُورًا

“Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah’ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü’minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır” (Nisâ 4/103).

Fukahâ ise namazın tarifi hakkında şu görüşe gitmişlerdir; “Namaz, husûsi şartlardan oluşan, tekbirle başlayıp selam ile biten söz ve fiillerdir.”²⁶

²⁴ Cürcânî, Ali b. Muhammed, **et-Târîfât**, thk: İbrahim el-Ebyârîs, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1405, s. 175.

²⁵ Cürcânî, **et-Târîfât**, s. 461.

²⁶ Şîrbînî, Muhammed Hatib, **Müğni’l-Muhtâc**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, I, 120; İbnü’l-Hümâm, **Fethu’l-Kadîr**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, I, 36; Ceziri, Abdurrahman, **Kitâbu’l-Fıkh ala’l-Mezâhibi’l-Erbâa’**, Mısır t.y., I, 167.

İbnü'l-Cevzî ise namazın tarifi hakkında şu görüşe gitmiştir; “Dinde namaz, hususi söz ve fiillerdir.”²⁷ Bazıları ise şöyle demiştir; “Dinin lisanında “salât” sözcüğü husûsî şekil, husûsî duâ, husûsî kırâat, husûsî sayı v.s. intikal etmiştir.”²⁸

Yukarda geçen ifadelerden yararlanarak salât sözcüğünün ıstilahî ve lüğavî manaları arasındaki bağlantının hakikatine ulaşabiliyoruz. Bu hakikat ise, salât sözcüğünün duâ, gereklilik, ta’zim manasında olup bu tüm manaların aynı zamanda fukaha ve müfessirler tarafından üzerlerine basit ilavelerin katılmasıyla beraber dinî manasıyla salât (namaz)ta da bulunan manalar olduğudur. Salât sözcüğü, umûmî olanın ismi ile husûsîyi isimlendirmek kabilinde olup diller arasında yaygın olan bir şeyin cüzünün ismiyle tamamını isimlendirmek kabilinden değildir.²⁹ Salât sözcüğü her ne kadar “saleveyn” kelimesinden alınmış olsa da bu iki yer (kuyruğu çevreleyen iki kemik) rükû ve secde yerine kullanılmıştır. Bu da ancak ikisinin hareket ettirilmesiyle tamam olur. İşte salât kelimesinin ismi bu iki kemikten alınmış oldu.

B. NAMAZ TERİMİ İLE İLİŞKİLİ DİĞER KULLANIMLAR

Kur’an-ı Kerîm’i okuyan kişi, Kur’an-ı Kerîm’in namaza ne kadar önem verdiğini ve ne kadar hürmet gösterdiğini açıkça anlamış olur. Çünkü namaz, insanın Allah’ın önünde gösterdiği kulluk tecellilerinden birisi, ibadet ve alçak gönülle itaatini sergilediği yerdir. İnsan acziyet, ihtiyaç sahibi olma ve zayıflık vasıflarıyla yaratılmıştır. Allah Teâlâ ise her şeye gücü yeten, mutlak zenginliğin sahibi ve insanlığın tüm işlerini idare eden zattır. Kul, Allah Teâlâ’nın önünde namaza durduğu zaman ilk andan itibaren Rabbine itaat ederek kulluğunun bilincinde olur ve kendisinden ihtiyaçlarını gidermesini ister. Bu kul, hiçbir benzeri olmayan halikini tesbih edip O’na hamd ederek kendisinden edâ etmiş olduğu bu ibadetin kabul olunmasını talep eder.

Şöyle ki namaz, kul tarafından ma’bud olana yapılan ibadetin kabul edilmesi için en temel şarttır. Bunun için Kur’an-ı Kerîm “salât” (namaz) kelimesine önem vermiş, namaz manasında kullanılan kıyâm, sücûd, rükû, kırâat ve başka sözcükler gibi bir takım kelimelerle veya namazın manevi etkisini gösteren iman gibi kelimelerle

²⁷ İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, **Zâdü'l-Mesîr**, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1404, I, 25.

²⁸ Tahir b. Aşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, I, 234.

²⁹ Gürânî, **Felsefetü's-Salât**, s.30.

“salât”ı zikretmiştir. Burada tesbih, hamd, istiğfar ve kunut gibi namaz manasını içeren bir takım sözcükleri vardır ki bunlar birçok Kur’an âyetlerinde namaz manasıyla getirilmiştir.

Bu bölümde bu isimlendirmelerdeki farziyyet ve hükümlere vakıf olabilmek için Kurânî kullanımları içeren Kurân âyetlerini açıklamaya, lügat kitapları, tefsir kitapları ve Kur’an ilimlerine mürââcat ettikten sonra kastedilen manayı bulmaya çalışacağız. Bununla beraber Kur’an’ın bu isimleri namaz kelimesi yerine kullanmasının ve namaza önem vermesinin sebepleri hakkında açıklamalara yer vereceğiz.

Namaz, insanın Allah’ın huzurunda kulluğunu ispatladığı bir ibadettir. İnsan aciz, muhtaç ve zayıf bir varlık olarak yaratılmıştır; Allâhü Teâlâ ise Kâdir-i Mutlak ve Ğanî olup beşerin bütün işlerini üstlenen (el-Mütevellî)’dir. Kul, Allâhü Teâlâ’nın huzurunda, ezelden beri Rabbine itaat duygusuyla yaklaşır. O’ndan ihtiyacını ister. Eşi benzeri olmayan Yaratanına hamd eder, tesbih eder ki, O da onun bu ibadetini kabul etsin.

Namaz, kulun Rabbine karşı yaptığı ibadetlerinin kabul edilmesinin temel şartıdır. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim, “salât”/namaz lafzına ve bu manada kullanılan diğer lafızlara büyük önem vermiştir. Özellikle “Kıyam”, “sücûd”, “kıraat” ve benzeri lafızlar Kur’an-ı Kerim’de namaz manasında kullanılmıştır. “Îmân” lafzı da, namazın rûhî tesirlerini ifade açısından namaz manasında kullanılmıştır. Ayrıca “tesbih”, “hamd”, “istiğfar”, “kunût” lafızlarının da birçok âyet-i kerimelerde yer yer namaz manasına geldiğini görüyoruz. Şimdi namaz keliemiyle ilişkili diğer kullanımları tanımaya geçelim.

1. KIYAM

İbn Manzûr, القيام “ayağa kalkma” lafzının, الجلوس “oturma”nın zıddı olduğunu, Cin sûresi’nin 19’uncu âyetinde ise, لما قام “Kalktığı zaman.” ifadesinin لما عزم “Azmettiği zaman.” manasına geldiğini söyledikten sonra der ki: القيام kelimesi Arapça’da muhafaza etme, ıslah etme yahut durma ve sebât etme manalarına da gelir. Yürüyen kimseye denir ki: ف لي: “Benim için dur!” Yani, ben senin yanına gelinceye

kadar yerinde dur, demektir.³⁰ El-Ferâhidî, الصلاة ‘in the “namaz” manasında kullanıldığını açıkça belirtir ve der ki : المقام iki ayağın durduğu yerdir. المقامة namaz kıldığı yerdir.³¹

Allâh Teâlâ, Kur’an-ı Kerim’de birçok âyet-i kerimede bu isimle namaza işaret etmiştir. Müzzemmil sûresi’nin 2. Âyetinde قم الليل الا قليلا “Gecenin azı müstesna namaza kalk” buyrulmaktadır. Yahutta “Geceleyin namaza devam et” demektir.³² Dolayısıyla bu âyet-i kerime’de, “geceleyin kalkmak” tabiri ile geceleyin namaz kılmak kastedilmektedir.³³

Bu, Allâh Teâlâ’nın Peygamberimiz (sav)’e gece namazına kalkması konusunda bir emir ve hitabıdır. Öneme binâen özellikle emir ona yöneltilmiştir. Bu yüzden gece namazı ona farz bir ibadet idi. Kim Allâh için kalkar, namaz kılar ve istikamet sahibi olursa melekler ona iner ve أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ‘kokmayın, üzülmeyin, va’dolduğunuz cennetle müjdelenin’ derler. (Fussilet 41/30.). Müslümanlar için gece namazına kalkmak ise, Peygamberimiz (sav)’e iktidâ, onun yoluna ve sünnetine uyma anlamında bir nâfile ibadettir. Bu, beş vakit namazın farz kılınmasından önce idi.

Kıyâm’ın esrarından onun yorum ve te’villilerinden biri de, düşmana karşı güçlü ve kuvvetli olduğunu ilan etmektir. Çünkü namaz, zorluklar ve olaylar karşısında kendisiyle Allah’tan yardım istenilen bir ibadettir (Bakara sûresi 2/45). Şöyle ki, “namazın ikamesi”nde aslolan, namaz kılan kimsenin Allah için ayağa kalkmış olmasıdır; artık hiçbir şey onu aciz bırakamaz ve hiçbir hal ve durum onu yok edemez.³⁴ Kıyâm’ın önemine binaen Hz. Peygamberden şu hadis-i şerif vârid olmuştur: لا صلاة لمن لم يقم صليبه “Belini doğrultmayan kimsenin namazı olmaz”.³⁵ İşte “kıyam” kelimesi bu manaları içerdiği için namaza, “kıyam” ismi de verilmiştir.

³⁰ İbn Manzur, **Lisanü’l-Arab**, XII, 496.

³¹ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, **Mu‘cemü’l-Ayn**, thk: Mehdi el-Hazvemî-İbrahim es-Samerâî, Mektebetü’l-Hilâl, V, 231.

³² Alûsî, **Tefsîru Ruhü’l-Meânî**, XXIX, 102; Beyzavî, **Tefsîru’l-Beydavî**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, V, s. 404.

³³ Tabersî, **Mecma‘u’l-Beyân**, X, 123.

³⁴ Cevad Alî, **Esrâru’s-Salât**, Daru’s-Safva, Beyrut, 1429/2009, ss. 56-57.

³⁵ Beyhaki, **Sünenü’l-Kübrâ**, Kitabu’s-Sala, Daru’l-Marife, Beyrut, h. no: 2469.

2. RÜKU‘

Rüku‘, Arap dilinde boyun eğme manasına gelir. Arap dilinde şöyle denilir:

رُكُوعُ الْمَصَلِّي رُكُوعًا وَرُكُوعَيْنِ وَثَلَاثَ “Namaz kılan bir rek’at, iki rek’at, üç rek’at namaz kıldı” İstılahta rüku‘, namaz kılan kimsenin kıraatin vuku bulduğu kıyamdan sonra, sırtı dümdüz oluncaya kadar başını eğmesine denir. Câhiliye döneminde araplar, putlara tapmayanlara, yani hanif dini üzere yaşayanlara رَاكِعٌ “rüku’ eden” ismini verirlerdi. Dersin ki: رُكِعَ إِلَى اللَّهِ “Allâh’a rüku‘ etti/ boyun eğdi”.³⁶ Kur’an-ı Kerim’de “rüku” lafzı, namaz manasında kullanılmıştır (Bakara 2/43; Mürselât, 77/48).³⁷

Bir görüşe göre rüku‘un özellikle zikredilmesi, İsrâil oğullarının namazlarında “rüku”un olmamasından dolayıdır. Yine rivayet edilir ki, Câhiliye döneminde insanlara rüku’ etmek ağır gelirdi. Hatta yeni Müslüman olanlardan biri Peygamberimize, “rüku’ etmeyip sadece kıyamda durmak” şartı üzere biât etmek istedi. Ancak İslâm kalbine yerleşince Allâh’ın rüku’ emrine imtisal etti.³⁸

Allâh Teâlâ rukû’ lafzını, namazın ancak kendisi ile tamam olduğu “rüku”u da kapsayacak şekilde “namazın tamamı” için kullanmıştır. Zira namaz kılan Rabbine münâcâtta bulunur, O’nun huzurunda eğilir, O’na secde eder. İşte namaz kılan kul, Rabbine tam bir itaatle ibadet edebilmesi için bu sırları düşünmelidir. İkinci âyete gelince (Mürselât 77/48), bu Sakîf kabilesinin rüku’ etmekten yüz çevirmeleri üzerine nazil olmuştur. Bunun üzerine peygamberimiz “Kendisinde rüku’ olmayan dinde hayır yoktur” buyurmuştur.³⁹ Çünkü onlar huşu etmezler, eğilmezler ve tevazu göstermezler; tekebbür ve inadlarında ısrar ederlerdi. Sonuç olarak rüku‘un manası, Allâhü Teâlâ’nın huzurunda tam bir inkıyat/boyun eğerek eğilmek, boynunu uzatarak sırtını dümdüz yapmaktır.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; Rüku’ lafzı, Mekke döneminde tek bir sûrede, o da Sâd sûresinin 24. Âyetinde zikredimiştir. Rükû kelimesinin manası boyun eğmektir. “Namaz kılan bir rekat, iki rekat üç rekat boyun eğdi” denilir. Rükû, kıraatin

³⁶ Râzî, **Muhtâru’s-Sihâh**, I, 107.

³⁷ İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, VIII, 452; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 161.

³⁸ Kurtubi, **Câmiu’l-Kur’an**, I, 345.

³⁹ Ebu Davud, “İmâre”, 26.

yapıldığı kavmeden (ayakta durmadan) sonra namaz kılanın sırtı düzleşip hareketsiz kalıncaya kadar başını eğmesidir. Cahiliye devrindeki araplar putlara ibadet etmedikleri için hanîf olanları "rükû edici" (boyun eğen) olarak isimlendirir ve "Allah'a rükû etti (boyun eğdi)" derlerdi. Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'deki şu sözünde "salât" (namaz) sözcüğünü "rükû" sözcüğü ile ifâde etmiştir; "Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin." (Bakara Sûresi: 43) ve "Onlara, "Rükû edin (namaz kılın)" dendiği zaman rükû etmezler." (Mürselât /48) Burada denildi ki; "Bu "Rükû edin" sözünün manası namazdır, "rükû etmezler" sözünün de manası namaz kılmaz, demektir.

Konuyla ilgili aktarılan bir başka rivayet de şöyledir; "Özellikle rükû kelimesinin zikredilmesinin sebebi Beni İsrâîl'in namazlarında rükû etmemesidir." Bunun sebebi hakkında şu da denilmiştir ki; "Cahiliye dönemindeki kavimlere en ağır gelen şey rükû etmektir. Hatta yeni Müslüman olanlardan bazıları peygambere gelip şöyle derlerdi "Ancak ayakta ibadet ederim" Bunun açıklaması "sadece ayakta namaz kılarım, rükû etmem" demektir. İslam kalbinde yerleşip nefsi bununla huzura kavuşur ve kendisine emredilen rükû vazifesini yerine getirirdi. Allahü Teâlâ'nın rükû kelimesinin zikretmesi rükûnun kendisi dışında başka bir şey ile namazın tamamlanmayacağı fillerden olmasından dolayı namazın bizzat kendisi gibi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla namaz kılan Rabbine münâcât ve niyaz edendir. Kulun mabuduna karşı tam bir iteât ile emrini yerine getirebilmesi, bu ibadetteki mevcut sırrın ne olduğunu düşünebilmesi için, secde veya rükû ederek eğilmesi gerekir. İkinci âyeti kerimede olan "Onlara, "Rükû edin (namaz kılın)" dendiği zaman rükû etmezler." Âyeti rükû etmekten yüz çevirdikleri zaman Sekîf kabilesi hakkında nazil olmuştu. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara "rükûsu olmayan dinde hiçbir hayır yoktur" demişti. Çünkü onlar boyun eğmeyerek bunu kabullenemiyorlar ve önceki kibirli durumlarını devam ettirmekte ısrar ediyorlardı.

Mü'minlerin emiri rükû kelimesinin manasına şu şekilde işâret etmiştir; "Bunun manası, sana iman ettim ve boynumu sana çevirdim" demektir. Bunun manası ise, Allahü Teâlâ önünde tam bir teslimiyyeti sergilemekle rükû halinde boynu uzatmak ve sırtı düzleştirmektir. Aynı zamanda rükû, Müslümanların namazları ile geçmiş diğer semâvî dinlerdeki namazları birbirinden ayırmaktadır. Rükû kelimesi,

Mekke döneminde sadece bir sûrede gelmiştir ki o da Sâd Sûresi'ndeki Allahü Teâlâ'nın şu sözüdür;

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجْتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ

“Davud dedi ki: “Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.” Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi” (Sâd Sûresi 38/24).

3. SECDE

Sücûd; eğilmek, iteât etmek ve küçük düşürme manalarına gelmektedir. Şöyle denilir; “Her küçük düşen mutlaka secde etmiştir.” Kendisine binme esnasında devenin başını eğmesi de sücûd olarak isimlendirilir. Alnını yere koyarak adam secde etti, sözü de bu kabildendir.⁴⁰ Yüce Allah Kur'an-ı Kerîm'deki şu sözünde “salât” (namaz) sözcüğünü “sücûd” sözcüğü ile ifâde etmiştir;

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ

“Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. O hâlde, Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol” (Hicr 15/ 97-98). Müfessirlerden birçoğu Allahü Teâlâ'nın “secde edenlerden ol” sözünden muradın “namaz kılanlardan ol” manasını gelmesi hakkında ittifak etmiştir.⁴¹

Taberî tefsirinde şöyle zikretmiştir; “Ey Muhammed! Andolsun ki, kavmindeki müşriklerin seni ve getirmiş olduğu şeyleri yalanladıklarından dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. Bu seni gerçekten senin içini sıkmaktadır. Onlardan senin hoşuna gitmeyen bir iş vaki olunca korkma ve üzülme, Allah'a şükret, onu öv ve namaza devam et. Bunlarla Allah sana kâfi gelecektir.”

⁴⁰ İbn Manzur, **Lisânü'l-Arab**, III, 204.

⁴¹ Ebû Muhammed, Abdulhak b. Gâlib el-Endülüsî, **el-Muharrarü'l-Vecîz**, thk: Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413, III, 376.

Resûlullah (sav)’den rivayet olunduğuna göre; “Şartlar zorlaştığı zaman namaza sığınır.”⁴² Râzî ise tefsirinde şöyle demiştir; “İnsan (tesbih, tahmîd, sücûd ve ibâdet) ibadetlerden bu nevilerle meşgul olduğu zaman rubûbiyyet âleminin parıltıları kendisine görünmeye başlar. Bu inkişâf ortaya çıkınca kendi gözünde dünya tamamıyla küçülür. Kalbinde küçük ve hakir olunca dünya kaybetmek veya elde etmenin bir değeri kalmaz. Dolayısıyla dünyayı elde edememesinden dolayı da yakınmaz. Bu durumda hüznün ve kederlenmede yok olur.”⁴³

Aynı şekilde Yüce Allah’ın şu sözünde salat, “sücûd” kelimesi ile ifade edilmiştir: “Ve secde edenler arasında secde edişini de görür.” Yani, namaz kılanlar arasında.

Bu şekilde ifade edilmesinin sebebi ise, secdenin kulun Rabbi azze ve celle’ye yakınlığının fazlalaştığı bir hal olmasından dolayıdır. Bu, müfessir ve imamların büyük çoğunluğunun belirttiğine göre rükûnların en üstünüdür.⁴⁴

Boyun eğme noktasında ortak olmalarına rağmen rükûya nisbetle daha özel olmasının sebebi, secdenin daha alçakta olmasıdır ki bu halde kul mevlâsına daha yakın olmaktadır.⁴⁵

Sonuç olarak, yukarıda aktardığımız Hicr Sûresi’ndeki birinci âyet ile Şuarâ Sûresi’ndeki ikinci âyet namaza sarılıp onu muhafaza etmeye işaret etmekte, “secde edenler” sözcüğü cemaat ile namaz kılmayı ve dinin yerleşmesinde kuvvetli bir önemi olduğunu işaret etmekte ve “sücûd” kelimesinin Mekkî ve Medenî âyetlerde “rükû” kelimesine nisbetle daha fazla vârid olduğunu delalet etmektedir.

Namaza “sücûd” ismi de verilmiştir. Arapça’da sücûd; meyletmek, boyun eğmek, alçalmak manalarına gelir. Her alçalma secdedir. Deve, kendisine binilmesi için boynunu eğince سجد البعير “Deve secde etti/çöktü” denilir. Bir kimse alını yere koyunca سجد الرجل “Adam secde etti” denilir.

⁴² Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’an*, Beyrut, h.1427, XIV, 73.

⁴³ Razi, *Tefsîru’l-Kebîr*, XIX, 171.

⁴⁴ Alûsî, *Tefsîru Ruhi’l-Meânî*, XIX, 137; İbn Hatim, *el-Muharrer*, XXIX, 2828.

⁴⁵ Cevad Alî, *Esrâru’s-Salât*, s.70

Kur'an-ı Kerim'de "secde" lafzı, namaz manasında kullanılmıştır (Hicr 15/97-98). Müfessirlerin çoğu, *كن من الساجدين* /Secde edenlerden ol" âyetini "Namaz kılanlardan ol" diye tefsir etmiştir. Taberî'nin bu âyeti tefsiri şöyledir: "Biliyoruz ki, yâ Muhammed! Kavmindeki müşrikler, seni ve senin getirdiklerini yalanlamalarından dolayı senin göğsün daralıyor. Onların bu söz ve davranışları sana zor geliyor. Bu hoşnutsuzlar karşısında sen Allah'a şükre ve O'na hamd ü senâya yönel! Bütün bunlara karşı namaz sana kâfidir. Rivayet edilmiştir ki, Resûlüllâh (sav) her hangi bir zorlukla karşılaşınca namaza dururdu."

Fahreddin er-Râzî de Tefsir'inde şöyle der :“İnsan tesbîh, tahmîd, sücûd ve ibadet gibi şeylerle meşgul olursa rubûbiyyet âleminin ışıkları ona açılır. Bu durumda bütün dünya onun nazarında küçülür ve değersiz kalır. Dünya insanın gözünde değersiz kalınca, onun varlığı ve yokluğu kalbinde hafifler; yokluğu anında artık endişe duymaz. İşte bu durumda gam ve keder ondan gider, yok olur.”

Şuarâ sûresi 219. âyetinde de “ Secde edenler.” lafzı ile “ Namaz kılanlar ..” tabir olunmuştur. Sebebi şudur: Secde, kulun Rabbine yakınlığının arttığı bir yerdir. Namazın rukünlerinin en üstünüdür. Müfessir ve imamların çoğu bunu bu şekilde açıklamışlardır. Peygamberimizin namaza verdiği önemden anlaşılıyor ki, secdenin aslı, uzunluğu ve çokluğu günahların affına vesile olur; ilâhi rızayı kazanmada secdenin büyük bir payı vardır. Rukû'dan sonra secde'nin ölçüsü, her ikisi de boyun eğme anlamında olmasına rağmen secdede bunun daha fazla olmasıdır. Bunun için kulun Rabbine en yakın olduğu an secde halidir.

Sonuç olarak, yukarıda geçen Hicr sûresi'ndeki bir ve ikinci âyetle Şuarâ sûresindeki bu âyet namaza devam etmeye ve *الساجدين* lafzı da cemaatle namaza işaret ediyor. Secde lafzı mekkî ve medenî âyetlerde vârid olmuş ve rükû lafzından daha çok zikredilmiştir.

4. ZİKİR

Zikir kelimesi kesre ile okunduğunda, unutmamanın zıttı, karşıtıdır. Ferrâ şöyle demiştir; “Zikir, lisanınla söyleyip izhar ettiğin, kalple de hatırlanan şeydir.”⁴⁶ Zikir,

⁴⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, IV, 308.

Allah için namaz kılmak, dua etmek, övgüde bulunmak ve Kurân okumak manalarına da gelir.⁴⁷

Kur'an-ı Kerîm'in birçok yerinde salat (namaz), "zikir" kelimesi ile ifade edilmiş; bazen ikindi namazı manasında, bazen de Cuma namazı veya beş vakit namaz manasında kullanılmıştır. Allah Teâlâ Peygamberi Süleyman (as)'ın diliyle şöyle buyurmaktadır;

فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

"Süleyman, "Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim" dedi. Nihayet gözden kaybolup gittikleri zaman..." (Sâd Sûresi 38/32). Buradaki zikir ile kastedilen mana, ikindi namazıdır.⁴⁸

Yine "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır" (Cuma :9) sözünde Allah'ın zikri ile murad, hutbedir. Başka bir görüşte bununla muradın Cuma namazı olduğu, namaza yetişme emri ise hutbenin vacip olduğunu göstermektedir.⁴⁹ Zemahşerî ise bununla muradın namaz olduğu emrin ise Cuma namazına yetişmek olduğu görüşüne gitmiştir.⁵⁰ Ayrıca:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

"Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir."(Münâfikûn 63/9) sözünde de Allah'ın zikri ile murad farz namazlardır. Bu görüşü Atâ ve Mukâtil söylemiştir.⁵¹

Kur'an-ı Kerîm'de "zikir" kelimesi farklı iştikaklarla yaklaşık iki yüz yerde gelmektedir. İ'râbsal (kelime sonlarındaki hareke değişiklikleri) mevziler, kendisine

⁴⁷ Ezherî, **Tehzîbü'l-Lüğa**, X, 94.

⁴⁸ İbnü'l-Hümâm, **Fethu'l-Kadîr**, IV, 431; İbn Düreyd, **Cemheratü'l-Lüğa**, Thk: Remzi Münir, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 1987, I, 64; Suyutî, **Tefsîru'l-Celâleyn**, Dâru'l-Hadis, Kahire, I, 602.

⁴⁹ Beyzâvî, **Envâru't-Tenzil**, II, 339; el-İsfehânî, **el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'an**, s. 97.

⁵⁰ Zemahşerî, **El-Keşşâf'an hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vucuhu't-Tevil**, IV, 536; Tabersî, **Mecma'u'l-Beyân**, X, 11.

⁵¹ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, VIII, 277.

ilave edilen zamirlerin çeşitliliği, bunların bazen soyulup bazen ilave edilmesi zikir kelimesinin ne kadar bir önem arzettiğini ve namaz manası karşılığında getirilmesinin önemini göstermektedir.

Önceki âyetler ışığında şu sonuca varmaktayız; Yüce Allah bizlere namazın ve onu muhafaza etmenin önemini açıklamaktadır. Özellikle de beş vakit namaz ve Cuma namazının önemi ile namazları unutmamayı ve hem kalp ile hem de lisanla hazırlanmanın önemini vurgulamaktadır. Çünkü namaz ruh ile bedeni bir araya toplar. Rivayet edildi ki; “Her dindeki namaz o dinin özünü teşkil eder.” Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur; “Farz namaz terazi gibidir. Tam yapan, tamamen karşılığını bulur.”⁵²

Bu, Kur’an-ı Kerim’in zikir için belirlediği hassas nokta, itaatkar ve samimi olan kulun kendisini yaratıp edebini şekillendiren mevlâsına sığınarak yapmış olduğu ibâdet yerleri ve yakarış vakitlerinin içerisinde Allah’ın azametini ve kudretinin büyüklüğünü düşünmek için kalbi hazırlamaktır.

Yukarıda geçen âyetlerden anlıyoruz ki, Allah Teâlâ bize namazın önemini, onun muhafazasının gerektiğini, özellikle beş vakit namaz ile cum’a namazının terkedilmemesine dikkatimizi çekmektedir. Çünkü namaz, ruhu ve cismi cem eden bir ibadettir. Yüce Allâh’ın gönderdiği bütün dinlerde namaz vardır. O dinin özüdür.

5. İSTİĞFAR

“Günahını, günahından, günahı için Allah’a istiğfar etti” demek O’ndan bağışlanmayı istedi demektir.⁵³ Günahından, “Allah istiğfar eyledi” ise tam bağışlanma ve mağfiret ile onun günahlarını affetti demektir.⁵⁴ Kelam ehli şöyle demiştir; “İstiğfar, kendisinde çirkin bir günah gördüğü zaman bağışlanmayı istemek ve o günahı yüz çevirmektir”.⁵⁵

⁵² Ebu’l-Fazl, Zeynuddin Abdurrahim b. Zayn, **el-Muğnî an Hamli’l-Esfâr**, Mektebetu Taberiyye, Riyad, 1995, I, 100; Münziri, **et-Terğîb ve’t-Terhîb**, Thk: İbrahim Şemsüddin, Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1417, I, 204; Gazzâlî, Ebû Hamid, **İhyâu Ulumu’d-Dîn**, Daru’l-Marife, Beyrut, V, 147.

⁵³ Komisyon, **el-Mu’cemü’l-Vasît**, II, 606.

⁵⁴ İbn Manzur, **Lisânü’l-Arab**, V, 26.

⁵⁵ Cürcânî, **et-Ta’rifât**, s. 36.

Kur'an-ı Kerim istiğfar kelimesini kullanıp bununla, “namaz”ı murad etmiştir. Yüce Allah şöyle buyuruyor;

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبُهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

“Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir” (Enfal 8/33). Yani, namaz kılarlar iken demektir.⁵⁶ İbni Abbâs bu âyeti kerimenin tefsirini şöyle ifade etmiştir; “Allah sübhânehû, bir kavme peygamberleri içinde iken kendilerini çıkarıncaya kadar azap edecek değildir. Sonra onlar istiğfar edinceye kadar (azap edecek değildir) yani, onlar namaz kılıncaya kadar.”⁵⁷

Aynı şekilde şu âyeti kerime de; “Seherlerde bağışlama dilerlerdi.” Zikir manasındadır. Müfessir Dahhâk, (Ebü'l-Kâsım Ebû Muhammed Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî ö. 105/723) bu ayeti tefsir ederken şunu söylemiştir; “istiğfar ederler, namaz kılarlar.” İmam Hasen de şöyle demiştir; “Bunun manası bağışlanmayı talep etme hakkında dua etmektir. Seherlerde ifadesi ise bağışlanmanın beklendiği yerdir.⁵⁸ Yani, Allah'tan bağışlanmalarını talep ederler, ancak seher vaktinde ki bu gecenin son vaktidir.

Bir hadisi kutside şöyle gelmiştir; “Şüphesiz Allahü Teâlâ gecenin üçte birinde şöyle der; “kim bağışlanmayı isterse ben de onu bağışlayacağım.”⁵⁹ Zadü'l-Mesir isimli tefsirin sahibi şöyle demiştir; “Namazın, istiğfar kelimesiyle isimlendirilmesi onların bağışlanmayı talep etmelerinden dolayıdır. Seher ise fecrin doğmasından önceki vakittir. Bu fecir doğana kadar gecenin geri çekildiği ilk anlardır. Allah onları bu iteât ile vafettikten sonra kendilerinin şiddetli korkularından dolayı istiğfar ettiklerini ifade ederek onları vafetmiştir.⁶⁰ Peki, neden Allah onları az uyumak ile medh etti de çokça uykusuz olmalarıyla medh etmedi. Halbuki uykusuz olmak tam bir külfettir ve uykuda yoktur? Bu soruya şöyle cevap veririz; Bu onların uykularının ibâdet olduğuna işarettir. Şöyle ki Allahü Teâlâ onları az uyumalarıyla methetmiş, bu

⁵⁶ Mücahid b. Cabir, **Tefsîru Mücâhid**, el-Menşûrâtu'l-İlmiyye, Beyrut, I, 262.

⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, III, 349.

⁵⁸ İbn Atiyye, el-Endülüsî, **el-Muharrarü'l-Vecîz**, V, 175; Begavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud Ferrâ, **Tefsîru'l-Beğavî**, Thk: Halid Abdurrahman el-Ak, Daru'l-Marife, Beyrut, IV, 30.

⁵⁹ Buhârî, “Da'avât”, 14; “Tehecüd”, 14.

⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, I, 361.

uyku ise onları başka bir ibadet ile meşgul olmaya sevketmiştir. Bu ibadet ise seher vakitlerinde bağışlanma dilemeleridir.⁶¹ Seher vaktinde yapılan namaz ve ibadet fasit, bozuk olan işi hem söz hem de fiil cihetinde düzeltmek demektir.

Neticede istiğfar, Allah'tan işlediği günahın affını istemektir. Kelâm âlimleri der ki: “İstiğfar; masiyeti çirkin gördükten ve onu terkettikten sonra affedilmesini istemektir.” Kur'an-ı Kerim “istiğfar” lafzını kullanmış bununla “namaz”ı kastetmiştir.

Enfal sûresi'nin 33'üncü âyetinde ki, “وهم يستغفرون” Onlar istiğfar ettikleri halde ...” kısmına “ ... Onlar namaz kıldıkları halde ... “ anlamı verilmiştir. İbn Abbas(r.a)'tan bu âyet-i kerime'nin tefsiri ile ilgili şöyle bir açıklama gelmiştir: “Allâhü Teâlâ bir kavme, aralarında peygamberi buldukça ve aralarından çıkıncaya kadar azap etmez. Ayrıca istiğfarda buldukları, yani namaz kıldıkları sürece de azap etmez”.

Zâriyât sûresi'nin 18'inci âyeti'nde: “وهم يستغفرون بالأسحار”, “ ... Seher vakitlerinde istiğfar ederler” âyetini Dahhâk: “Namaz kılarlar” şeklinde tefsir etmiştir. Hasan el-Basrî der ki: “ Bunun manası, mağfiret için dua ederler, demektir. Özellikle seher vakitleri istiğfar zamanıdır.” Bu, gecenin son vakitleridir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “ Allah Teâlâ, gecenin son üçte birinde şöyle seslenir: Yok mu benden mağfiret dileyen onu af edeyim.”⁶²

Zâdû'l-Meâd müellifi İbn Cevzi şöyle der: “ Namaza “istiğfar” diye isim verilmiştir. Çünkü namaz kılan mağfiret talebinde bulunur. Seher, gecenin fecirden önceki son anlarıdır. Allâh Teâlâ, onları bu ibadetlerle vasıfladıktan sonra da korkularının ziyadeliğinden dolayı Allâh'tan affı mağfiret dilemeleri ile onları vafetti. Allâh Teâlâ onları, çok uyumakla değil az uyumakla övdü; zira uykusuzluk zorlanarak ve uğraşarak olur; uyumak böyle değildir. Derim ki: Bu, onların uykularının da ibadet olduğuna işarettir. Zira Cenâb-ı Hak onları az uyumakla medhu senâ etmiştir. Bu

⁶¹ Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, XXVIII, 175.

⁶² Buhari, “Da'avât”, 14; “Tehecüd”, 14.

uyuma da onları başka bir ibadetle meşgul olmaya sebep olmuştur ki, işte o da seher vakitlerinde ki istiğfarlarıdır.”

Sonuç olarak, seher vaktinde namaz ve istiğfar, bozulan ve fesada uğrayan amellerin ve işlerin söz ve fiil ile ıslah edilip düzeltilmesidir.

6. KIRÂAT

“قرأ وقرائة وقرآن فهو مقروء”

“Karae, kırâat, kur’an ve fehüve makrûun” okudu, kırâat etmek, okumak ve okunan. Allah Teâlâ’nın kelamı; kitap, kur’an ve Furkan olarak isimlendirilir. Kur’an’ın manası toplamaktır. Allah’ın kelamının Kur’an olarak isimlendirilmesinin sebebi ise sureleri toplayıp onları ihtiva etmesinden dolayıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur; “Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir” (Kıyâmet: 17).

“قرأت الكتاب قراءة وقرآن”

“Kitabı kırâat etmekle, okumakla okudum” denilir.⁶³ Kırâatin, namaz anlamında kullanılmasının sebebi, namaz içinde kırâat edilmesiyle bir şeyi cüzünün ismiyle isimlendirmek kabilinden olmuştur. Kur’an-ı Kerîm kırâat kelimesini kullanıp bununla, “namaz”ı murad etmiştir. Yüce Allah şöyle buyuruyor; “Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah kur’anı (namazı) şahitlidir”(el-İsrâ: 8). Yani burada sabah namazı kastedilmektedir.

Kur’an olarak isimlendirilmesinin bir diğer sebebi namaz içinde Kur’an okumak Kur’an’dan başka okunan tesbih, tahmid v.s gibilerini okumaktan daha fazla meşru kılındığı ve namazda kırâatın faziletli sayılması cihetindedir. Şöyle ki kırâatin uzun olduğu sabah namazında Allah ve gece – gündüz melekleri şahit olurlar. Bu âyeti kerimede beş vakit farz namazların vakitleri zikredilmiştir. Yine vaktin namazın sıhhatinin şartı olduğu ifade edilmiştir. Çünkü vakit namazın vacip olmasının sebebidir ve kılınması emredilmiştir. Aynı şekilde namazın bazı cüzleriyle isimlendirilmesi kırâatin farziyyetine delalet eder.

⁶³ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, I, 130; Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, I, 220.

Kur'an-ı Kerîm kırâat kelimesini kullanıp bununla, “namaz”ı murad etmiştir. Çünkü kırâat, namazın rükunlarından. Namaz, rükû, secde ve kunût olarak isimlendirildiği gibi kırâat olarak da isimlendirilmiştir. Bu görüş, İbni Aliyye ve Esamm gibi kırâatin rükün olmadığını iddia edenler için bir delil niteliği taşımaktadır. Bununla beraber namaz içinde okunan Kur'an Kur'an'dan başka okunan tesbih, tahmid v.s gibilerinden daha fazladır. Çünkü namaz uzun iki sûre ile de kılınabilir:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir” (İsrâ 17/78-79). Yani, gece ve gündüz melekleri bu namaza şahitlik ederler. O vakitte toplanır, gece melekleri göğe yükselir, gündüz melekleri ise inmeye başlar. Bundan dolayı üstünlük ve bereketinde ziyadelik vardır.

“Okudu” anlamına gelen قرأ fiilinin mastarı “kırâat” ve “Kur'an” şeklinde gelir. Allâh'ın kelâmı; “Kitâb”, “Kur'an”, “Furkân” isimleri ile isimlendirilmiştir. Kur'an, cem etmek, toplamak manasına gelir. Kur'an-ı Kerîm'e “Kur'an” isminin verilmesi, sûreleri bir arada topladığı içindir.

Kıyâme sûresi'nin 7'inci âyetinde; “إن علينا جمعه وقرآنه” Onu kalbinde toplaman ve okuman bize âittir” buyrulmuştur. “قرأت الكتاب قراءة وقرآنا” “Kitabı okudum” denilir. Namaz'a “Kur'an” denilmesi, bir şeyin bir kısmıyla isimlendirilmesinden dolayıdır. Çünkü namazda Kur'an'ın bir kısmı okunur.

İsrâ sûresi'nin 78'inci âyetindeki قرآن الفجر ifadesi, “Sabah namazı” manasıdır. Sabah namazına “Kur'an” denilmesi, diğer namazlara göre sabah namazında daha fazla Kur'an okunduğu içindir. Ayrıca sabah namazında Kur'an okumak daha faziletlidir; çünkü gece ve gündüz melekleri bu namaza şahid olur. Bu âyet-i kerime'de, beş vakte işaret vardır. Vakit, namazın farzlarından olup onun sıhhat

şartıdır; yerine getirilmesi için vücûbunun sebebidir. İbadetin bazı cüzleri özellikle zikredilirse, bu o cüz'ün farz oluşuna delâlet eder.⁶⁴

Kur'an-ı Kerîm, "kıraat" lafzını namaz anlamında husûsî olarak zikretmiştir. Çünkü "kıraat" namazın rükünlerinden biridir. Bu tıpkı "rükû", "sücûd", "kunût" diye isimlendirilmesine benzer. Bu âyet-i kerîme, İbn Âliye ve el-Esamm'ın görüşlerinin aleyhine delildir. Zira onlara göre "kıraat", namazın rükünlerinden değildir.⁶⁵

7. KUNÛT

İbn Manzûr şu görüşe gitmiştir; Kunut eden itâat edendir. Kunut eden zikredendir. Ve denildi ki, kunut eden ibadet edendir. Allah Teâlâ buyurduğu gibi;

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَيْنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ
الْقَانِتِينَ

"Allah, bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem'i de (inananlara) örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi."(Tahrîm 66/12) Yani, ibadet edenler. Lüğatta meşhur olan kunutun duâ manasında olduğudur. Kunutun hakikati ise kıyam halinde Allah'a dua ve ibadet etmektir. Diğer tâatlerde de kunûtun olması caizdir. Çünkü iki ayak ile kıyam olmazsa bile o niyetle beraber kıyamdır.⁶⁶ Nitekim bir âyette bu şekilde gelmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır;

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ

"(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür) yoksa gece vakitlerinde, secde halinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar"(Zümer 39/9). Bu âyetin inmesine sebep olan kişi Ammar bin Yasir Radyallahu anh idi. Bu Mukatil'in görüşüdür.⁶⁷ Âyeti kerimedeki "kânitün" kelimesi ile murad

⁶⁴ Mücahid b. Cabir, **Tefsîru Mücâhid**, I, 368.

⁶⁵ Zemahşerî, **el-Keşşaf**, II, 641.

⁶⁶ İbn Manzûr, **Lisanü'l-Arab**, XIV, 464.

⁶⁷ Suyuti, **Lubabu'n- Nukul fi Beyani'l Esbabî'n-Nuzul**, Beyrut, ty. s. 247.

namazdır. Kunûtuñ aslı ibâdetle meşgul olup ondan başka her bir şeyi kaldırmaktır.⁶⁸ İbni Abbâs Radıyallahu anh kunut edenin iteât eden olduğunu ifade etmiştir. Kunût, Araplar'ın kelamında kırâat manasında ve namazda uzun durma manalarına gelmektedir.⁶⁹ Namazın en üstünü Allah'ın makamını bilmekten doalayı kendisinde kıraatın en çok olduğu namazdır. Aşık olan kimselerin sevdiklerine konuşması gibi namazlarında Allah'a hitap ederek konuşmak isteyen hakiki aşıklar namazlarında uzun dualar okurlar.⁷⁰ Rasûlullah (sav)'den şöyle rivayet edilmiştir; Dünyada kunûtu en uzun yapanınız kıyamet günündeki bekleme esnasında rahatlığı en çok olanınızdır.⁷¹

Allah Teâlâ'nın; “yoksa itaat ve kulluk eden mi?” sözü hakkında İbni Kesîr şöyle der; “Yani, secde ve kıyam halinde”. Bundan dolayı kunutun, diğer âlimlerin dediği gibi sadece kıyâmdan ibaret olmayıp namazda huşû (itaât etmek, boyun eğmek) manasında olduğu görüşüne gidenler bu âyet ile istidlalda bulunmuşlardır.⁷²

Kunût eden Allah (cc) ve Rasûlü (sav)'e itaât edendir. Bundan dolayı, kunût kelimesinin namaz anlamında kullanılmasındaki hikmet namazda huşûnun vacip olduğuna delâlet etmektedir. Vitr namazında yapılan kunût da bu bağlamda değerlendirilebilir. Çünkü bu, ayakta namaz kılanın yaptığı bir duadır.

İbn Manzûr der ki: Asıl olarak القانت “İtaât eden ve zikreden” manasına gelir. “İbadet eden” (العابد) manasına geldiği de söylenmiştir. Nitekim Tahrîm sûresi'nin 12'inci âyetinde Hz. Meryem için كانت من القانتين “O, ibadet edenlerdendi” buyrulur. Meşhur olan lüğatta “kunût” kelimesinin dua manasında kullanılmasıdır. Hakîkî anlamı ise, kıyam halinde Allâh'a ibadet etmek ve dua etmektir. Bunun dışında bütün ibadetler için de kullanılabilir. Çünkü iki ayak ile kıyam mümkün olmazsa, niyet ile meydana gelir.

Zümer sûresi'nin 9'uncu âyetinde (... أمن هو قانت) “namaz”manasında kullanılmıştır. Bu âyet, Mukâtil'e göre Ammâr b. Yâsir (r.a) hakkında nazil olmuştur.

⁶⁸ Râgıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. el-Mufaddal b. Muhammed, **el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân**, Thk: Muhammed Seyyid el-Kîlânî, Dâru'l-marife, Beyrut, t.y., s. 413.

⁶⁹ İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galip el- Endelusi, **el-Muharir el-Veciz fi-Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz**, Beyrut, 1993, IV, 523.

⁷⁰ Cevad Ali, **Esraru's-Salat**, s. 106.

⁷¹ Makdisi, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulvahid b. Ahmed el-Hanbeli, **el-Ehadisu'l-Muhtar**, Mekke, 1410, VII, 44.

⁷² İbn Kesir, **Tefsir**, IV, 48.

Kunût'un asıl anlamı, ibadetle meşgul olmak ve bunun dışında her şeyi terketmektir. İbn Abbâs (r.a), (القانت) kelimesini (المطيع) " itaat eden" anlamıyla tefsir etmiştir. el-Kunût, Arapça'da namazda uzun süre ayakta durma ve Kur'an okumaya denir. En faziletli namaz; kunutu daha uzun olan namazdır; bu Allâh'ın makamını bilmekten kaynaklanır. Cenâb-ı Hak ile muhatab olan âşıklar, namazlarında uzunca dualar okurlar. Rasûlüllâh(sav)'den şu hadîs-i şerif varid olmuştur: " Dünyada kunûtu en uzun olanınız, kıyamet günündeki duruşmada en çok rahat edeninizdir"

âyetinin tefsiri hakkında İbn Kesîr der ki: " Yani secde halinde ve kıyam halinde olanlar, demektir. Kunût kelimesinin, sadece "kıyam"ı değil de "huşû"u da kapsadığı görüşünde olanlar bu âyet-i kerimeyi delil getirmişlerdir. el-Kânit; Allah'a ve Resûlullah(sav)'e itaat eden kişi anlamına kullanılması da bunu gösterir. Bu yüzden hikmetin bir gereği olarak, namaz için "kunut" lafzının kullanılması, namazda huşû'un da vacib olduğuna delalet eder.

Vitir namazındaki "kunût" da, aynı anlamdadır. Çünkü bu da, namaz kılının ayakta dua etmesidir.

8. İMAN

"أمن" kelimesi emniyette olmak demektir. Emn kelimesi korkunun zıttı manasına gelir. Emânet ise hıyânetin zıttıdır. İman ise küfrün zıttıdır. İman yalanlama manasının zıttı olan tasdik etme manasına gelir. "Bir kavim ona iman etti, bir kavim ise onu yalanladı"⁷³ denildiği gibi. Aynı şekilde, gelecek zamanda istenmeyen bir şeyle karşılaşmama anlamında da kullanılır. Bunun aslı nefsin huzurlu olması, korkunun gitmesi manasıdır. Feriha kalbında olan " امننا وإيماننا " "tam bir güvende olmakla güvende oldum"⁷⁴ bu kabildendir. İman kelimesi Kur'an-ı Kerîm'in farklı yerlerinde zikredilmiştir. Bunlardan biri şu âyeti kerîmedir;

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُءُوفٌ رَحِيمٌ

⁷³ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, XIII, 21.

⁷⁴ Muhammed Murteza, el-Hüseyni, *Tacü'l -Arus min-Cevahiri'l-Kamus*, XXXIV, 184-185

“Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl’e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kıble yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”(Bakara 2/143.)

Bu âyetin sebebi nüzûlü İbn Abbâs’ın şu rivayetidir; “Resûlullah (sav) Kabe’ye yönelince (ashab) şöyle dedi; “Ya Resûlullah! Beytü’l- Makdis’e yönelip namaz kıldıkları halde ölenlerin durumu ne olacak?” Bunun akabinde Allah Teâlâ şu âyeti kerimeyi indirdi; “Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir.”⁷⁵ Burada zikredilen iman kelimesi namaz anlamında kullanılmıştır. Denildi ki, namaza iman ismiyle isim verilmesinin nedeni namazın söz, niyet ve ameli kendisinde bulundurmasıdır.⁷⁶

İman, amellerin kendisi üzerine deveran ettiği bir merkez olmasından dolayı ve herhangi bir yere yönelme durumunda her zaman kişide bulunmasından dolayı âyeti kerîme’de Allah Teâlâ salât manasını iman kelimesi ile zikretmiştir. Çünkü iman, kendisi sebebiyle namaz içinde ve namaz dışında verilen emir ve nehye dönmeyi gerektiren bir asıldır. İman olarak isimlendirilmesinin bir sebebi de münafıkların namazlarının “salât” isminin kapsamına girmemesi içindir.⁷⁷

Kur’an-ı Kerim, “îmân” lafzını da “namaz” manasında kullanmıştır. أمن “Emin oldu” fiili, “korkmak” kelimesinin zıddıdır. الأمان ve الأمانة “Emniyette ve güvende olma” anlamında olup, “hıyanet” kelimesinin zıddıdır. الإيمان “îmân” tasdik etmek manasındadır; الكفر “küfür” yalanlamak kelimesinin zıddıdır. Denilir ki: أمن به قوم “ Bir kavim ona iman etti”; كذب به قوم “ Bir kavim de onu yalanladı.”

Ayrıca “îman” kelimesi, “gelecekte kötü bir durumla karşılaşma beklentisi içinde olmama” manasına da gelir. Asıl anlamı, nefsin huzur ve güvende olması, korku halinin kendisinden gitmesidir. Denilir ki : قد أمنت “ Emin oldum” فرح babından gelir. Mastarı أمناً ve أمنا gelir. Her ikisinde de “mim” harfi fethadır.

⁷⁵ Tirmizi, “Tefsir”, 3, (Hadis no: 2968).

⁷⁶ İbnü’l-Cevzi, **Zâdü’l Mesir**, I, 155.

⁷⁷ İbn Atiyye, **el-Muharreru’l-Vecîz**, c.1, s.221

Kur'an-ı Kerîm'de "îmân" lafzı, birçok âyet-i kerîme'de ve muhtelif yerlerde zikredilmiştir. Bakara sûresinin 143'üncü âyetindeki, "وما كان الله ليضيع إيمانكم" "Allâh sizin imanınızı zayi etmez" kısmındaki "îmân" lafzı ile "namaz" kastedilmiştir. Bu âyet-i kerîme'nin sebab-i nüzulü hakkında İbn Abbâs (r.a) der ki: "Rasûlüllâh (sav) Kâbe'ye doğru namaz kılmaya başlayınca, sahâbe-i kirâm dediler ki: Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılan ve o halde vefat edenlerin durumu ne olacak? Bunun üzerine Allâhü Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirdi." Dolayısıyla burada "îmân" lafzı ile kastedilenin "namaz" olduğu anlaşılmış oldu.

Rivayet edilir ki: Namaz; söz, niyet ve ameli içine aldığı için "îmân" diye isimlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in "namaz"ı "îmân" diye isimlendirmesi, namazın "iman" ve "tasdik"i kapsadığı içindir. Çünkü namaz, îmân'ın bölümlerinden biridir. İmân, amellerin etrafında dönüp dolaştığı bir eksenidir; şu veya bu tarafa yönelişte değişikliğe uğramayan bir durumdur. Namaz ve diğer amellerde emir ve nehyin kaynağı olduğundan burada asıl olan "iman" zikredilerek münafıkların namazı "namaz" ismi altına girmemiş oldu.

9. HASENÂT

Hasene (iyilik), seyyienin (kötülüğün) zıttıdır. Yüce olan kitapta şöyle gelmiştir;

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

"Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez."(En'am 6/160). Cemisi hasenât şeklinde gelmektedir. Mehâsin, (amellerde güzellikler) kötülüklerin zıttıdır.⁷⁸

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُفْعًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

"(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir

⁷⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, XIII, 116.

öğüttür.”(Hûd 11/114.) Rivâyet olunduğuna göre bir adam bir kadını öptü. Sonra Nebî (sav)’e gelerek bu durumu anlattı. Allah Teâlâ da bu âyeti kerîmeyi indirdi. Daha sonra adam; “Bu benim için de geçerli midir? “ dedi. Nebî (sav) şöyle buyurdu; “Ümmetinden bu âyet ile amel eden herkes için geçerlidir.”⁷⁹ Bu âyette hasenat kelimesi ile murad farz namazları içine alan manadır. Tâbiîn ve sahabe-i ikramın büyük çoğunluğu hasenat ile muradın beş vakit namaz olduğu görüşüne gitmiştir.⁸⁰ Mana şudur; beş vakit namaz ve buna ilave olarak nafîle namazlar kişiyi Allah’a yaklaştıran ve kendisiyle sevabın hak edildiği en büyük hasenattandırlar. Çünkü namaz kötülükleri, günahları giderir ve onları yok eder. Bu günahlar ile murad küçük günahlardır. Nitekim Nebî (sav)’den rivayet edilen sahih hadislerde bu şekilde kayıtlanmıştır. Bunun bir örneği şu hadisi şeriftir; “Beş vakit namaz, bir Cumadan diğer Cumaya ve bir Ramazandan diğer Ramazan aralarında işlenen günahlar, büyük günahlar olmadıkça, affedilmesine vesiledir.”⁸¹

Belki de hasenat kelimesinin beş vakit namaz anlamında kullanılmasındaki hikmet namazların en büyük ve en faziletli ameller olmasıdır. Çünkü namaz Allah’ı tasdik ve ona iman etmek manasına gelmektedir. Ve namaz felâketler gelince kendine sığınılan bir kaledir. Nitekim Nebî (sav)’e bir iş ağır geldiği zaman namaza sığındı. Son olarak, Hasenenin bir manası da, günahın cezasını gideren taatin sevabı olmasıdır.⁸²

10. TESBİH VE HAMD

Tesbihin manası, zikri söyleme ve namaz kılma gibi durumlarda **”قضيت سبحتي”** tesbihimi bitirdim denilmesidir. Tesbih münezzeh kılmaktır. Master kalıbında mahalli i’raktan nasb durumunda olan Sübhanallah kelimesinin manası Allah’ı tenzih etmektir ki bunu söyleyen sanki Allah’ı tüm kötülüklerden ve çirkinliklerden tam bir şekilde uzak tutuyorum, demiş olmaktadır.⁸³ Hamd, övülen özelliklerin çokluğunu sınırlayan hamd ve şükür manasından daha umumdur.⁸⁴ İmam Cürçânî hamdı şu şekilde tarif

⁷⁹ Suyuti, **Lübabü’n-Nukûl**, s. 129.

⁸⁰ İbn Atiyye, **Muharraru’l-Vecîz**, III, 212.

⁸¹ Müslim, Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, Beyrut, Thk: M. Fuat Abdulbâkî, “Taharet”, 16.

⁸² Alusi, Ebül- fadl Şahabeddin es-seyyid Mahmut el- Bağdadi, **Ruhü’l Meani**, XII, 157.

⁸³ Razi, **Muhtaru’s-Sihah**, I, 119.

⁸⁴ Razi, **Muhtaru’s-Sihah**, I, 119.

eder; Hamd, nimet ve nimet dışında başka bir şey için tazim kastıyla yapılan güzel övgü veya mevlanın, peygamberlerinin lisanıyla kendisini övdüğü sözlerle lisanın hakkı övmesi ve medh etmesidir.⁸⁵ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ

“Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah’ı tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah’ı tesbih edin.”(Rum 30/17-18.) İbnü’l-Cevzî, bunun manasının beş vakit namaz olduğunu söylemiştir.⁸⁶

Tesbih ile murad, Allah’ın, görünen nimetlerini an be an kendisiyle yenilediği bu zaman içerisinde kendisine hayırla övgüde bulunmak ve çirkinliklerden Allah’ı tenzih etmektir ki bu tesbihin zahiridir.⁸⁷ İmam Dahhâk şöyle demiştir; “Elhamdülillah, Allah’ın ridâsıdır.”⁸⁸ Bu âyet, bu vakitlerde tesbih, hamd ve namaz hususlarında mü’minler için bir emir ve bunlara teşvik niteliğini taşımaktadır. İbn Abbâs’a “Kur’an’da beş vakit namaz nerede zikredilmiştir?” diye sorulunca şöyle demiştir; Allah Teâlâ şöyle buyurdu; “Öyle ise akşama girdiğinizde, Allah’ı tesbih edin” Bu akşam ve yatsı namazıdır, “sabaha kavuştuğunuzda” bu da sabah namazıdır, “Gündüzün sonunda” bu ise ikindi namazı, “öğle vaktine girdiğinizde” bu da öğlen namazıdır⁸⁹

Namazın, tesbih kelimesiyle ifade edilmesinin sebebi, namazda sücûd ve rükû hallerinde tesbihi içermesi ve namaz kılmak manasındaki hamd ve tesbih etmenin yer ve gökteki mümeyyiz olan herkese vacip olduğunu ifade etmiştir. Bir de hamdin şükürden daha umumi olmasından dolayıdır.

Kur’an-ı Kerim’in, salât/namaz anlamında kullandığı lafızlardan diğeri, “tesbih” ve “hamd” lafızlarıdır. “Tesbîh” lafzında, zikir ve salât anlamı vardır. قضيت “Tesbihimi, yani zikrimi veya namazımı yerine getirdim” dersin. Tesbih, tenzih سبحتي

⁸⁵ Cürcani, **et-Ta’rifat**, Beyrut, 1405, s. 125.

⁸⁶ İbnü’l-Cevzî, **Zadü’l Mesir**, I, 293.

⁸⁷ Zemahşeri, Ebü’l-Kasım Muhammed b. Ömer, **El-Keşşâf’an hakaiki’t-Tenzil ve Uyuni’l-Akavil fi Vucuhu’t-Tevil**, Beyrut, ty., III, 477.

⁸⁸ Ebü’l Muzaffer, Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar, **Tefsiru’s- Sem’ani**, Suud, 1997, IV, 202.

⁸⁹ Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an**, XIV, 14.

etmek; Yüce Allâh'ı noksan sıfatlardan uzak kılmaktır. “Sübânellâh”ın manası “Allâh'ı tenzih ederim” demektir.

“Hamd”, şükür'den daha umûmî olup, övülen vasıfların çokluğu ile vasıflamaktır. Cürcânî, “hamd” kelimesini şöyle tarif etmiştir: Nimet ve diğer yönden tazim yoluyla güzel senada bulunmaktır. Yahutta hamd; dil ile övmek, peygamberlerin lisanı üzerine nefsinin övülmeye layık şekilde sena etmektir. Rûm sûresi 17 ve 18'inci âyetlerde buyrulur ki: “ Öyleyse akşama girdiğinizde ve sabaha kavuştuğunuzda Allâh'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd O'nundur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allâh'ı tesbih edin” İbnü'l-Cevzî diyor ki: Bu âyetlerin manası, beş vakit namazlardır.

“Tesbih” ile kastedilen, Allah'ı zatına uygun olmayan sıfatlardan tenzih etmek ve zahirî nimetleri devamlı yenilediği için bu vakitler içinde Yüce Allâh'ı şanına uygun olarak sena etmek, hayırla övmektir. Dahhâk der ki : “el-Hamdülillâh, Rahmanın rızasıdır.” Bu âyet-i kerimelerdeki tesbih ve hamd, mü'minlere bir hitap olup onlara namazı emretmekte ve teşvik etmektedir. İbn Abbâs (r.a), Kur'an-ı Kerim'de beş vakit namazın zikredildiğini söyleyince, bunların nerede olduğu kendisine soruldu. Dedi ki: Allâh Teâlâ buyurur ki : “فسبحان الله حين تمسون” kısmı akşam ve yatsı namazına işaret eder. وحين تصبحون kısmı, sabah namazına; عشياً kısmı, ikindi namazına ; وحين تظهرون kısmı da öğle namazına işaret ediyor.

Namaza, “tesbih” lafzının kullanılışının illeti, rükû ve secdeleri kapsadığı içindir. السبحة kelimesi de “namaz” manasında kullanılmıştır. الحمد kelimesi de böyledir. Yer ve gök ehlinden mümeyyiz olanlara vaciptir. Çünkü hamd, şükürden daha umumdur.

II. TARİHSEL ÇERÇEVE

A. DİNLERDE NAMAZ

1. NAMAZIN TARİHİ

Kuşkusuz insanın yaratıcısını tanıması kalp, ruh ve bedende ona karşı sevgi meydana getirir. Bu sevgi de kişiyi O'na ibâdet etmeye, ubûdiyyet makamına ulaşmaya ve azameti önünde tevâzu göstermeye davet eder. İşte namaz da bundan dolayı kendisinde sadece Allah Teâlâ için yapılan secdelerin, rükû ve kıyâmın bulunmasından dolayı ubûdiyyet (kulluk) makamını ifade eden yegane ibadet olmuştur. Namaz, insanın yaratıcı ile ilişki kurmasına vesîle olmaktadır. İster tek isterse cemâat olarak edâ edilsin dînî vecibelerden olan farz bir ibadettir. Binâen alayh namazda iki unsur vardır: ilaha karşı şükür, ona övgüde bulunma, azâmetine ve benzersiz olan sanatına karşı hürmette bulunma unsuru ve kendisinden istenildiği takdirde istenilene karşılık verecek olan, her istediğini yaptırarak mutlak galibiyetin sahibi olan Allah'a niyazda bulunma, yalvarma unsurudur.⁹⁰

Bu namaz ibâdeti, her ne kadar her din hasebinde şekilleri farklı da olsa hiçbir dinin kendisinden boş kalmadığı, her dinde ve her şeriatla mutlaka bulunmuş olan ibadetlerdendir. Öncelikle, Namaza ilişkin İbrahimî dinlere özgü ortak vasıflardan hareketle İslam dışındaki özellikle dünya dinlerinde görülen namaza benzer ibadetlerin neler olduğuna değinmek gerekecektir.

Hinduizm'de her grubun kendine has farklılıkları olsa da dua etme ve kutsal metinden bazı sözlerin okunması şeklinde uygulanan ibadetin adı, puja'dır. Hindu, ibadet esnasında kendisine tazimde bulunduğu Tanrı'nın belirli bir vasfı üzerine tefekkür eder ve bu meditasyon esnasında bir nesneyi vasıta olarak kullanır. Sabah, kuşluk vakti ve akşam olmak üzere günde üç vakit ibadet eden Hindular, ibadetlerini mabette de olsalar ferdî olarak yerine getirirler. Hindu, ibadete başlamadan önce tanrının adını zikreder, bütün bedenini yıkar ve temiz elbiselerini giyer. Bir Hindu, ibadetini yerine getirirken yüzünü doğuya çevirir (*kible*). Yere bağdaş kurup (*kuûd*)

⁹⁰ Cevad Ali, *Târîhu's-Salâti fi'l-İslâm*, s.12.

nefesini kontrol eder ve ibadetini kendisine yönelttiği tanrının adını zikreder ve onun tasviri önünde tefekküre dalar.⁹¹

Mabette ise, evde icra edilen ibadetin biraz daha gelişmiş şekli din adamı sınıfı olan Brahmanlar tarafından gerçekleştirilir. Brahmanlar, gecenin belli bir saatinde tanrının tasvirinin önünde kutsal kitapları olan Vedalar'dan pasajlar okuyarak (*kıraat*) günlük ibadeti başlatır. *Puja* ibadetinin gayesi, Hindu'nun ibadet ettiği tanrıya ulaşmasını (*miraç*) ve manevi olarak onu temaşa etmesini sağlamaktır.⁹²

Yahudilik'te namaz konusu ise Yahudilik tarihi boyunca aynı şekilde yerine getirilen bir ibadet şeklinin olduğunu tespit etmek mümkün olmasa da Tevrat incelendiğinde “dua” ve “ibadet” anlamlarına gelen ‘Tefilla’nın, makalenin ilk bölümünde çizdiğimiz çerçevede “namaz” ibadetine tekabül ettiği söylenebilir. Yahudiler, bu ibadetlerini yerine getirmeden önce ellerini bileklerine kadar “kutsal su ile” yıkayarak “abdest” alırlar. Ayrıca, toprağa el sürerek “teyemmüm” etmeleri de mümkündür. Kutsal Kitap'ta verilen bilgilere göre, düzenli olarak icra edilen (*vakit*) ayinler Zebur'daki mezmurlardan okunmakta (*kıraat*) ve ibadet, “doğu” anlamına gelen “misrah”a yani Kudüs'teki Süleyman Mabedine doğru (bir anlamda kible gibi) gerçekleştirilmektedir

Yahudilerin namaz benzeri ibadeti sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç vakittir. Sabah duasına ‘tefillat şahrit’, öğleden sonraki duaya “tefillat minhah”, güneş battıktan sonra yapılan duaya ise ‘tefillat arvit’ denmektedir. Yahudilikteki bu ibadetleri Yahudiler hem ferdi olarak evlerde hem de sinagoglarda veya temiz bir mekânda cemaatle yerine getirebilmektedirler.

Yahudilikte cemaatle ibadetin icra edilmesi için 12 yaşını 1 ay geçmiş yani Bar Mitsva yaşında olan en az 10 erkek kişi olması gerekir ki buna ‘minim’ denmektedir. Kadınlar ibadete katılamazlar sadece ayrı bir bölmeden başları örtülü bir şekilde izleyebilirler. İbadetin en önemli kısmı, Tevrat'tan pasajların okunduğu (*kıraat*) anıdır. Tevrat'ın okunması ve ibadetin icra edilmesi esnasında başlarda kippa denilen bir *takke* bulunur. Bunun yanında, Yahudilerin, Müslümanların Cuma namazına benzer

⁹¹ Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, I, 134.

⁹² Küçük, a.g.md., s.237-238.

şekilde haftada bir gün cumartesi sinagogda cemaatle yerine getirdikleri bir ibadetleri de vardır.⁹³

Yahudilikte “dua” ve “kıraat” şeklinde icra edilen “tefillat”ı yerine getirecek olan kişi, önce yüzünü Kudüs’e doğru çevirir, alçak bir yerde, ayakları bitişik şekilde, eller uzatılmış, baş öne eğilmiş ve kalbini Tanrı’ya bağlamış bir vaziyette ayakta “dua” ederek yerine getirir. İbadetin bu şekilde ayakta icra edilmesi nedeniyle bu ibadete, İbranice “ayakta durma” veya “*kıyâm*” anlamına gelen ‘Amidah’ da denmektedir. Amidahı bitiren kişi üç adım geriye doğru gider, sağına ve soluna üç defa eğilerek ibadetini bitirir. Amidahın icrasında coğrafi farklılıklara göre farklı icralara rastlamak mümkündür. Amidah’ta kullanılan dil İbranicedir. Yahudilikte İbranice Tevrat’ın dili olması hasebiyle kutsal kabul edilmektedir. Üç vakitte yerine getirilen ibadetlerde Şema İsrail metni, Zebur’dan kısımlar ve 18 takdis duası okunur. Şabat günleri ise buna bir de Tevrat metninin okunması eklenir.⁹⁴

İncillerde Hz. İsa’nın ibadet ettiği ve özellikle geceleri ibadetle geçirdiği belirtilmektedir. Söz konusu kaynaklarda, Hz. İsa’nın ibadet ettiği esnada başını yere koyarak ‘secde’ye kapandığı ve dualar ettiği (*kıraat*) belirtilmektedir. İbadetlerin bir odaya kapanarak, ferdî olarak ve gizlilik içinde deruni bir şekilde icra edilmesini tavsiye ettiği belirtilmektedir.⁹⁵ Hz. İsa’nın Mabet’te vaazlar verdikten sonra akşamları Zeytin Dağı’na gidip oradaki özel ibadet yerine (mescit) gidip sabaha kadar ibadet ettiği belirtilmektedir.⁹⁶

İncillerde Hz. İsa’nın havarileri ile birlikte Zeytin Dağı’na giderek ibadet ettiği, ayrıca onlardan ayrı, ferdî olarak ve ‘diz çökerek’ (*kuûd*) de ibadet ettiğinden bahsedilmektedir (Al-i İmran: 3/191). Hz. İsa’nın dua ederken kendinden geçecek şekilde hararetle ‘dua’ ettiği belirtilmektedir. Hz. İsa havarilerine dua anlamındaki ‘namaz’larını düzenli bir şekilde kılmalarının onları nefislerinin sebep olacağı kötülüklerden alıkoyacağını söylemektedir.⁹⁷ Bu da namazın kötülüklerden alıkoyan özelliğiyle benzerlik gösteren bir tavsiyedir.⁹⁸

⁹³ Özen, Adem, **Yahudilikte İbadet**, Ayışığı kitapları, İstanbul, 2001, s.105; Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, I, 478; Küçük, Abdurrahman, “İbadet” DİA, XIX, 238.

⁹⁴ Güç, Ahmet, **Dinlerde Mabet ve İbadet**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 146.

⁹⁵ **Matta**, 6/6-8.

⁹⁶ **Luka**, 21/37-38.

⁹⁷ **Luka**, 22/39-46.

⁹⁸ Erbaş, Ali, **Hristiyanlıkta İbadet**, Ayışığı kitapları, İstanbul 2003, s.47.

Hristiyanlıkta, namaz ibadetine, icra edilmişindeki unsurlar anlamında benzeyen ayinin bugünkü hâli, 325'te toplanan konsülde tespit edilmiştir. Her ne kadar tarih içinde bazı değişikliklere uğramış olsa da Hristiyanlıkta da ibadetin yegâne kaynağı Tanrı'dır. Bu ayinin gayesi ise Tanrı'yla manevi birleşmenin sağlanmasıdır. Hristiyanlar, 'miraca' benzetilebilecek bu 'manevi birleşme'nin Kutsal Ruh'un öncülüğünde gerçekleşeceğine inanılmaktadır. İbadet, icra eden kişinin hayatında iyi yönde değişikliğe sebep olmalıdır. Bu son özellik, İslam'daki namazın her türlü kötülükten alıkoyma özelliği ile örtüşmektedir.⁹⁹

Yukarıda kısaca özetlenen bir fenomen olarak namazın icrasına ve anlamına, bu özellikleriyle İslam öncesi ümmetlere ait ibadetlerde kısmen, belli yönleriyle rastlamanın mümkün olduğuna şahit olduk. İşte, eski insanların kendi itikat ve düşüncelerine göre kendisinden korku duyduğu güneş, ay, nehir, şimşek, put ve bunlardan başka ma'budlara ibadet edebildiğini görmekteyiz. Her ne zaman bu sayılan şeylere bir kurban veya yiyecek sunacak olsa ya da onlar için namaz kıldığında bunların kendisine eziyet etmeyeceğine, pis ruhları ve kötü yaratıkları kendisinden def edeceğine, hastalıkları ve bütün kötülükleri uzaklaştırmada kendisine fayda vereceğine inanılmaktadır. Düşünce seviyesi bu şekilde olan insanlar bu zikri geçen şeylere sadece bu amaçlar sebebiyle ibadet etmemişlerdir. Bu sayılanları yapabilme, kendisine iteâtin vacip olduğu hakiki mabuda, hakikate ulaşma mertebesidir. Dolayısıyla eski insanlar putlara veya zikredilen şeylere sırf onlara olan azameti itiraf etmek için namaz kılmamışlardır. Bilakis aynı şekilde bu namazları nefislerinin yararına ve faydasına olan şeyleri düşündükleri içindir. Çünkü kendi itikadlarına göre bu namazları, hayr, mal ve bereket gibi birçok şeyi kendilerine yakaştıracaktır. Bu yüzden musibetlerin başlarına indiği vakitlerde onlara olan namazlarını çoğaltır ve ibâdet hususunda çaba sarfederlerdi. Bu sayılan mabudların kendilerinden râzı olma neticesinde bu namazlarında, istedikleri şeylerin kendilerine vereceklerine ve kendilerine merhamet gösterip yardım edeceklerine inanırlardı.¹⁰⁰

Yukardaki bilgiler ışığında beşeri toplumda ilâhi mesajın hedefine şu şekilde işâret etmek mümkündür. Bu da üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamanın hedefi;

⁹⁹ Katar, Mehmet, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", Dini Araştırmalar, C. 1, sy. 1, Ankara 1998, s. 71.

¹⁰⁰ Cevad, Ali, *Târîhu's-Salâti fi'l-İslâm*, s. 19; Gürânî, *Felsefetü's-Salât*, s. 37.

insana, Allah azze ve celle'nin varlığını farkettilererek kendisini O'na döndürmek ve ayrılıkçı teorileri ortadan kaldırmak. İkinci aşamanın hedefi; ister fikirsel prensipte isterse sosyal düzen içinde ilâhî düzene dayalı insan toplumunun kurulması. Üçüncü aşamanın hedefi; hizmetine sunulan tabiatın anahtarlarını insana vererek potansiyel gücünü tam bir şekilde güçlendirmek.¹⁰¹

Bu durumda konumuzun özüne giriş yapabiliriz. Bu da; toplumlarına ilâhî mesajının hedeflerini yaymaları ve toplumları yanında güç birliğini tesis etmeleri için Allahü Teâlâ'nın göndermiş olduğu önceki ümmetlerdeki rasûl ve nebîler üzerine namazın farz kılınması, bir diğeri ise Mekkî ve Medenî dönemde İslâmî mesajın tamamlanması.

2. ÖNCEKİ ÜMMETLERE NAMAZIN FARZ KILINMASI

Namazın Arapça karşılığı olan “salât”ın, Kur'an'da hem sözlük hem de terim anlamı dikkate alınarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımı, özellikle İslâm'dan önceki ümmetlerin ibadetleri hakkında bilgi verilirken görmek mümkündür.

Namazın İslâm'dan önceki ümmetlerde ve günümüz Dünya dinlerinde -gayesi aynı ve ana unsurlarından bazılarını kendisinde barındırmakla birlikte- farklı şekillerde de olsa uygulandığı anlaşılmaktadır. Çalışmada ortaya konulduğu üzere, bu durum özellikle Hz. İbrahim'in geleneğini takip eden Yahudilikte ve Hristiyanlıkta belirgindir.

Namazın önemli bir kulluk vazifesi olmasından dolayı Âdem aleyhisselâm'ın yeryüzüne indirilmesinden itibaren bütün beşeriyete farz kılınmıştır. Çünkü hâlis, samimi din, fitrat ve fitratın gereğince amel edilmesi için başlamıştır. Meryem Sûresi'nde Allah azze ve celle insanlık tarihinin başlangıcında birtakım nebîlere ve iman etmiş bir takım ümmetlere değinmekte ve onlar içerisinde namaz ibadetinin varlığını vurgulamakta, sonrasında ise kendilerinden sonra gelen nesillerinin bu namaz ibadetini zayi edip değiştirdiklerini zikretmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur; “İşte bunlar, Âdem'in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim'in, Yakub'un ve doğru yola iletip seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebîlerdir. Kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak

¹⁰¹ Gürânî, **Felsefetü's-Salât**, s. 37.

secdeye kapanırlardı. Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.” (Meryem: 58-59) Bir başka âyette de Nuh (as)’a yönelik Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur;

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا
الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ

“Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!” diye Nûh’a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdığın şey (İslâm dini), Allah’a ortak koşanlara ağır geldi. Allah, ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır.”(Şûrâ 42/13)

Aynı şekilde Yûnus (as)’a namazın farz kılınması hakkında, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسْتَجِيبِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

“Eğer o, Allah’ı tesbih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı.” (Saffât 37/142-143). İmam Taberî “Musebbihîn” (Tesbih edenler) sözcüğünün manasını “Allah için namaz kılanlar” şeklinde tefsir etmiştir.¹⁰² Şuayb (as)’ın kıssasında ise Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur;

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ

“Dediler ki: “Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın” (Hûd 11/ 87) Şöyle ki onları babalarının ibadet etmiş oldukları şeylere kulluk etmekten sakındırmış ve aynı şekilde tartı ve terazide hile yapmalarından men etmiştir.¹⁰³

Sonra ilk Bâbil dönemlerinde Allah’ın Resûlü olan İbrahim (as)’ın eliyle dinleri ve inançları yenilenmiştir ki bu dönem mesaj ve nebîlerin çok olduğu bir zaman

¹⁰² Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, XXIII, 99.

¹⁰³ İbn Kesir, **Tefsir**, II, 457.

dilimiydi. Öyle ki İbrahim (as) namazlarını edâ ederek onları muhafaza eder ve rabbine dua ederdi. Yüce Allah peygamberinin diliyle şöyle buyurmuştur;

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

“Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle.”(İbrahîm 14/40). Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler” (İbrahîm 14/37). Müfessir Kurtubî şöyle buyuruyor; “Namazın dindeki üstünlüğü, değer ve öneminden dolayı dinin tamamına karşılık bu anlam namaz kelimesi ile ifade edilmiştir.”¹⁰⁴ Çünkü Allah Teâlâ namazdan daha üstün hiçbir amel zikretmemiştir. Aynı şekilde namazla alakalı olarak babasının risâlet görevinden sonra bu görev kendisine tevdi edilen İsmâîl (as) hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا

“Kitap'ta İsmail'i de an. Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi. Bir resûl, bir nebî idi. Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabb'inin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı” (Meryem 19/54-55). Yine İshâk (as) ve zürriyeti hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ

“Ona İshak'ı ve ayrıca da Yakub'u bağışladık ve her birini sâlih kimseler yaptık. Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine

¹⁰⁴ Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, IX, 371.

hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi” (Enbiyâ 21/72-73).

Lokman Hekîm (Allah sırrını pâk eylesin) namazın önemini idrak eder ve her zaman bu bilinçte olur ayrıca oğluna da tavsiye ederdi. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir” (Lokmân 31/17). Zekeriyya (as) kıssasında da Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

“Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeler” diye seslendiler” (Âli İmrân 3/39). Devamındaki âyeti kerimelerden birinde de yüce ve mukaddes olan Allah şöyle buyurmuştur;

يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ

”Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O’nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et, demişlerdi.” (Âli İmrân 3/43)

Allah’ın nebisi Dâvûd (as)’ın kıssasında yüce ve tüm noksanlıklardan münezze olan Allah’ın Dâvûd (as)’ın namaza gösterdiği hürmeti hikaye ettiği yerde, Dâvûd (as) hataya düşüp tevbe etmek istediği zaman tevbesinin geçerli olabilmesi için namazdan başka Allah’a sığınacak bir yer bulamamıştı.¹⁰⁵ İşte tüm noksanlıklardan münezze olan Allah nebisinden şöyle bahsediyor;

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجْتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ

¹⁰⁵ Mervezî, Muhammed b. Nasr, **Ta‘zîmü Kadri’s-Salât**, Dâru’l-Akîde, İskenderiye, ty., s. 26.

“Davud dedi ki: “Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.” Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah’a yöneldi.”(Sâd 38/24.)

Ve yine atların Dâvûd (as)’ın oğlu Süleyman (as)’ı, ikinci namazından meşgul ettiği bir vakitte yüce Allah, kendisinden şöyle bahsediyor;

فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

“Süleyman, “Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim” dedi. Nihayet gözden kaybolup gittikleri zaman...”(Sâd 38/32).

Şekil ve içeriği hususunda hangi namaz çeşitleri olursa olsun bunlar, insanın kendisiyle varlığının farkına vardığı, kendisinin meliki olan Allah huzurunda insanın duruşunu ortaya koyar ve hedeflerini onaylar.¹⁰⁶

Aynı şekilde Allah’ın peygamberleri Mûsâ ve Hârûn (as)’ın kıssasında, Beni İsrâil’in Allah’a iman etmelerinden sonra Mûsâ ve Hârûn (as) namaz kılmalarını kendilerine emretmiştiler. Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyuruyor; “Mûsâ’ya ve kardeşine:

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَأَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ

الْمُؤْمِنِينَ

“Kavminiz için Mısır’da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü’minleri müjdele” diye vahyettik” (Yûnus 10/87).

Yahyâ (as) beşikte insanlarla konuştuğu zaman onlara şöyle demişti;

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا

دُمْتُ حَيًّا

¹⁰⁶ Gürânî, **Felsefetü’s-Salât**, s. 41.

“Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.” (Meryem 19/30-31). “Bana tavsiye etti” sözlerinin manası “Bana namazı emretti” demektir.¹⁰⁷ Benî İsrâîl toplandığı vakit Allah Teâlâ, kendilerine yardım edilmesini namaz kılmaları şartına bağlamıştı. Yüce Allah şöyle buyurdu;

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

“Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah, şöyle demişti: “Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah’a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.”(Mâide 5/12).

Yukarda işaret edilen tüm bu âyetler namazın tüm toplum ve ümmetler üzerine Âdem (as)’ın yaratılmasından itibaren farz kılındığını açıkça göstermektedir. Çünkü namaz, noksanlıklardan münezze olan Allah’ın hakkı, kendisinin ayrı bir hususiyet gösterdiği ve amellerin kabul edilmesi, iki cihanda kurtuluş için en temel rükün saydığı ibadetlerin en önemlisidir. Namaz kabul edildiği zaman diğer ibadetler de kabul edilecektir. Kuşkusuz namazda, halis akıllara tesir eden, kalplerin kendisini boyun eğdiği bir takım dersler, ibretler ve insanoğlunun manasını idrak etmede âciz kalacağı bir takım sırlar vardır ki asırlar geçse de bu sırlar devamlı yenilenmektedir.

B. İSLAM’DA NAMAZ

1. HZ. PEYGAMBER VE NAMAZ

İslam’da namaz ibadeti son şeklini alana kadar birçok farklı aşamalar geçmiştir. Biz müminler namaza inanır ve bir olan yaratana kendisiyle yakınlaşmak

¹⁰⁷ Alûsî, **Tefsîru Ruhi’l-Meânî**, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, Beyrut, XVI, 89.

için belirli vakitler içinde edâ ederiz. Bizler bu ibadetle bu ümmete doğru yolu gösteren Rasûlullah (sav)’in sünnetine tâbi oluruz.

İslamda namazın farziyyeti sürecini incelemeye geçerken birinci aşamada gece namazının sadece peygamber (sav) üzerine farz kılındığını gösteren Kur’an âyetleri üzerinde durmaya çalışacağız. Daha sonra İsrâ ve Mi’rac hadisesini, beş vakit namazın farz kılınışını ardından Mekke’de mi yoksa Medîne’de mi farz kılındığıyla ilgili durumları tespit etmeye çalışacağız.

Siyer, hadis ve tefsir gibi kaynaklara bakıldığında Allah Teâlâ’nın İslamiyyet’in başında farz kıldığı ilk ibadetin iki rekat namaz olduğu bilgisi görülmektedir. Mukâtil bin Süleyman’dan aktarılan bir rivayette şöyle denilmektedir; “Allah Teâlâ’nın İslamiyyet’in başında farz kıldığı sabahleyin, yani güneşin doğmasından önce iki rekât namaz ve akşamleyin, yani güneşin batımından sonra iki rekat namazdır.”¹⁰⁸

Bu ise Allah Teâlâ’nın şu âyeti kerimesinden dolayıdır;

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعِشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

“Ey Muhammed! Sabret. Allah’ın va’di şüphesiz gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam sabah Rabbini hamd ederek tespih et!” (Mü’min 40/55). Rasûlullah (sav) ve ashabı İsrâ hadisesinden önce bu namazları kesinlikle kılardı. Ancak ihtilaf edilen husus, beş vakit namazın farz kılınmasından önce herhangi bir namaz farz kılınmış mıydı? Bir rivayette; Farz olan güneşin doğumu ve batışından önce olan namazdır ki bu ilk Müslümanların namazıdır, denildi.¹⁰⁹ O takdirde iki namaz vardır. Günün evvelinde olup duhâ namazı olarak çağırdıkları namaz ve ikinci vaktinde olup akşam ve ikinci namazı olarak çağırdıkları namaz.¹¹⁰ Âlimlerin çoğunluğu bu görüşü savunmaktadır. Bu farz namaz Hatice (ra)’nın hayatındaydı. O vakitler Rasûlullah (sav) ile beraber Ali, Cafer, Zeyd ve Hatice (Radıyallahu anhum)

¹⁰⁸ Mâlik, **Muvatta’**, Kasru’s-Salât, 8; Buhârî, Salât, 1; Halebî, Ali b. Burhaneddîn, **es-Sîratü’l-Halebiyye**, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1400, I, 430; Mübârekfûrî, Safiyyurrahman, **er-Rahîku’l-Mahtûm**, Dâru’l-Marife, Beyrut, 2004, s.73; Himyerî, Abdumelik b. Hişâm, **es-Sîratü’n-Nebeviyye**, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1411, Thk: Taha Abdurrauf Sa’d, II, 82.

¹⁰⁹ Mübârekfûrî, **er-Rahîku’l-Mahtûm**, s.73.

¹¹⁰ Muhammed Hâdî Marife, **Telhîsu’t-Temhîd**, Müessesetü’n-neşri’l-İslâmî, I, 65.

olmak üzere dört kişi bu namazları kılar ve her ne vakit Kureyş kabilesinden bir topluluk kendilerine uğrasa alay ederlerdi.¹¹¹ Rasûlullah (sav) günün evvelinde Ka'be'ye gider duhâ namazını kılar, Kureyş kabilesi kendisine dokunmaz, olumsuzluk sergilemezlerdi. Rasûlullah (sav) ve ashabi ikinci vakti geldiği zaman halk içine dağılır birer, ikişer akşam namazını kılarlardı. Duhâ ve ikinci namazlarını kılmaya devam ettikten bir müddet sonra beş vakit namaz farz kılındı.¹¹²

Yukarda geçen âyet ve rivâyetler namazın ilk andan itibaren Rasûlullah (sav)'e farz kılındığı, sabah ve akşam olmak üzere namazın iki rekat olduğu hükmüne işaret etmektedir. Çünkü insanlar ilk başlarda tevhid ile mükellef kılınmış, bunun dışındaki kendilerine herhangi sorumluluk yüklenmemiştir.

Belki de davetin başlangıcında namazın farz kılınmasındaki hikmet kul ile rabbi arasındaki bağlantıyı güçlendirmek, ona bu âlemi yaratana düşündürmek ve Allah'ın benzersiz sanatı önünde insanın zafiyeti ortaya koymak olmuştur. Bir uyarı ve hatırlatma olmaksızın kendi başlarına bırakılsaydılar elbette geçmiş kavimlerden olan ilk insanların bulunduğu duruma döner, putlara ve bundan başka batıl mabutlara ibadet ederlerdi.

Allah Teâlâ'nın bu namazı iki rekat olarak farz kılmasından sonra yüce Allah peygamberine gece namazını farz kılmış ve mü'minler bununla teselli bulmuşlardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur;

يَا أَيُّهَا الْمَرْمِلُ فُمُ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا نَصَفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

“Ey örtünüp bürünen! Gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce bir müddet için kalk ve ağır ağır Kur'an oku” (Müzzemmil 73/1-4). Bu sûre Alak sûresi, Kalem sûresi bir görüşe göre ise Duha sûresinden sonra Rasûlullah (sav)'e indirilen üçüncü sûre, diğer görüşe göre ise dördüncü sûre sayılmaktadır.¹¹³ Ancak tercih edilen görüş el-Ya'kûbî'nin zikrettiği dördüncü sûre olduğudur. Bu görüş âlimlerin çoğunluğunun görüşüdür.

¹¹¹ Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye*, I, 430.

¹¹² İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, II, 83.

¹¹³ el-Emevî, Ebû Amr Osman b. Said, *el-Beyânü fi Addi Âyi'l-Kurân*, Thk: Gânin Kudûrî, Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Türâs, Küveyt, 1414, I, 135.

Gece namazının katî olarak Resûlullah (sav)'e farz kılındığı müsellemler bir konudur. Çünkü mendûp hükmü gecenin bazı bölümlerinde vaki olamaz. Âişe (ra) hadisinde, Sa'd bin Hişam tarikiyle Sahihî Müslim ve diğer hadis kitaplarında geldiğine göre şu şekilde vakitlendirme yapılmıştır; “Sa'd bin Hişam dedi ki; Ben Âişe'nin yanına gittim ve bana Resûlullah (sav)'in kıldığı gece namazını haber vermesini söyledim. Bana, “Ey örtünüp bürünen!” âyetini okumadın mı? Dedi. Ben de, okudum dedim. O da şöyle dedi; şüphesiz Allah gece namazını bu âyetin evvelinde farz kılmıştır.” Böylece Resûlullah (sav) ve ashabı bir sene bu namazı farz olarak kılmış, Allah Teâlâ, bu sûrenin son tarafındaki hafifletme âyetini indirinceye kadar bu kısmı on iki ay boyunca, gökyüzünde bekletmiştir. Bu şekilde gece namazı farziyyetten sonra nafil bir ibadete dönüşmüştür.¹¹⁴

İbni Abbâs (ra)'dan rivayet olduğuna göre kendisi şöyle buyuruyor; “Müzemmil Sûresi'nin baş tarafı nazil olunca Müslümanlar bu namazı Ramazan ayı gecelerinde kalktıkları gibi kalkıp namazlarını kılarlardı. Bu sûrenin baş tarafı ile son tarafının nüzulü arasında bir seneye yakın bir zaman vardı”.¹¹⁵ Bir rivayette şöyle ifade edildi; Bu sûrenin baş tarafı ile kendisinde hafifletmenin olduğu son tarafının nüzulü arasında on yıl vardı.¹¹⁶

Allah Teâlâ'nın sözünün manası; “Gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce bir müddet” yani, yarısından ve yarısı üzerine demektir. “Müfessirler şöyle demiştir; “geceden üçte birine kadar biraz eksilt veya üçte ikisine kadar yarısı üzerine artır.” Bir rivayette şöyle ifade edildi; “yarısı kelimesi az manasından bedel olarak gelmiştir. Bu görüşü İmam Sadık (ra)'ın rivayet ettiği şu hadis desteklemektedir; “yarım olan az veya az olandan azı eksilt veya azın üzerine az ilave et.” Bunun manası bazı geceler müstesna gecenin yarısında kalk.” Bu da hastalık gibi özür geceleri, uykunun galebe çalması veya göz hastalığı gibi sebeplerle olan gecelerdir”.¹¹⁷

¹¹⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî, **el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, Thk: Mustafâ Abdulkâdir Atâ, II, 548; İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak, **Sahîhu İbn Huzeyme**, Thk, Muhammed Mustfa el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1390, II, 171.

¹¹⁵ Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, XXIX, 124.

¹¹⁶ Tabersî, **Mecma'u'l-Beyân**, Dâru'l-Murtezâ, Beyrut, 1427, X, 124.

¹¹⁷ Tabersî, **Mecma'u'l-Beyân**, X, 124.

İmamı Ali (ra) şöyle buyurmuştur; “Allah azze ve celle, nebisini bu saatlerde gece namazını kıılma hususunda muhayyer bırakarak kendi görüşüne havale etti. Peygamber (sav) ve mü’minlerden bir taife kendisiyle beraber kalkar bu vakitlerde namazlarını kıırlardı. Bu kendilerine zor geldi, onlardan birisi ne kadar kıldığını ve geceden ne kadar kaldığını bilmez oldu. Bundan dolayı farz olan miktarı koruma korkusuyla bütün geceyi ibadetle geçirir oldular.”¹¹⁸

Nihayet Allah Teâlâ onlara bu sûrenin son tarafını ile kendilerinden bu ibadeti hafifletmiş oldu.” Allah Teâlâ’nın şu kavliyle tahfif (hafifletme) âyeti nazil oldu;

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ
عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي
الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
وَاقْرَءُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقِيمُوا لِلْأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ

“(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah, gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti.) Artık, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Allah, içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah’ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir. O halde, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kıılın, zekâtı verin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz. Allah’tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Müzzemmil 73/20).

İşte bu Allah Teâlâ’nın onları imtihan etmesi, gece namazına kalkmaktan doğan meşakkat ve sabra tahammül etmelerinden sonra onlara olan bir tahfifliktir. Dolayısıyla onlara bunu nafîle kıılmış, farz olarak saymamıştır. Gece namazı onlar arasında öylesine yaygınlaşmıştı ki bu onların şiarları, alâmet ve nişanları olmuştu.

¹¹⁸ Tabersî, *Mecma‘u'l-Beyân*, X, 124.

Nitekim siyer ve hadis kitaplarında buna işaret edilmekte, Rûm hükümdarı Hırakle önünde kendilerinin geceleri zahid, gündüzleri ise atlar üzerinde savaşan kişiler olmalarıyla vasfedilmiştir.

2. Mİ'RÂC GECESİ BEŞ VAKİT NAMAZIN FARZ KILINMASI

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor;

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا
إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” (İsrâ 17/1) .

İbni Abbâs (ra)’dan rivayet edildiğine göre Nâfi’ bin Ezrak (ra) kendisine "سبحان الذي أسرى بعبده" âyeti kerimesini sordu. İbni Abbâs (ra) şöyle cevap verdi; "سبحان" kelimesi Allah Teâlâ’yı noksanlıklardan beri kılmaktır, "الذي أسرى" kelimesi ile murad Muhammed (sav)’dir. "من المسجد الحرام" Beyt-i Mukaddese yürüttükten sonra tekrar Mescid-i Haram’a döndürdü. Nâfi’ bin Ezrak (ra) dedi ki; “Araplar bunu anlayabilir mi?” İbni Abbâs (ra); “Evet” dedi.¹¹⁹

İmam Kuşeyrî şöyle buyurdu; “Yüce Allah onu yüce huzuruna yükseltip de en yüksek yıldızların da üstüne çıkardığında, ümmeti için tevazu olmak üzere kulluk isminden ayırmadı.”¹²⁰ Veya "عبده" sözcüğü ile Allah Teâlâ’nın kudretine taaccüp murad edilmiştir.

Hadis ve siyer imamları ile tarih kitapları bu hâdisenin birçok ayrıntı ve tafsilatını rivayet etmişlerdir. Aynı şekilde İbni Abbâs, İbni Mesûd, Enes, Cabbâr bin Abdullah, Huzeyfe, Âişe, Ümmü Hânî (Radiyallahu anhüm) gibi ve bunlar dışında birçok sahabe bu hadiseyi Rasûlullah (sav)’den rivayet etmişlerdir. Bir kısmı ilaveler getirmiş, bir kısma eksik olarak ifade etmişlerdir. Bu rivayetlerin biri de; sahih olan görüşe göre Rasûlullah (sav)’in Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya bedeni ile

¹¹⁹ Suyuti, *ed-Dürü’l-Mensûr*, V, 182; Kurtubi, *el-Câmi*, X, 204.

¹²⁰ Kurtubi, *el-Cami*, X, 205.

Burak'ın üzerine binerek, Cebrâil (as)'ın birlikteliğinde yürütüldüğü, burada Burak'tan inip peygamberlere imam olup namaz kıldırıldığı, Burak'ı mescidin kapısındaki halkaya bağladıktan sonra Cebrâil (as) ile Beytülmakdis'ten dünya semasına ürûc ettiği (yükseltildiği)dir.¹²¹

Rasûlullah (sav)'in yürütüldüğü gün hakkında ise ihtilaf edilmiştir. Cuma günü olduğunu söyleyenler olduğu gibi Cumartesi günü olduğunu söyleyenler de olmuştur. İbn Dihye (ra) ise şöyle demiştir; “ Doğum, peygamberlik, hicret ve vefât günlerine muvafık olması için inşaallah Pazartesi günü olur.”¹²²

Mi'rac hadisesinin ne zaman vaki olduğuyla ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır;

a) İsrâ hadisesi Allah Teâlâ'nın kendisine peygamberliği ikram ettiği sene içerisinde olmuştur. Taberi bu görüşü seçmiştir.

b) Peygamber olarak gönderilmesinden beş sene sonra olmuştur. Kurtubî bunu tercih etmiştir.

c) Peygamberliğin 10.cu senesinde Recep ayının 27.gecesi olmuştur.

ç) Hicretten 16 ay önce, peygamberliğin 12.ci senesi Ramazan ayında olmuştur.

d) Hicretten 1 sene iki ay önce, peygamberliğin 13.cü senesi Muharrem ayında olmuştur.

e) Hicretten 1 sene önce, peygamberliğin 13.cü senesi Rebû'l-evvel ayında olmuştur.¹²³

İlk üç görüş İsrâ ve Mi'rac tarihinden oldukça uzak olan bir görüştür. Çünkü Hatice (Radyallahu anha)'nın vefâtı peygamberliğin 10.cu senesi Ramazan ayında, 53

¹²¹ İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd**, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1407, Thk: Şuayb Arnavutut-Abdulkadir Arnavut, III, 24; Halebî, **es-Sîratü'l-Halebiyye**, II, 79; İbn Hişâm, **es-Sîratü'n-Nebeviyye**, II, 245; Heykel, Muhammed Hüseyin, **Hayâtü Muhammed**, Mektebetü'n-nehdati'l-Misriyye, 1963, s.192.

¹²² Halebî, **es-Sîratü'l-Halebiyye**, II, 71.

¹²³ İbn Kayyim, **Zâdü'l-Meâd**, III, 42; Kurtubi, **el-Câmi'**, X, 210; Mübârekfûrî, **er-Rahîku'l-Mahtûm**, s. 129.

yaşında, beş vakit namazın farz kılınmasından önce olmuştur. Beş vakit namazın farz kılınması da İsrâ ve Mi'rac gecesinde olduğunda herhangi bir ihtilaf yoktur.¹²⁴

Geriye kalan son üç görüş tarih bakımından birbirine yakın olduğundan aralarında bir tercihe gitmek zor görülmektedir. Bu ise sadece ayların sayısı hakkında meydana gelen bir ihtilaftan kaynaklanmaktadır. Mûsâ bin Akabe'nin Zührî'den yaptığı rivayette şöyle gelmiştir; "Resûlullah (sav)'in Beytü'l-Makdis ve gökyüzüne miracı Medîne'ye hicretinden bir sene öncesindeydi." İbn Abdi'l-Berr ve diğerleri ise İsrâ ve hicret arasında bir sene iki ay olduğunu söylemiştir.¹²⁵

Yukardaki rivayetlerde gelen bilgiler ışığında ulaştığımız bilgi, beş vakit namazın Mekke'de İsrâ gecesinde farz kılınmış olmasıdır. Çünkü Resulullah (sav) bu gecede gökyüzüne çıkarılmıştır. Sahih kaynaklarda İsrâ hadisinin bulunması buna en büyük delil olarak getirilmiştir.

Bundan sonra bu konuya başka bir konuyu ilave edebiliriz ki bu da İsrâ hadisesinin ruhen mi yoksa bedenen mi olduğu meselesidir? Selef ve halef âlimleri bu konuda ihtilafa düşmüştür. Onlardan bir kısmı İsrâ hadisesinin ruhen gerçekleştiğini savunurken çoğunluğu oluşturan diğer bir kısım ise İsrâ hadisesinin bedenen, uyanık bir halde gerçekleştiği görüşünü savunmuştur. Kurtubî görüşünü şöyle delillendirir; "Eğer uyku halinde olsaydı elbette Allah Teâlâ " بروح عبده " "kulunun ruhunu" ifadesini buyurur "بعبدہ" kelimesini buyurmazdı. Şu âyeti kerime de;

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى

"Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı" (Necm 53/17) buna delalet etmektedir. Eğer uyku halinde olsaydı bu hadisenin mucize olduğu ifade edilmez ve Ümmü Hânî (ra) Rasûlullah (sav)'e bu hadiseyi insanlara anlatma demezdi."¹²⁶

İsrâ ve Mi'rac hadisesi Resûlullah (sav)'in hem ruhen hem de bedenen Beytü'l-Makdis'e, buradan da dünya semasına olan yolculuğudur. Bunda şaşılacak bir durum

¹²⁴ Yâkûbî, Ahmed b. İshak, **Târîhu'l-Yâkûbî**, Dâru'l-İtisam, 1425, II, 23; Mübârekfûrî, **er-Rahîku'l-Mahtûm**, s.129; Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, İrfan Yayınları, İstanbul, 1969, s. 55; Karaman, Hayrettin, **Asr-Saadette İslâm Hukukunun Oluşumu**, Beyan Yayınevi, İstanbul, 1994, III, 66.

¹²⁵ İbn Kayyim, **Zâdü'l- Meâd**, III, 42.

¹²⁶ Kurtubi, **el-Câmi'**, X, 208.

yoktur. Çünkü ilâhi kudret ve nübüvvetin doğasından herhangi bir şeyi idrak edebilen böyle bir hadiseyi garipsemez. Çünkü her peygamberin yanında göstereceği mucizeleri vardır. Mucizenin tanımı ise; Peygamberliğinin doğruluğuna delil olup davası ve çağrısını ispatlamada kendisiyle beraber olabilmesi için peygamberliklerini iddia eden kişilerin Allah'ın özel yardımıyla hârikulâde olarak beşerî kudret sınırları ile bilim ve öğreti kanunlarının ötesinde getirmiş oldukları şeylerdir.¹²⁷

İsrâ Sûresi'nde "kulunu bir gece vakti yürüten Allah'ın şanı yücedir" kısmındaki Kur'anî siyak (bağlam) Allah'ın tesbih edilmesi sığasından "âyetlerimizi gösterelim diye" kısmındaki Allah'ın takriri (yerleştirme ve pekiştirmesi) sığasına, ve "Şüphesiz o her şeyi gören ve bilendir" kısmındaki Allah'ı vasfetme sığasına intikal etmiştir. Bunun sebebi hassas ve ince bir ölçü ile tabirsel delaletlerin inceliklerine uygunluktur.

Çünkü tesbih, noksanlıklardan münezze olan Allah'ın zatına yönelerek yükselmektedir, takrir ise Allah Teâlâ'dan nas (kesin hüküm) olarak gelen İsrâ (yürütme) hadisesinin amacını bildirmektedir, bilme ve görme ile vasıflanması ise ilâhî zâtı için bu vasıfların sabit, hiçbir zaman kesilmeyen devamlı bir surette olduğunu ifade etmektedir. Tek bir âyet içindeki bu farklı sığalar, tam bir incelikle delalet ettiği manalara karşılık gelerek bir araya toplanmıştır.¹²⁸

Burada sorulması gereken bir takım sorular vardır. Allah Teâlâ Rasûlullah (sav)'i gökyüzüne neden yükseltti? Bu yolculuğun amacı, Sidretü'l-Müntehâ'yı müşahede etmesinin ve Allah Teâlâ ile konuşup orada kendisine münâcatta bulunmasının hedefi ne idi? Hüseyin el-Kummi İlelü'l-Şerâi' adlı kitabında bu sorulara şöyle cevap aralar; İmam Mûsâ bin Cafer (ra)'a, Allah Teâlâ'nın nebîsi (sav)'i neden semaya yükselttiği, buradan Sidretü'l-Müntehâ'ya, buradan da nur perdelerine yükseltip neden kendisiyle konuştuğu mekandan münezze olduğu halde burada Allah Teâlâ ile neden münâcatta bulunduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir; "Kuşkusuz Allah hiçbir mekan ile vasıflanmaz, üzerinden hiçbir zaman dilimi geçmez. Ancak Allah (cc) Resûlullah (sav)'i meleklerine, gökyüzü sakinlerine teşrif etmek, onlara

¹²⁷ Hafînî, Muhammed Şeref, **İ'câzü'l-Kur'ani'l-Beyânî beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk**, ty., s. 18.

¹²⁸ Seyit Kutub, **Fî Zilâli'l-Kurân**, et-Tab'atü's-Şeriyetü'l-âşıra, 1402, IV, 2210.

Resûlullah (sav)'i müşahede edebilme nimetini sunmak ve indikten sonra insanlara haber vereceği azametinin acâipliklerini kendisine göstermeyi murad etti.”¹²⁹

Mekke’de İsrâ gecesi farz kılınan beş vakit namazın tam olarak şekillendirilmesi şu şekilde olmuştur; namaz ilk andan itibaren iki rekat, iki rekat olarak farz kılınmış, hicretten sonra Medîne’de hazar (ikamet halindeki namaz) namazında ziyade edilmiştir. Sonra mukim için dört rekat, misafir içinse iki rekata dönüşmüş, önceki sabah ve akşam namazları terk olunmuştur. İbni Abbâs’tan şöyle rivayet olunmuştur; “Şüphesiz Allah Teâlâ namazı, nebinizin lisanıyla misafir için iki rekat olarak, mukim için dört rekat, korku (savaş) halinde ise bir rekat olarak farz kılmıştır.”¹³⁰ Beyhakî’nin Şa’bî’den, onun da Mesrûk’tan, onun da Âişe (ra)’dan yaptığı rivayette şöyle buyurmuştur; “Hazer ve seferde namaz iki rekat, iki rekat olarak farz kılınmıştır. Rasûlullah (sav) Medîne’ye gelip sükûnetli bir ortam oluşunca hazar da (ikâmet halinde) kılınan namazlara ikişer rekat ilave edilmiştir. Sabah namazında kırâat uzun olduğu için, akşam namazı ise gündüzün vitri (gece kılınan vitir namazı gibi) olduğundan terk edilmiştir.”¹³¹

İki hadisi şerifi dikkatle incelediğimiz zaman Allah Teâlâ’nın İsrâ ve Mirâc gecesinde farz kıldığı namazların Mekke’de ikişer, ikişer olup, Medîne’ye intikal etmesinden sonra beş vakit namazların son hali olan en mükemmel şekline dönüştüğünü görebiliyoruz. Şöyle ki dört rekatli namazlar olan öğle, ikindi ve yatsı namazları iki rekattan dört rekata dönüştürülmüş, sabah namazı iki rekat olarak, akşam namazı da gündüzün vitri olduğundan üç rekat olarak bırakılmıştır.

Namazların şekillenmesi ve bununla ilgili önemli tarihi olaylar çevresinde deveran eden bu bahiste tüm zikrettiklerimizden sonra belirgin bir şekilde İslâmî düsturun sağlam olan temel ve kurallarının şekillenmesi hakkında Hz. Peygamber (sav)’in sünnetini iyi tetkik ve takiple namazın kural ve mahiyetini ikmal noktasında daha sağlam bir bilgi ve uygulama modeline sahip olabiliriz. Çünkü namaz farklı

¹²⁹ el-Kummi, Ebû Muahmmmed b. Ali b. Hüseyin, ‘İlelü’ş-Serâi’, Matbaatü İhyai’l-kütübi’l-İslamiyye, Beyrut, s.87.

¹³⁰ Müslim, “Kitabu Salâti’l-Müsafirîn ve Kasrihâ”, 5-6.

¹³¹ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Büstî, **Sahîhu İbn Hibbân**, Müessesetü’r-risale, Beyrut, 1414, Thk: Şuayb Arnavut, II, 447; İbn Huzeyme, **Sahîhu İbn Huzeyme**, I, 157; Heysemî, Ali b. Ebû Bekir, **Mevâridü’z-Zamân İlä Zevâidi İbn Hibbân**, Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, Thk: Muhammed Abdurrezzak Hamza, I, 144.

şekillerde âlemlerin Rabbi olan Allah'ın bütün yarattıklarının kendisinde ortak olduğu bir ibadettir.

Aynı şekilde namaz kılan kişi hakiki imana ve yaradanına doğru bir şekilde ibadet etmeye ulaştığı zaman hem ruhunda hem de bedeninde pozitif bir canlanma ve heyecan duygusu harekete geçer. Buradan da dosdoğru yolda istikametle ilerler. Bunun için Zemahşerî şöyle der; “Namaz, günahları terketmede bir lütûfdur. Sanki o günahları engelleyendir.” Sonra şöyle dedi; “Kendisiyle ecir ve sevabın hak edildiği namaz sakınılarak nasûh tevbesinin mukaddimesini teşkil eder” Yüce Allah şöyle buyurduğu için; “(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, “Andolsun seni mutlaka öldüreceğim” demişti. Öteki, “Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder” demişti.”¹³² Ve hem kalbi hem de âzâları ile huşu ile namazını kılar.

Bu takdirde namazı muhafaza edip onu mukaddes sayan kişinin namazını muhafaza etmeyene göre her türlü çirkinlik ve kötülüklerden daha uzak olması gerekir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'de yaklaşık yüz yerde “salât” kelimesini zikretmiştir. Her bir âyeti kerîmede ya namaz kılanlara cenneti ve nimetlerini vaad etmiş ya da kafirleri ve namaz kılmayıp terk edenleri ateşle cezalandırmakla tehdit etmiştir. İşte bu da Şâri' azze ve cellenin namazlara ne kadar ihtimam verdiğini gösterir ki zaten kulları olan nebî, rasûl ve onların sonuncusu olan peygamberimiz Muhammed (sav) namazı farz kılmıştır.

İsrâ ve Mirac yolculuğunda Allah Teâlâ'nın, hem resûlü üzerine hem de ümmeti üzerine farz kıldığı namaz dinin ancak kendisiyle ayakta durduğu direğidir. Yine namaz, peygamberin ümmetine olan en son vasiyetidir. Bundan dolayı son haline gelinceye kadar namazın geçirdiği evreleri bilme, gece namazı, İsrâ ve Mirac yolculuğunda beş vakit namazın farz kılınması konusunda vukûfiyyet sahibi olabilme ve insanlığın en hayırlısı olan Muhammed (sav) vefat edinceye kadar âyeti kerimelerin nüzulünün tamamlanmasını öğrenebilmek için namaz tarihi derslerinin çok büyük bir önemi olmuştur.

¹³² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 460.

İKİNCİ BÖLÜM

I. KUR'AN'DA NAMAZ (SALAT) KELİMESİNİN ANLAMLARI

Konuya girmeden önce, tefsir ilminin bir dalı olan “vücûh ve nezâr”den kısaca bahsedelim. Vücûh ve nezâr; Kur'an-ı Kerîm'de geçen bir kelimenin aynı sıyga ve aynı hareke ile farklı yerlerde ve farklı manalarda kullanılmasıdır. Dolayısıyla bir yerde zikredilen bir kelimenin başka bir yerde tekrar zikredilmesine “nezâr”, farklı manalara gelmesine de “vücûh” denir.¹³³

Kur'an-ı Kerîm'in mucizeleri saymakla bitmez. Bunlardan biri de Kurân-ı Kerîm'de zikredilen bir kelimenin âyetlerin siyak ve sibakına göre farklı manalarda kullanılmasıdır. Nitekim Yüce Allâh “salât” lafzını birçok âyet-i kerîme'de zikretmiş, aynı sıyga ve aynı hareke ile olmasına rağmen bazı yerlerde “beş vakit namaz” manasına, bazı yerlerde “din” manasına, bazı yerlerde de “rahmet” ve yaratılanların “istiğfar”ı manasında kullanmıştır.

“Salât” sözcüğü Kur'an-ı Kerîm'de yüz kadar yerde geçer. Bunların arasında aynı lafız, aynı hareke ve aynı manaya gelenler vardır. “Beş vakit namaz” bunlardan biridir. Lafızları ve harekeleri farklı olup “namaz” manasına gelenler vardır. Ayrıca “din” ve “mahlûkâtın salâtı” anlamında kullanılanlar da vardır.

Bu bölümde “salât” lafzı geçen âyet-i kerîmeleri ele alarak hangi anlamlarda kullanıldığını dikkate alınacaktır.

A. İSTİLAHÎ MANADA NAMAZ

1. BEŞ VAKİT NAMAZ

Kur'an-ı Kerîm'de beş vakit namaz manasına işaret eden birçok âyet vardır. Bunlardan biri meâlen şudur:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيْ النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

¹³³ İbnü'l-Cevzi, *Nüzhetu'l-Uyûn*, Beyrut, ty. I, 83.

“(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür” (Hûd 11/114). Yine:

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمُ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

“Onlar, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, başlarına gelen musibetlere sabreden, namazı dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayan kimselerdir” (Hac 22/35) âyetinde Yüce Allâh’ın “salât” sözü, beş vakit namaz manasındadır. İlgili âyetlerin tefsirinde şu açıklamalara yer verilmiştir: “Abdestiyle, rükûsuyla, secdesiyle ve vakitleri ile üzerlerine yerine getirilmesi vacip/farz olan beş vakit namazları kılanlar müjdelenmektedir”.¹³⁴

Aynı şekilde Yüce Allah’ın;

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

“Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar” (Bakara 2/3) âyetini İbni Arabî: “beş vakit namazı tam yapanlar” şeklinde tefsir eder.¹³⁵ Yine:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

“Sizin dostunuz ancak Allah’tır, Resûlüdür ve Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü’minlerdir” (Mâide 5/55) âyeti ile ilgili olarak İbnü’l-Cevzî: “Kur’an-ı Kerîm’de zekâtın zikredildiği her yerde geçen “salât” ifadesi ile kastedilen “beş vakit namazdır” açıklamasını yapar.¹³⁶

Kur’an-ı Kerim’de “salât” lafzı birçok âyet-i kerime’de bu anlamda kullanılmıştır.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

¹³⁴ Ebu’l- Hayyan, Muhammed b. Yusuf el- Endulusi, **el-Bahru’l- Muhit**, Beyrut, VI, 342

¹³⁵ İbnü’l Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah, **Ahkamu’l Kur’an**, Beyrut, I, 19

¹³⁶ İbnü’l-Cevzî, **Nüzhetu’l-Uyûn**, Beyrut, I, 394.

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir” (İsrâ 17/78-79). buyrulur ki, bu da beş vakit namazdır.

2. CEMAATLE NAMAZ

“Salât” lafzı, Kur’an-ı Kerim’de “cemaatle namaz” manasında kullanılmıştır.¹³⁷ Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوا هُزُوعًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ

“Siz namaza çağırdığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu, şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.”(Mâide 5/58)

İbni Abbâs’tan şöyle rivayet olunmuştur: “Resûlullah (sav)’in müezzinleri namaz için ezan (veya kâmet) okuduğu zaman Müslümanlar namaza kalkarlardı. Yahudiler ise onlara: “Namaza kalktılar, kalkamaz olasılar!” derlerdi. Müslümanların rükû ve secde ettiklerini gördükleri zaman onlarla alay ederler ve gülerlerdi.”¹³⁸ İşte Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîme’de Yahudilerin Müslümanların cemâatle namaz kılmalarını ve okunan ezanla nasıl alay ettiklerini beyan ediyor. Çünkü onlar namazın manasını ve bunun insanın ruhuna nasıl tesir ettiğini kavrayamıyorlardı. Zira onlar şeytanın tabilerindendir; onların bu davranışlarında şaşılacak bir şey yoktur.

3. CUMA NAMAZI

Salât”, cum’a namazı anlamında kullanılmıştır.¹³⁹ Yüce Allah şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.”(Cumâ 62/9).

Bu âyet-i kerime’deki “Cuma günü namaz’a/salât çağrıldığınız zaman” cümlesindeki “salât” lafzı, “cuma namazı”dır. Kurtubî Tefsir’inde der ki: Bugüne

¹³⁷ İbnü’l-İmad, *Keşfu’s-Serair*, s. 106

¹³⁸ Alusi, *Rûhul Meâni*, VI, 172.

¹³⁹ İbnü’l-Cevzi, , *Nüzhetu’l-Uyûn*, I, 395

“cuma” diye isim verilmesi, Allâh Teâlâ’nın Âdem(a.s)’ı o günde yaratmasından dolayıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak, her şeyi yaratma işleminden o gün fariğ oldu. Mahlûkât/yaratılanlar o gün toplandı. Bir görüşe göre; O günde cemaatler toplandığı için “cuma” denilmiştir. Yine denildi ki: O günde insanlar namaz için toplandıklarından dolayı “cuma” denildi. Câhiliye döneminde araplar bugüne “Arûbe” ismini verirlerdi.¹⁴⁰

4. BAYRAM NAMAZI

“Salât” lafzı, bayram namazı anlamında da kullanılmıştır.¹⁴¹ A’lâ Sûresi’nin 14 ve 15. Âyetlerindeki فصلي “... ve namaz kıldı” ifadesi ile kastedilen bayram namazıdır. Rivayete göre Ali b. Ebî Tâlib (r.a) sadaka-i fitr vermiş ve sonra şöyle demiştir: Amel defterimde bundan başkasını bulamasam da aldırım. Çünkü Allâhü Teâlâ: قد افلح من تزي و ذكر اسم “Kim sadaka-i fitr verir ve sonra namazgâha gelip bayram namazı kılar. “و ذكر اسم” ve Rabbinin ismini zikrederese... “Yani bayram için iftitah tekbiri alırsa kurtuluşu ermiştir” buyurmaktadır”.¹⁴²

Ebû Âliye’den, bu âyet-i kerime’nin sadaka-i fitr ve bayram namazı hakkında nazil olduğu görüşü nakledilmiştir.¹⁴³

5. İKİNDİ (ASR) NAMAZI

“Salât” lafzı, Kurân-ı Kerîm’de “asr/ikindi namazı” manasında kullanılmıştır.¹⁴⁴ Yüce Allah şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ

“Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıkoyorsunuz da Allah adına, “Akraba da olsa, şahitliğimizi

¹⁴⁰ Kurtubi, *el-Cami*, XVIII, 97.

¹⁴¹ Zemahşeri *el- Keşşaf*, IV, 742

¹⁴² Zemahşeri *el- Keşşaf*, IV, 742.

¹⁴³ Kurtubi, *el-Cami*, XX, 21.

¹⁴⁴ İbnü’l-Cevzi, *Nüzhetu’l-Uyûn*, Beyrut, I, 396.

hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde, şüphesiz günahkârlardan oluruz” diye yemin ederler” (Mâide 5/106).

Burada “salât” kelimesi hakkında İbnü’l-Cevzi iki görüş nakleder. Birincisi, Ebû Salih’in İbni Abbas’tan rivayet ettiği “ikinci namazı”dır. Şüreyh, Katâde ve Şa’bî’nin tercih ettiği bu görüştür. İkincisi, Süddî’den nakledilen, “o iki kişinin kendi dinlerine göre ibadeti”dir.¹⁴⁵

Cumhura göre bu âyet-i kerime’deki “salât”ile kastedilen ikinci namazdır. Çünkü bu vakit insanların toplandığı ve bir araya geldikleri bir vakittir. Zeccâc’ın naklettiğine göre bu yüzden Hicaz halkı anlaşma ve ahitlerini ikinci namazından sonra yaparlardı. İbni Kuteybe de bu vaktin bütün din mensuplarınca ta’zim ve hürmet edilen edilen bir vakit olduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁶

Kur’an-ı Kerîm ve sünnete göre;

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

“Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a gönülden boyun eğerek namaza durun” (Bakara 2/238) âyeti kerimesinde geçen salât lafzının ikinci namazı manasında olduğunu sarahaten ifade etmiştir. Yani, buradaki salât kelimesi ile murad ikinci namazdır. Çünkü Ali (r.a)’ın rivayet ettiği şu hadisi şerifte bu mana sabit olmuştur; “Biz, onun (âyeti kerimedeki salât lafzının) sabah namazı manasında olduğunu zannederdik. Tâ ki Rasûlullah (sav)’ın şöyle dediğini işitinceye kadar; “Ahzab günü bizi orta namazdan, ikinci namazından alıkoydular. Allah kabirlerini ve karınlarını ateşle doldursun.”¹⁴⁷

Sonuç olarak bu, sahabe ve tâbiinden birçok müfessir ve âlimin ortak görüşüdür. İbni Kesîr, Taberî, İbni Atiyye, Beyzâvî ve “Keşfü’s-Serâir” müellifi İbnu İmâd da bu görüşe varmışlardır.

¹⁴⁵ İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-Mesir**, II, 447.

¹⁴⁶ İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galip el-Endelusi, **el-Muharir el-Veciz fi-Tefsiri’l-Kitabi’l-Aziz**, Beyrut, 1993, II, 253.

¹⁴⁷ Tirmizi, “Ebvâbü’s-Salât”, 133; Nesai, “Salât” 14.

6. YOLCULUK (SEFER) NAMAZI

“Salât” Kur’an-ı Kerim’de “Sefer/yolculuk namazı” manasında kullanılmıştır.¹⁴⁸ Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ
الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا

“Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır” (Nisâ 4/101).

Bu âyeti kerime, yolculuk esnasında dört rek’atlık namazların iki rek’at olarak kılınacağına/taksir delalet eder. Şöyle ki: “Şayet kâfirlerin sizi fitneye düşürmesinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda bir günah ve sakınca yoktur.” Yani sizi pusuya düşürüp vurmalarından demektir. Lügatta “fitne” imtihan manasına gelir. Âyette kastedilen kâfirlerin saldırma ihtimalidir. Dolayısıyla “taksir” hükmü korku esnasında mubah kılınmış, daha sonra bütün seferler için genelleştirilmiştir.¹⁴⁹

7. KORKU (HAVF) NAMAZI

“Salât” ifâdesi, korku namazı/salâtü’l-havf anlamında Kur’an-ı Kerim’de kullanılmıştır.¹⁵⁰ Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَإِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ
وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ
أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا
أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

“(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü’minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırдыңın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar.

¹⁴⁸ Neseî, **Tefsiru’n-Neseî**, I, 244; İbn Kesir, **Tefsir**, I, 545.

¹⁴⁹ Semerkandi, Nasr b. Muhammed b. Ahmed Ebu’l- Leys, **Tefsiru’s- Semarkandi**, Thk: Mahmut Matrâci, Beyrut, I, 358.

¹⁵⁰ Firuzabadi, **Basair Zevi’t-Temyiz Fi-Lataifi’l-Kitabi’l-Aziz**, Beyrut, III, 437.

İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da size ani bir baskın yapsınlar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın). Şüphesiz Allah, inkârcılara alçaltıcı bir azap hazırlamıştır” (Nisâ 4/102).

Âyet-i kerîme’de anlatılan bu namaz, çeşitli şekillerde kılınan “salâtü havf”ın bir çeşididir. Âyetin zahiri, kısaltmanın korku şartına bağlı olmasını gerektirmekte, emniyet halinde ise kısaltmanın olmayacağını ifade etmektedir. İçlerinde Hazreti Aişe (r.a)’nın da bulunduğu bir cemaat bu âyetin zahiri ile hüküm vermiştir. Ancak sebab-i nüzul bunun mevsul-mefsûlden olduğunu açıklamıştır.¹⁵¹

Ebî Âyyaş Ez-Zurkî (ra)’dan rivayet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur; “Biz Afsân’da Resûlullah (sav) ile beraberdik. Hâlid bin Velîd komutasındaki müşrikler bize doğru yöneltiler. Onlar bizle kible arasında bir yerde duruyorlardı. Nebî (sav) bize öğle namazını kıldırdı. Müşrikler kendi aralarında şöyle konuştular: “Müslümanlar şu anda, şayet saldırırsak bize baskın yapma durumundadırlar. Biraz sonra namaz vakti gelince ki, namaz onlara canlarından ve çocuklarından daha sevimidir, baskın yaparız dediler. Bunun üzerine Cebrâil (a.s) öğle ile ikinci arasında bu âyet-i kerimeleri indirdi.¹⁵²

Sonuç olarak bu âyeti kerimedeki “salât” kelimesi ile özel bir namaz şekli olan “korku namazı/salâtü’l-havf” kastedilmiştir.

8. CENAZE NAMAZI

“Salât”, Kur’an-ı Kerîm’de “cenaze namazı” manasında kullanılmıştır.¹⁵³ Yüce Allah şöyle buyurmuştur;

وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَأْوَاهُمْ فَاسِقُونَ

“Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler” (Tevbe 9/84).

¹⁵¹ Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an*, Thk: Said el-Mendub, Beyrut, 1416/1996, I, 241.

¹⁵² Suyuti, *ed-Dürü’l-Mensur*, II, 659.

¹⁵³ İbnü’l-Cevzi, *Nüzhëtü’l-Uyûn*, I, 396.

İbni Ömer (r.a.)’dan rivayet olunduğuna göre kendisi şöyle buyurmuştur: “Abdullah bin Übeyy vefât edince oğlu Rasûlullah (sav.)’in yanına gelerek kendisinden babasına kefen yapacağı gömleğini vermesini istedi. Rasûlullah (sav.) de ona onu verdi. Sonra kendisinden cenaze namazını kıldırmasını istedi. Rasûlullah (sav.) cenaze namazını kılmak için ayağa kalkınca Ömer (r.a.) ayağa kalkıp Rasûlullah (sav.)’in riddasına (elbisesine) yapıştı ve dedi ki; “Yâ Rasûlullah! Rabbin, seni münafıkların cenaze namazını kılmaktan nehyettiği halde onun cenaze namazını mı kılacaksın?” Rasûlullah (sav.) Şöyle dedi; “Allah beni muhayyer bırakmış; “Onlar için ister istiğfar dile istersen istiğfar dileme” buyurmuştur. Ben istiğfarı yetmişden fazla yapacağım.” Ömer (r.a.) da; “Kuşkusuz o münafıktır” dedi. Cenâze namazını kıldıktan sonra Allahü Teâlâ şu âyeti indirdi; “Onlardan hiçbir kimsenin cenaze namazını kılma!”¹⁵⁴

Netice olarak salât kelimesinin ikinci vechi cenâze namazına işâret etmekte ve âyet-i kerime, ölümleri durumunda münafıkların cenaze namazlarının kılınmasını yasaklamıştır.

9. GEÇMİŞ MİLLETLERİN NAMAZI

Kur’an-ı Kerim’de “salât” lafzı, “geçmiş ümmetlerin namazı” manasında kullanılmıştır.¹⁵⁵ Noksan sıfatlardan münezze ve yüce olan Allah, Âdem (as)’dan itibaren Efendimiz Muhammed (sav.)’in asrına kadar geçen tüm zamanlarda bütün insanlar üzerine namazı farz kılmıştır. Şöyle ki Kur’an-ı Kerim’in farklı sûrelerinde gönderilmiş nebîlerin kıssalarından bahseden âyetlerde gerek mücmel gerekse müfassal bir biçimde onlara namazın emredildiği zikir olunmuştur. Bahsi geçen nebî de Allah’ın muradı olan emri uygulayarak ümmetine tebliğ etmiştir. İşte bu âyetlerden bazıları şunlardır:

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّأَ لِقَوْمِكَ مِمَّنْ بِنُورًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ

الْمُؤْمِنِينَ

¹⁵⁴ Suyuti, **Lübabu’n-Nukul**, s. 122.

¹⁵⁵ Firuzabadi, **Basair Zevi’t-Temyiz**, III, 438.

“Mûsâ’ya ve kardeşine, “Kavminiz için Mısır’da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü’minleri müjdele” diye vahyettik” (Yûnus 10/87).

Başka bir âyette yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ
وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا

“Kitapta İsmail’i de an. Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi. Bir resûl, bir nebî idi. Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabb’inin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı” (Meryem 19/54-55).

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا
وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

“Zekeriya mabedde namaz kılariken melekler ona “Allah sana kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeler” diye seslendiler.”(Âli İmrân 3/39).

Allah Teâlâ, Hz. Âdem (a.s)’dan beri bütün mahlûkata namazı farz kılmıştır. Bu husus Kur’an-ı Kerim’in muhtelif âyetlerinde, mufassal veya mücmel olarak zikredilmiştir. Gönderilen her peygambere Allâhü Teâlâ namazı emretmiş, o da Allâh’ın kendisinden istediği şekilde bu emri gerçekleştirmiştir. Yûnus sûresi, 87.âyet; Meryem sûresi, 54 ve 55. âyetler; Âl-i İmrân sûresi 39. âyetler bunlardan bir kaçıdır.

B. RAHMET VE MAĞFİRET

Salât kelimesi rahmet ve mağfîret anlamında Kur’an-ı Kerîm’in muhtelif âyetlerinde kullanılır. Yüce Allah şöyle buyurur:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin” (Ahzab 33/56).¹⁵⁶

¹⁵⁶ Beyzavi, *Envârü’t-Tenzîl*, I, 556.

Diğer bir âyette de şöyle buyrulmaktadır:

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا

“O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. Allah, mü’minlere çok merhamet edendir” (Ahzab 33/43).¹⁵⁷

Müfessirlerin çoğunluğu bu âyetteki “salât”ı mağfiret manasıyla tefsir etmişlerdir. Yani Allah size merhamet eder ve melekleri de sizin için istiğfar ederler, demektir. Said bin Cübeyr de : “Allah’tan salevât, mağfirettir” demiştir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

“İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlarıdır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır” (Bakara 2/157). Burada “Allah’ın salavât”ı, Rablerinden mağfiret, manasıdır.¹⁵⁸

Beyzâvî der ki : “Salât”ın asıl anlamı; duâ, tezkiye ve mağfiret demektir. Cemi olarak getirilmesi, çokluğuna ve çeşitliliğine işaret etmek içindir. “Rahmet” ile kastedilen, lütuf ve ihsandır.¹⁵⁹ Bu âyeti kerîme, kendisine bir musibet geldiği zaman “Allah’tan geldik, Allah’a gideceğiz” şeklinde “istircâ” eden bir mü’minin değerini beyan etmek için nâzil olmuştur. Nebî (sav) şöyle buyurmuştur : “Allah Teâlâ, musîbet anında istircâ eden kimsenin sıkıntısını gidererek eski halinden daha güzel konuma getirir ve âkibetini güzel yapar.”¹⁶⁰

İbnü’l-Cevzî, “İşte Rableri katından salâtlar onlarıdır” âyetinin tefsiri hakkında der ki: “Bu hususta dört görüş vardır. Birincisi, Hasan Basrî’in görüşüdür ki, salât ile kastedilen rahmettir.¹⁶¹ İkincisi, Said bin Cübeyr’in görüşüdür; ona göre buradaki “salât” mağfiret anlamındadır. İmam Beğâvî de bu âyetin tefsirinde, “Buradaki

¹⁵⁷ İbnü’l-Cevzi, **Zadu’l-Mesir**, I, 163.

¹⁵⁸ İbnü’l- İmad, **Keşfus-Serair fi Mane’l-Vucuh**, s.106.

¹⁵⁹ Beydavi, **Envârü’t-Tenzîl**, I, 431.

¹⁶⁰ Tebarani, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Ebü’l- Kasım, **el- Mu’cemu’l- Kebir**, Musuş, 1983 XII, 255.

¹⁶¹ İbnü’l-Cevzî, **Zadü’l Mesir**, VI, 383.

“salavât”(salâtlar)’in rahmet manasına geldiğini belirtmiştir.¹⁶² Çünkü salât, Allah’tan rahmettir. Lafzının zikredilmesi manayı pekiştirmek içindir.

Sonuç olarak, bu üç âyet-i kerimenin tefsirinde işaret edilen husus “salât”ın mağfiret ve rahmet manasına geldiğidir. İşte bu iki anlam “salât” lafzının vecihlerindedir.

C. DUA

“Salât”, Kur’an-ı Kerîm’de dua anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurur:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onların kalplerini yatıştırır). Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir” (Tevbe 9/103).

“İbrâzü’l-meânî min hirzi’l-emânî” isimli kitabın müellifi der ki: “Bu âyet-i kerimedeki “salât” kelimesi, azlık ve çokluk için kullanılan mastar sıygasında olup “duâ” manasına gelir.¹⁶³ Cemî olarak kullanılması, kısımlarının farklılığından ve çokluğundan dolayıdır.” Yani kendilerine dua edilenlerin çokluğu gözetilmiştir. Taberî der ki: “صل عليهم” “Günahlarının bağışlanması için onlara dua et ve günahları için istiğfar et.” ان صلاتك سكن لهم “Senin duân ve istiğfarın, Allahü Teâlâ’nın tevbelerini kabul edeceğine ve onları affedeceğine delalet eder; bu da onlar için gönül rahatlığı oluşturur” O halde senin dua etmen ve istiğfarda bulunman onların kalplerine sükûnet verir.¹⁶⁴

Ç. İSTİĞFAR

“Salât” lafzı, Kur’an-ı Kerîm’de istiğfar manasında kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurur:

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ

¹⁶² Beğavî, Ebu Muhammed el – Hüseyin b. Mesut, **Tefsiru’l Beğavi**, Beyrut I, 131.

¹⁶³ Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, **İbrâzü’l-Meanî**, Kahire, ty., II, 500.

¹⁶⁴ Taberî, **Câmiu’l-Beyân**, XI, 16.

“Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah’a ve ahiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almağa vesile sayarlar. Bilesiniz ki bu, (Allah katında) onlar için yakınlıktır. Allah, onları rahmetine sokacaktır. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” (Tevbe 9/99). İbni Abbâs (r.a) bu âyetteki, صلوات الرسول “Resûlün salavâtı” lafzının tefsirinde der ki: “Bu, Nebî (sav)’in istiğfarıdır”.¹⁶⁵

Beyzavi der ki: “O’nun salavâtının sebebi şudur: Nebî (sav), zekât ve sadaka verenler için duâ eder, onlar için istiğfarda bulunurdu. Sadaka verenlerin sadakalarının alınması esnasında, zekât ve sadaka memurlarının onlara duâ etmesi âdet ve sünnet haline gelmiştir. Ancak onlar Nebî (sav)’in “Ey Allah’ım! Ebî Evfâ’nın ailesine salât eyle” diye “salât” lafzını kullanarak dua etmemelidir. Çünkü Resûlullah (sav), bu lafzı onun şahsına söylemiştir. Bu Allah Resûlüne has bir durumdur. Dolayısıyla sadakaları alanların, sadakaları verenlere başka lafızlarla dua etmeleri gerekir.”¹⁶⁶

D. KIRÂAT

“Salât” lafzı, Kur’an-ı Kerîm’de kıraat anlamında da kullanılmıştır.¹⁶⁷ Yüce Allah şöyle buyurur:

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوا بِهَا وَابْتَغُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

“De ki: “(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, en güzel isimler O’nundur. Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma; ikisi ortası bir yol tut.” (İsrâ 17/110).

Bu âyeti kerîme, Nebî (sav)’in Mekke’de saklandığı zamanda nâzil olmuştu. Nebî (sav), ashabıyla beraber namaz kıldığı zaman Kur’an-ı Kerîm’i okurken sesini yükseltir, müşrikler de Kur’an sesini işittikleri zaman Kur’an’a, onu indirine ve getirene sebbederler, kötü sözler söylerlerdi.¹⁶⁸ Sonra bu âyet-i kerime nâzil oldu.

¹⁶⁵ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, XI, 5.

¹⁶⁶ Beyzavi, *Envâru’t-Tenzîl*, III, 168.

¹⁶⁷ İbnü’l-Cevzi, *Nüzhetü’l-Uyûn*, I, 395

¹⁶⁸ Suyuti, *Lübabun- Nukul*, s.142.

İmam Beğavî bu âyetteki *بصلاتك* afzını “Kırâatin sebebiyle” şeklinde tefsir etmiştir. Dolayısıyla âyetin anlamı: “Kıraatin sebebiyle müşrikler işitip Kur’an’a sebb etmesinler. Sesini, ashabına duyuramayacak kadar da çok kısma” demektir.¹⁶⁹

L. NAMAZ MEKÂNLARI

“Salât” lafzı, Kur’an-ı Kerim’de “namaz mekânları” anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁰ Yüce Allah şöyle buyurmuştur;

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمْتُ
صَوَامِعَ وَبِيَعٍ وَصَلَوَاتٍ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ

“Onlar, haksız yere, sırf “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir” (Hac 22/40).

İbadet yerine “salât” ismi verilir. “Havralar” manasında “salavât” denilir.¹⁷¹ Salavât, salât kelimesinin çoğuludur. Bunlar Yahudilerin havralarıdır. Denilmiştir ki, bu Hristiyanların ibadet yeridir. Birinci görüş daha meşhurdur. Kilise’ye bu ismin verilmesi, hal ile mahallin kastedilmesi şeklinde mecazdır. Bazılarına göre buradaki kullanım mecaz değil, hakikattir.¹⁷² Zeccâc ise bu kelimenin, İbrânicedeki Yahudilerin havraları manasına gelen “salûtâ” kelimesiden olduğu görüşündedir.¹⁷³

M. MÜNAFIKLARIN NAMAZI

Kur’an-ı Kerim’de “salât” lafzı, münafıkların namazı anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁴ Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

قَوْلٍ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

¹⁶⁹ Beğavî, *Medâriku’t-Tenzil*, III, 142.

¹⁷⁰ İbnü’l-Cevzi, *Nüzhetü’l-Uyûn*, I, 395.

¹⁷¹ Sicistani, Ebu Bekir Muhammed b. Aziz, *Ğaribul Kur’an*, Thk: Muhammed Edip Abdulvahit Cemran, Daru Kuteybe, 1416/1995, I, 285,

¹⁷² Alusi, *Ruhul Meani*, XVII, 163.

¹⁷³ Kurtubi, *el-Cami*, XX, .21.

¹⁷⁴ İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-Veciz*, V, 527.

“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. “(Mâûn 107/4-5). Bu âyeti kerime ile namaz içinde gevşeklik mü’min fiillerinden, namaz kılmaktan gevşeklik ise münafık kâfirin fiillerinden olduğu sabit olmuştur. Yani, onlar namaz vakitlerinde namaza devam etmez, ciddiye almaz ve namazlarını kılıp kılmadıklarına aldıriş etmezler.¹⁷⁵

İbnü’l-Cevzî şöyle demiştir; “Bu âyeti kerîme namazları karşılığında menfaat uman terkinde ise azabından korkmayan münafıklar hakkında inmiştir. Şayet Nebî (sav.) ile beraber olsalar gösteriş için namazları kılarlar, O’nunla beraber olmadıkları zaman ise namazları kılmazlar. İşte yüce Allah’ın şu sözü bununla alâkalıdır;

الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ

“Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar.”(Mâûn 107/6).

İbnü’l-Cevzî der ki; “Bu âyetler, namazlarından bir sevap beklemeyen ve onun terkinden dolayı cezadan korkmayan münafıklar hakkında nazil olmuştur. Onlar Peygamber (sav.) ile birlikte olduklarında namaz kılarlar, beraber olmadıkları zaman kılmazlardı. İşte bu âyette, “onlar ki gösteriş yaparlar” (Mâûn 107/6)’ın manası budur.¹⁷⁶

N. İSLAM

“Salât”, Kur’an-ı Kerîm’de “İslam” manasında kullanılmıştır.¹⁷⁷ Yüce Allah şöyle buyurmuştur;

فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى

“O, (Peygamberi) doğrulamamış, namaz da kılmamıştı” (Kıyâme 75/31). Bu âyet-i kerime Ebû Cehîl’in namaz kılanlardan olmadığına, namaz kılma bir yana namazın şeklini bile beceremeyen kimselerden olduğuna işâret etmiştir.¹⁷⁸

Yüce Allah burada bize Ebû Cehl’in inanç, amel ve dünyası ile ilgili halini açıklamıştır. Ameli ile ilgili olarak namaz kılmadığını ve arkasını dönüp gittiğini

¹⁷⁵ Razi, *Tefsiru’l Kebir*, XXXII, 106.

¹⁷⁶ İbnü’l-Cevzî, *Zadü’l Mesir*, IX, 244.

¹⁷⁷ Firuzabadi, *Basair Zevi’t-Temyiz*, III, 438.

¹⁷⁸ Sicistani, *Ğaribul Kur’an*, I, 286.

zikreder. Dünyası ile ilgili olarak büyülenerek ve kendisini beğenerek âilesinin yanına gittiğini anlatır. Dolayısıyla âyet-i kerime, imanın terkedilmesinden dolayı zemmedildiğine ve azabı hak ettiğine delâlet eder ki, bu durum imansızlıktır ve kâfir kişinin fiilidir.¹⁷⁹

Sonuç olarak âyet-i kerime’de “salat”, “İslam” manasında kullanılmıştır. Çünkü Ebû Cehil, Allâh’ın bir olduğunu kabul eden ve namaz kılan Müslümanlardan değildi. Bu yüzden buradaki “namaz kılmadı” ifadesi, “Müslüman olmadı” manasına gelmektedir.

O. DİN

Kur’an-ı Kerîm’de “salât” lafzı, “din” anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁰ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْزُبُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ

الرَّشِيدُ

“Dediler ki: “Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın” (Hûd 11/87).

Bu âyet-i kerîme Şuayb (as)’ın kavminin puta taptıklarını ve Şuayb (a.s)’ın onları şirki terkedip tek Allâh’a ibadet etmeye çağırdığını ifade eder. Sonunda küfürleri sebebiyle azabı hak ettiklerini anlatır. Çünkü Allah, küfür ve inkârcılığın dışında hiçbir topluma köklerini kurutan bir azap göndermemiştir.¹⁸¹

İbnü'l-Cevzî der ki: “اصلواتك” “Namazın mı?” sözünden murad “Dînin mi?” demektir.”¹⁸² Bu âyeti kerimede, Şuayb (as)’ın namaza gösterdiği ihtimam ve özeni başka bir şeye göstermediğine delil vardır. Dolayısıyla “اصلواتك” “Namazın mı?” sözünün anlamı “Dînin mi?” manasına gelmektedir.

¹⁷⁹ Razi, *Tefsirul Kebir*, XXX, 205.

¹⁸⁰ İbnü'l-Cevzi, *Nüzhëtü'l-Uyûn*, I, 395.

¹⁸¹ Ebu'l- Hayyam *el-Bahrul Muhit*, V, 252.

¹⁸² İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l Mesir*, IV, 149.

Ö. MÜŞRİKLERİN BİD‘AT NAMAZI

“Salât” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de, “müşriklerin bid‘at namazı” anlamında kullanılmıştır.¹⁸³ Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

“Onların, Kâbenin yanında duaları ıslık çalıp el çırpıktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı” (Enfâl 8/35) .

Süddî der ki: “Mukâ, kendisine “Mukâ” denilen Hicaz’daki beyaz bir kuşun çıkardığı nağmeye benzeyen bir ıslıktır. İmam Mücâhid’in şöyle dediği nakledilir: “Mukâ, parmaklarını ağızlarına sokup ıslık çalma yoluyla Muhammed’i namazdan alıkoymalarıdır.¹⁸⁴ Bu, ıslık çalma ve el çırpma şeklinde onların bir ibadeti idi.

Mücahid ve Mukatil’e göre onların Peygambere eziyet veren her şeyleri onların ibadeti tarzına giriyor. Ancak, “Onların kabe’nin yanındaki namazları ıslık çalmak ve el çırpıktan başka bir şey değildir,”¹⁸⁵ anlamı âyetin manasına daha yakın görülmektedir. Onların namazlarının muka (el çırpma) ve ıslık çalma şeklinde isimlendirilmesi onların alışageldikleri bir tarz olup bu amelin boş ve manasız bir amel olduğuna işaret eder. Onların bu durumu kuşların ıslık çalma ve kanat çarpmasına benzemektedir. Buna göre ‘onların namazları’ ifadesinden kastedilen, “batıl ve bid‘at namaz”dır.¹⁸⁶

¹⁸³ Zemahşeri *el- Keşşaf*, II, 207.

¹⁸⁴ Kurtubî, *el-Cami*’, VII, 400.

¹⁸⁵ Razi, *Tefsirul Kebir*, XV, 128.

¹⁸⁶ Sicistani, *Ğaribul Kur’an*, I, 286.

II. KUR'AN'DA ZİKREDİLEN NAMAZ ÇEŞİTLERİ

Kur'anı Kerim'de namaz kelimesinin karşılık bulduğu anlamlardan sonra, bu başlık altında Kur'an'daki namaz türlerine dikkat çekilecektir. Nitekim Kur'an'da birçok namaz türü bağlamına göre farklı yerlerde anlatılmaktadır. Farz namazlardan nafilere namazlara kadar neredeyse tüm namaz çeşitleri kendisine yer bulmuştur. Şimdi burada bu namaz çeşitleri Kur'an'da yer aldıkları bağlama göre incelemeye tabi tutulacaktır.

A. BEŞ VAKİT NAMAZ

Kur'an-ı Kerim'de beş vakit namaz manasına işaret eden birçok âyet vârid olmuştur. Bunlardan birkaçı şunlardır:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيْ النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

“(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir nasihattir” (Hûd 11/114).

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمُ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

“Onlar, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, başlarına gelen musibetlere sabreden, namazı dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayan kimselerdir” (Hac 22/35). Bu âyetlerin tefsirinde şu açıklamalara yer verilmiştir; abdestiyle, rükûsuyla, secdesiyle ve vakitlerden kendisine vacip olan şeyleri yerine getirmesiyle beş vakit namazları kılanları müjdeler.

Aynı şekilde yüce Allah'ın şu sözü bu konudur:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

“Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.” (Bakara 2/3). İbn Arabî bunun için “beş vakit namazı tam yapanlar” tefsirini yapmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de birçok âyet-i kerime de bu anlamda kullanılmıştır. Hûd sûresi 114. âyet-i kerime'de;

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيْ النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

“Gündüzün iki tarafı ve gecenin ilk vakitlerinde namazı kıl” buyrulur. Bu beş vakit namazdır. Yine Hac Sûresi, 35. âyet-i kerîme’de, “namazı ikame edenler” ifadesinde müfessirler, “beş vakit namazları abdest, rükû ve secdeleri ile vakitlerine gereği şekilde riâyet edenleri, Cenâb-ı Hak bu âyetle müjdelemektedir” açıklamasında bulunurlar.

Bakara Sûresi 3. âyetini İbn Arabî, “beş vakit namaz” olarak tefsir etmiştir. Mâide Sûresi 55. âyetle ilgili olarak İbnü’l-Cevzî der ki; Zekâtla birlikte zikredilen her “salât” ifadesi ile kastedilen “beş vakit namaz”dır.

Yukarda namazın tarihi konusunda Allah Teâlanın beş vakit namazı nasıl farz kıldığını ve Medine-i münevverede hey’et ve şeklini tamamlayıp şu andaki haliyle bize ulaşıncaya kadar Kur’an ve Sünnet arasında yaşamada nasıl girdiğini beyan etmiştik. Burada beş vakit namazın vakitlerini ve zamanını hatırlatıcı olarak gelen âyet-i kerimelerin ve Kur’an-ı Kerim’in akışının seyrine yöneleceğiz.

Cumhura göre “صلاة” kelimesi her ikisine de söylenir. Fakat burada bununla özellikle farzlar kastedilir. Çünkü kurtuluş farzdan dolayı meydana gelir. Bunun sebebi Peygamberimizin (sav.) arabîye farz olan namazın sıfatını beyan ettiğinde arabînin “Allah’a yemin ederim ki bunun üzerine arttırmayacağım ve eksiltmeyeceğim” demesi üzerine eğer arabî doğru ise kurtuluşa erdi demesidir.¹⁸⁷ Bu hadisi Buhari ve Müslim rivayet etmiştir. Kur’an’ı Kerim’de beş vakit namazın vakitleri üzerine delalet eden birçok âyet bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralabiliriz:

1)

أَفِمْ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Güneşin kayması anında, gecenin karanlığına dek o namazı ve sabah namazını hakkıyla kıl. Çünkü şüphesiz sabahın Kur’an-ı hazır bulunan bir amel olmuştur” (İsra 17/78). Bu âyet-i kerime müfessirlerin icmai ile beş vakit namaza işarettir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l Mesir**, I, 25.

¹⁸⁸ Kurtubi, **Tefsiru’l-Kurtubi**, X, 303.

”إِدُّوكِ الشَّمْسِ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ“ kavlinden Öğle ve İkinci namazları anlaşılmalıdır. “عَسَقَ اللَّيْلِ” *“gecenin karanlığı”* kavli de Akşam ve Yatsı namazlarına işarettir.¹⁸⁹

”وَقُرْآنَ الْفَجْرِ“ Sabah namazıdır.” Sabah namazı iki uzun süre ile kılındığından diğer vakitlere göre Kur’an-ı Kerim sabah vaktinde daha çok okunur. Bundan dolayı sabah namazından وَقُرْآنَ الْفَجْرِ diye tabir edildi.

Bu durumda namazla farz namazları kast etmiştir. Çünkü “صلاة” lafzı, sıfat ve şarta kayıtlanmadan söylendiğinde farz olan namazları gerektirir.

2)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ey iman etmiş olan kimseler. Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler ve içinizden rüyalanmaya ulaşmamış kişiler; sabah namazından önce, kuşluk vakti elbisenizi bırakmakta olduğunuz zaman, bir de yatsı namazından sonra üç kere sizden izin istesin.” (Bu üç vakit) sizin (istirahat) için üç (kere) avret (yerlerinizi açık bırakabileceğiniz halvet vakitleri) dir. Onlardan sonra ne sizin üzerinize, ne de onlar üzerine (izinsiz yanınıza girmeleri hususunda) hiçbir günah olmamıştır. Yanlarınızda bir kısmınız diğer bir kısmın çevresinde dönüp dolaşıcıdırlar. İşte sana Allah âyetleri böylece sizin için beyan etmektedir. Zaten Allah âlimdir hâkimdir” (Nur 24/58). Bu âyet-i kerimede sabah ve yatsı namazları zikredilmiştir.¹⁹⁰

3)

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُفَاً مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبُنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

“Gündüzün iki ucunda ve gecenin yakın bazı saatlerinde o namazı dosdoğru kıl. Şüphesiz ki o güzel ameller, kötü işleri giderirler. İşte sana bu öğüt alanlar için büyük bir vaazdır.”(Hud 11/114). Müfessirlerden bir çoğu bu âyetteki “صلاة” dan

¹⁸⁹ Zemahşeri, *Keşşaf*, II, 641

¹⁹⁰ Ebu’s-Suud, *İrşadü’l-Akl*, VI, 193.

muradın farz olan namazlar olduğuna kanaat getirmişlerdir.¹⁹¹ Ancak “*gündüzün iki tarafı ve geceden bir bölüm*“ manasında ihtilaf ettiler. Birinci taraf sabah namazı, ikinci taraf öğle ve ikindi namazı, geceden ise bir bölüm akşam yatsı namazı dediler.¹⁹² Bu görüşe (bu âyetteki “*صلاة*” dan maksadın farz namazları olduğu görüşüne) Mücahit ve Muhammed bin Kab el Karzi (r.a.) ve bu ikisinin dışındakiler katılmışlardır. Bu görüşlerin hülasası beş namazın vakitlerine şamil olur.¹⁹³

Sonra Allah Teala buyurdu; “*iyilikler kötülükleri götürür.*” Alûsî tefsirinde “hasenâttan murad, farz namazlara ve namazın dışında farz olan taatlere şamil olandır” der. “Beş vakit namaz ve cuma, diğer cumaya kadar ve ramazan diğer ramazana kadar aralarındakini temizleyicidir” rivâyetinden dolayı hasenattan muradın farzlar olduğu söylendi.¹⁹⁴ Bu durumda bu âyet-i kerime sigasıyla, mücmel olarak Allah Te’ala’nın kitabında farz kılmış olduğu sahabe ve tabiinden cumhuru-l müteevlinin kendisine işaret etmiş olduğu beş vakit namazın zikrine delalet eder.

B. GECE (LEYL) NAMAZI

Birçok âyet-i kerime gece namazına, bu namazın kılınma şekline ve Allah Teâla’nın indinde mübarek olan bu vakitte namaz kılanların vasıflarına işaret etmiştir. Gece namazı, Peygamber efendimiz (sav)’e Müzzemmil süresinin başındaki âyetlerle vâcip kılınmış idi. Yukarda gece namazının Peygamber efendimize vâcip olması konusundan namazın tarihçesinin anlatıldığı kısımda geniş bir şekilde bahsetmiştik.

Bundan dolayı (yani gece namazının vâcip olması ağır geldiğinden) bir müddet geçtikten sonra sûrenin sonunda gece namazının sünnet olması şekli ile hafiflik gelmiştir. Teheccüd namazı ile mükelleflerin sorumluluğuna gelince bu sorumluluk (*tekellüf*) Peygamber (sav) efendimize uymak babındandır bu ise dini bir gereklilik değildir. Allah Te’ala Ahzab suresi 21 âyette:

لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرا

¹⁹¹ Alusi, **Ruhu’l-Meâni**, XII, 156.

¹⁹² İbn Atiyye, **el-Muhariru’l-Veciz**, III, 212.

¹⁹³ İbn Atiyye, **el-Muhariru’l-Veciz**, III, 212.

¹⁹⁴ Alusi, **Ruhul Meani**, XII, 157.

İçinizden Allah'ın lütfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Rasulullah'ta güzel bir örneklik vardır.” Gece (Namaz vs. için) kalkmak ibadettir. Resulullah efendimiz Mekke'de iken bile gece kalkardı.

Bu (yani gece kalkmak) bir teheccüd ibadetidir. Nitekim Rasulullah efendimizin gece (ibadet için) kalktığı Mevla teâlâya niyazda bulunup namaz kıldığı vârid olmuştur. (المتهد) ”Müteheccid” kelimesinin manası gece namaz kılan kimsedir.¹⁹⁵

Gece namazına delâlet eden âyet-i kerimeler;

1)

“ومن الليل فاسجد له وسبحه ليلا طويلا”

“Gecenin bir kısmında O'na secde et ve uzun gece boyunca O'nu tesbih et.”

(İnsan: 26) Âyet-i kerimede geçen “وسبحه” onu tesbih et” kavlı-i şerifinin manası şudur: “Gece namazı peygamber efendimiz (sav.)'e farz, ümmetine ise nafîle bir ibadettir”.

¹⁹⁶

2)

“والذين يبنيون لربهم سجدا وقياما”

“Gecelerini rablerine secde ederek, huzurunda durarak geçirirler”(yani namaz içerisinde iken) (Furkan, 64)

Allah Te'ala bu ibadeti geceye ait kıldı, çünkü geceleyin yapılan ibadet riyadan uzaktır.¹⁹⁷

İmam Kelbi âyet-i kerimede ki kıyâmın manasını şu şekilde yorumlamıştır. Her kim akşam namazından sonra iki rekât, yatsı namazından sonra da dört rekât namaz kılsa geceyi secde ederek ve kıyamda durarak geçirmiştir.¹⁹⁸

3)

¹⁹⁵ Sicistani, **Garibul Kur'an**, Daru Kuteybe, H.1416, M. 1995, s. 536.

¹⁹⁶ İbn el-Cevzi **Zadü'l Mesir** VIII, 441.

¹⁹⁷ Beydavi, **Tefsirü'l Beydavi**, Beyrut, IV, 227.

¹⁹⁸ **Kurtubi, el-Câmi**, III, 72.

”ومن الليل فتهجد به نافلة لك عسى ان يبعثك ربك مقاما محمودا ”

“Gecenin bir vaktinde kalkıp kendine mahsus nafile bir ibadet olarak da namaz kıl ki, rabbini seni övülmüş bir makama yükseltsin” (Furkan 25/64).

Teheccüd namazı bir miktar uyuyup uyandıktan sonra olduğu için Kur’an-ı Kerim gece namazını teheccüd namazı olarak isimlendirmiştir. İmam Ezheri, Kur’an-ı Kerim’in gece namazını teheccüd namazı olarak isimlendirmesinden dolayı şöyle demiştir: “ müteheccid, namaz kılmak için uykusundan kalkan kimsedir”.¹⁹⁹

Bu âyet-i kerimeden anlaşılan şudur: “اقم الصلوة” âyet-i kerimesindeki hitâb her ne kadar peygamber efendimiz (sav.)’e ait olsa da, efendimize yapılan bu emir ümmetine de bir emirdir, öyle ise bu emir genel bir kanundur.

Bu emrin genel olmasından dolayı gece namazını kılmaya teşvik edilmiştir, çünkü bu emir bütün ümmeti kapsar. Gece namazının açık bir ifade ile nafile diye isimlendirilmesi gece namazının vacip olmadığına delalet eder. Çünkü teheccüd namazı her mükellef için mendup ve meşrudur. Allah-u Te’ala efendimize farz ve nafile namazlarını kılmaları üzerine söz vererek “ومن الليل فتهجد به نافلة لك عسى ان يبعثك ربك مقاما محمودا” Rabbini seni övülmüş bir makama yükseltsin âyet-i kerimesini buyurmuştur. Peygamberimize verilecek övülmüş makam için denilmiştir ki: “kıyamet gününde insanlara şefaet etme hakkıdır ki, insanların içinde bulunmuş olduğu durumdan dolayı rabbileri onlara rahmet edip acısın.”²⁰⁰

4)

”وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَعْفِفُونَ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ”

“Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde rablerinden başışlanmalarını dilerlerdi” (Zariyat 51/17-18). Yani Allah Te’ala’dan hakkıyla sakınanlar gecenin az bir kısmında uyurlardı, gecenin çoğunu da namaz kılarak geçirirlerdi.

¹⁹⁹ Şevkâni, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu’l-Kadir**, Beyrut, III, 251.

²⁰⁰ Şevkani, **Fethu’l-Kadir**, III, 251.

Denilmiştir ki, “من الليل ما يهجعون” Âyetinde ki “ما” nefy manasındadır, bu durumda ifade uykunun o kimselerden tamamen nefy edilmesi anlamına gelir. Yani “ onlar geceyi namaz kılarak Kur’an okuyarak ihya ederler, hatta namazlarını seher vaktine kadar uzatırlar, seher vaktinde de istiğfar ederler.”

Ebu Abdullah “وَيَا لَأَسْحَارَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ” “Seher vakitlerinde Rablerinden bağışlanmalarını dilerlerdi” âyet-i kerimesi hakkında şöyle demiştir: “Seher vaktinde (Sahabe-i kiram) kılmış oldukları vitir namazında yetmiş defa istiğfar ederlerdi. Çünkü seher vaktinde namaz kılmaları Allah’ Te’ala’dan mağfiret talep etmek içindi.”²⁰¹

Peygamber efendimiz (sav.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: “Teheccüd namazını gecenin sonunda kılmak, başında kılmaktan Allah Te’ala’ya daha sevimli gelir; çünkü Allah Te’ala “وَيَا لَأَسْحَارَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ” “Onlar seher vakitlerinde rablerinden bağışlanmalarını dilerlerdi” buyurmaktadır.²⁰²

Buraya kadar anlatılan âyet-i kerimelerden anlaşılmıştır ki, gece namazı şer’an ve ittifakla övülen bir namazdır ve gece namazı gündüz kılınan nafil namazlardan sevap bakımından daha üstündür, çünkü gece kılınan namazda dünya işlerinden kalbi boşaltmak ve ahirete kabul edilme garantisi vardır, bir de seher vakitleri istiğfarın kabul edildiği ümit edilen bir zamandır.

C. CEMAAAT NAMAZI

Allah Teâla mekkî ve medenî âyetlerde cemaatle namaza işaret etmiştir, çünkü cemaatle kılınan namazın sevabı ve bereketi çoktur.

Cemaatle kılınan namazın çok faydası vardır: Birliği sağlamak ve Müslümanlar arasındaki kardeşlik ruhunu kuvvetlendirmek gibi. Nitekim Kur’an-ı Kerim birçok âyette cemaat ile namaza işaret etmektedir.

Birincisi:

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقْبِمُوا أوجوهكم عند كلِّ مسجدٍ وادعوه مخلصين له الدين كما بدأكم تهودون

²⁰¹ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, IX, 198.

²⁰² Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *Umdetu’l- Kari Sahihu’l- Buhari*, Beyrut, VII, 196

“De ki rabbim adaleti emretti her secde ettiğinizde yüzlerinizi ona çevirin kendisine içten bir inançla ve bağlılıkla ona yalvarın ilkin sizi yarattığı gibi yine ona döneceksiniz” (Araf 7/29) Bu âyet cemaatle namaza işaret etmektedir. Alûsi, bu âyetin cemaatle namaza işaret ettiğini tefsirinde açıkça zikretmiştir. Zira Alûsi bu âyeti tefsir ederken şöyle demiştir: “Her namaz vaktinde mescide gidin”.²⁰³

İbn-i Cevzi tefsirinde bu âyetin manasında dört görüş olduğunu zikretmiştir:

1. Mescidin yanında bulunduğunuzda namaz vakti gelirse o mescitte namazınızı kılın. Sizden biri ben evimde kılarım demesin. Bu İbni Abbas (ra) ve Dahhak’ın görüşüdür.

2. Namazda iken Kâbe’ye yönelin. Bu manayı Mücahid, Süddi ve İbni Zeyd vermiştir.

3. Secdeleriniz Allah için olsun başkası için değil. Bu da Rabi bin Enes’ in görüşüdür.

4. Cemaatle emrolduğunuz her bir namaz vaktinde mescide gidin. Bu manayı Maverdi söylemiştir.²⁰⁴

Allah Teâla namazı mescitte kılmayı emretti. Çünkü bu mabûda ve ibadet mekânına ta’zime götürür ve cemaatle geç kılınan namaz vaktin evvelinde tek başına kılınan namazdan daha faziletlidir. Cemaatle kılınan namazın sevabı her ne kadar fertleri ve rekâtları az olsa da uzun dahi olsa tek başına kılınan namazın sevabından daha fazladır. O zaman anlaşılıyor ki bu âyet namazların mescitlerde cemaatle ikame edilmesine delalet ediyor.

Cemaatle kılınan namaza işaret eden âyetlerin ikincisi şöyledir:

“Namazı kılın, zekatı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin” (Bakara 2/43).

Zemahşeri âyetle ilgili şöyle der: Bu âyetteki “الركوع” kelimesinden muradın namaz kılanlar ile beraber namaz kılınmasının emredilmiş olmasının irade edilmesi caizdir. Sanki denilmiştir ki namazı ikame edin ve namazı namaz kılanlarla beraber

²⁰³ Alusi, **Ruhul Meani**, VIII, 106.

²⁰⁴ İbnel-Cevzi, **Zadü’l Mesir** III, 158.

kılın, tek olarak değil.²⁰⁵ Aynı şekilde bu âyette cemaate hazır olmak ve mescitlere çıkmaya yönlendirmek te vardır. Bazı ilim ehline cemaatle namaz farz kılınmıştır ancak farz-ı kifaye mi yoksa farz-ı ayın mı olduğu hususunda ihtilaf vardır. Cumhur ise, cemaatle namazın kendisine rağbet ettirilen sünnet-i müekkede olduğuna ve vâcib olmadığı görüşündedir, hak olanda budur.²⁰⁶ Bu takdirde âyet cemaatle namaza işaret etmiştir. Buna delil ise “مع الراكعين” kavlidir مع kelimesi المعية ve الجمعية ifade eder, bundan dolayı Kur’an’ı te’vil ehlerinden olan bir cemaat şöyle demiştir: “ilk olarak namaz ile emir cemaati gerektirmez. Allah Te’âla cemaatle namazı müslümanlara “cemaate şahid olmakla beraber” kavliyle emretmiştir²⁰⁷ ve cemaatle namaz müekkede olan sünnetlerdendir.”

Cemaatle kılınan namaza işaret eden âyetlerin üçüncüsü şudur:

“İş ciddileşip paçalar sıvandığı gün secdeye çağırılırlar ama bunu yapamazlar. O sıra gözlerine korku çökmüş perişan olmuşlardır. Halbu ki onlar yapabilecek durumda iken de secdeye çağırılmışlardı.”

Âyetteki secdeye çağırılma gününden murad kıyamet günü değil dünyadaki bir gündür. Bu Ebu Müslim’in sözüdür. Zira Ebu Müslim demiştir ki: “Âyette geçen secdeye çağırılma gününün kıyamet gününe hamledilmesi mümkün değildir çünkü Allahû Teâla o günün vasıflanmasında onlar secdeye çağırıldılar” dedi. Hâlbuki kıyamet gününde kulluk ve mükelleflik yoktur. Bilakis o günden murad ya adamın dünyadaki son günüdür nitekim Mevla Teâla Furkan sûresi 22. âyette” Melekleri görecekları gün işte o zaman günahlara boğulmuş olanlar için hiçbir iyi haber olmayacak ve meleklerle her şeyden mahrum olduk diyecekler” buyurmuştur. Sonra insanlar namaz vakitleri geldiğinde namaza çağırıldıklarını görürler halbuki onlar o namaza güç yetiremezler çünkü vakit hiçbir nefse imanının fayda vermediği vakittir. Veya o günden murad yaşlılık, hastalık, acizlik halidir halbuki bundan (yani ölüm anı gelmeden) önce secdeye çağırılmışlardı ve şu an içinde buldukları ölüm anında gördükleri şeyin korkusundan sâlim idiler.

²⁰⁵ Zemahşeri, *el- Keşşaf*, I, 161.

²⁰⁶ Şevkanî, *Fethu’l-Kadir*, Beyrut, I, 77.

²⁰⁷ Kurtubi, *el-Cami*, I, 348

Bu âyetin benzeri ise Vakîâ 83. âyette geçen ²⁰⁸ “ama can gelip boğaza dayandığında” âyeti celilesidir. Ebu Müslim’in “Âyette geçen günün kıyamet gününe hamledilmesi secdeden dolayı mümkün değildir çünkü kıyamet gününde teklifler yoktur” sözüne gelince biz diyoruz ki kıyamet günündeki secde ile emir teklif üzere değil bilakis başa kakmak ve utandırmak yolu üzeredir.²⁰⁹ İstidlal vechi Allahû Teâla’nın “وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ” kavlinde bu âyetin cemaatle namaza işaret etmesi üzeredir. Beyhaki Şubu’l İman adlı eserinde şöyle demiştir: “Secdeye çağrılmaktan murad cemaatle namazdır hatta Ka’bul Ahbar “Allaha yemin olsun ki bu âyet cemaatle namaz kılmayanlar hakkında nazil olmuştur” der.²¹⁰

Ç. NAFİLE (TETAVVU‘) NAMAZI

Vacipler ve farzlar üzerine bir şeyi ziyade yapmaya tatavvu’ denilir.²¹¹ (التطوع) yapan kimseye (المتبرع)²¹² yani iyilik yapan da denilmiştir. Nafile namazı tatavvu’ diye de isimlendirilmiştir. Nitekim Allah Teâla Bakara sûresinin 184. âyet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır;

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ
مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“sayılı bir takım günleri (oruçlu geçirmeniz size farz kılınmıştır) Ama içinizden her kim hasta yahut bir yolculuk üzerine olursa diğer bir takım günler (oruç tutması gerekir) ona güç yetirmekte olan kimseler üzerine bir yoksul yiyeceği fidiye vardır. Artık her kim (fidiye miktarını fazla tutarak) bir hayır yaparsa o kendisi için daha iyidir. Yine oruç tutmanız sizin için hayırlıdır şayet siz bilmiş olsaydınız.” Bu âyet-i kerimede geçen tatavvu kelimesi üzerine üç görüş vardır:

- 1) Miskinleri yediren kimsedir. (İbni Abbas, Mücahid)
- 2) Miskinleri yedirmektir. (Tavus)
- 3) Miskinleri kendi kuvveti derecesinde fazlalaştırmaktır. (Mücahid)²¹³

Tatavu‘ (التطوع) yapan kimse diğer hayır yapanlardan fidiye miktarını artırdığı için daha hayırlıdır. Zikri geçen görüşler arasından Resûlullah (sav)’inde tatavvu’ yaptığını

²⁰⁸ Razi, **Tefsirul Kebir**, XXX, 84.

²⁰⁹ Razi, **Tefsirul Kebir**, XXX, 84.

²¹⁰ Suyuti, **ed-Durru’l- Mensur**, VIII, 256.

²¹¹ Cürçani, **et-Ta’rifat**, I, 314.

²¹² Zemahşeri, **Esasul Belağa**, Daru’l Fıkr, h. 1399, m. 1979, I, 398.

²¹³ İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l Mesir**, I, 186.

nafilesini arttırdığını görüyoruz. Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (sav.) geceleri sekiz, gündüzleri on iki tatarı –nafile- namazı kıları.²¹⁴ Tatarı namazının birçok faziletleri vardır ki bu namazların farz namazlarının yerine geçtiği de varid olmuştur. Nitekim bu hususta Resûlullah (s.av.)şöyle buyurmuştur; “Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği ameli namazıdır, eğer namazı düzgün olursa işi iyi gider ve kazançlı çıkar, şayet farzlarında bir noksanlık çıkarsa Allahû Teâla meleklerine kulumun nafile namazları var mı bakın der. Farzların eksikliği nafileler ile tamamlanır. Sonra diğer amellerinden de bu şekilde hesaba çekilir.”²¹⁵ Tatarı namazının kendine ait kısımları vardır bunları da sırasıyla açıklayacağız.

1. DUHA NAMAZI

فِي بُيُوتِ الَّذِينَ أَنْزَلْنَا اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

“(Bu kandil) bir takım evlerdedir ki Allah (o evlerin) yücelmesine ve işlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Ona orada sabah akşam öyle kimseler tesbih eder ki, onlar ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymadığı insanlardır, onlar gözlerin allak bullak olmasından korkarlar” (Nur 24/36-37).

“Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları onların emrine vermiştik” (Sad 38/18).

Yukarıda bahsi geçen iki âyeti kerime de Duha namazını işaret etmiştir ki, müfessirlerin çoğu bu görüştedir. Birinci âyet hussunda İbni Abbas (r.ah) şunu naklediyor: “Allah Teala âyet-i kerimede ikinci ve Duha namazını kastetmiştir. Hiç şüphe yok ki Duha (işrak) namazı rabbimizin keliminde geçmektedir, bunda ancak bu işte derin ilme sahip kimseler bilebilir.”²¹⁶ İkinci âyet ise Celaleyn tefsirinde şöyle açıklanmıştır. “İşrak; Duha namazının vakti olup güneşin doğup, parlaklığının tam kemâle erdiği zamandır.”²¹⁷ Duha namazı hakkında birçok hadis-i şerif bulunmaktadır. Bu hadis-i şeriflerden birinde Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Duha namazı çok tövbe edenlerin namazıdır ki, bu namaza ancak çokça tövbe edenler

²¹⁴ Makdisi, İbn Ahmed el-Hanbeli, **el-Ehadisu'l Muhtar**, Mekke, 1410, II, 146.

²¹⁵ Nesâi, “Salat” 9.

²¹⁶ İbn Atiyye, **el-Muharir el-Veciz**, IV, 186.

²¹⁷ Mahallî, Muhammed b. Ahmed Abdurrahman b. Ebu Bekir, **Tefsiru'l-Celaleyn**, Kahire, I. Baskı, I, 600.

devam eder.”²¹⁸ Böylece anlaşılmış oldu ki Duha namazı Resulullah (sav) ve ashabının bizzat yapmış olduğu fiiliyattan olması hasebiyle müekked sünnetlerdendir. Bunun delili ise zikrettiğimiz âyetler ve hadisi şeriflerdir.

2. AKŞAM NAMAZININ İKİ REK‘AT SÜNNETİ

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ

“Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O’nu tesbih et” (Kaf 50/40). İbni Cezvi şöyle demiştir: ‘Müffesirlerin âyet-i kerimede geçen (التسبيح) kelimesi üzerine üç görüşleri vardır:

1) Akşam namazından sonra kılınan iki rekât sünnettir. (Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Hasan)

2) Farzlardan sonra kılınan sünnetlerdir. (İbni Zeyd)

3) Farzların ardından dil ile yapılan tesbihlerdir. (İbni Abbas, Mücahid)²¹⁹

Bu görüşler arasında sahih olan görüş birinci görüştür ki bu görüşüde İbni İshak’ın şu sözü teyit etmektedir: “Hz Ali’ye secdelerin ardından sözüyle ne kast ediliyor diye sordum, o da akşam namazından sonraki iki rekâttır”²²⁰ diye buyurdu.

3. İKİ REK‘AT TAVAF NAMAZI

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

“Biz beyti (kabeyi) insanların toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Sizde İbrahim (a.s)’ın makamından İbrahim’e ve İsmail’e bir namaz yeri edinin (namaz kılın) tavaf edenler, ibadete kapılanlar, rükû ve secde edenlere evi temiz tutun diye emretmiştik” (Bakara 2/125).

Cabir (r.a) dan rivayetle ‘‘Peygamberimiz (sav) tavafını bitirdikten sonra Makam-ı İbrahim’e yönelirdi. Makamın arkasında iki rekât namaz kılar ve şu âyet-i kerimeyi okurdu: “Makam-ı İbrahim’i namaz kılma mahalli edininiz”.²²¹ Allahû Teâla kelamında İbrahim(a.s)’ın Kâbeyi bina ederken İsmail (a.s)’ın kendisine getirdiği taşları kaldırmaktan zayıf düştüğü ve ayaklarının yarıldığı vakitte taşın kendisini yükselttiğini kastetmiştir. Enes (r.a) buyurdu ki; “Makam-ı İbrahim de

²¹⁸ Heytemi, İbn Hacer, *el-Fetava’l-Fikhiyyeti’l-Kubra*, I, 188.

²¹⁹ İbnü’l-Cezvi, *Zadü’l Mesir*, VIII, 24.

²²⁰ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, XXVI, 108.

²²¹ Beydavi, *Envâr*, I, 399.

İbrahim (a.s) parmaklarının, topuklarının ve ayak boşluğunun izlerini gördüm ancak insanların çok el sürmelerinden sebep bu izler zamanla silinmiştir.”²²²

Âyetlere ve hadislere müracatım arasında tavaf namazının hangi vakitte kılınacağına caiz olduğuna işaret eden âyet ve hadislerden deliller buldum, o delillerden biri de Resulullah (sav)’in şu kavlidir: “Ey Abdulmenaf oğulları, kimseyi şu evi (kâbeyi) tavaf etmekten ve istediği vakitte ister gündüz ister gece namaz kılmasını men etmeyin.”²²³ Bütün bu söylediklerimizden anlıyoruz ki yukarıda bahsi geçen âyet ve hadisler tavaf namazının hacda ve umrede vâcip olduğunu gösteriyor.

4. TEVBE NAMAZI

Allahû Teâla Ali İmran sûresinin 135. âyeti’nde şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا
أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوُّوا أَوْ نَعَرْتُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Yine o kimseler ki (büyük günah işleyerek) çok çirkin bir iş yaptıklarında yahut (küçük bir günah işleyerek) kendilerine zulüm ettiklerinde Alla’ı hatırlarlarda bağışlanmayı isterler. Zaten Allah’tan başka günahları kim bağışlayabilir? Ve kendileri (işledikleri günah çirkinliğini) bilmekte bulunuyorlarken yapmış oldukları şeyler üzerine ısrarcı olmazlar.”

Bu âyet-i kerimede Tövbe namazına işaret vardır. Rivayet edilir ki iblis bu âyet-i kerime indiği vakitte ağlamıştır, yine bu tövbe namazına işaret olarak Ebu Bekr-i Sıddık’dan (r.a) rivayetle Rasulullah’ın (sav) “hiçbir kul yoktur ki bir günah yapsın ve kalkıp güzelce abdest alıp iki rekât namaz kılarak bu günahıtan mağfiret dilesin de Allah onu affetmesin” buyurduğu rivayet edilmiştir.²²⁴

Zikretmiş olduğumuz âyet-i kerime ve hadisten tövbe namazının iki rekâtlı bir namaz olup günahı çok olan kimsenin kıldığına veya büyük günah işleyen kimsenin hemen abdest alıp bu namazı kılıp(namazın peşinde) Allahû Teâlanın kendisini affetmesi için istiğfar ettiği bir namaz olduğu hükmünü çıkarıyoruz. Bu namazın peşinden istiğfar edilir çünkü istiğfar günahkârların kalplerini diriltir onları doğru yola

²²² Kurtubi, *el-Cami*, II, 113.

²²³ Nisaburi, Muhammed b. Abdullah ebu- Abdhahim, *el- Mustedrek Ala’s Sahiheyn*, Beyrut, h. 1411, m. 1490, I. Baskı, Thk: Mustafa Abdulkadir Ala, I, 617.

²²⁴ İbn Hibban, İbn Ahmed Ebu’l Hatim Temi’l el-Besti, *Sahih İbn Hibban*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1993, II, 390.

ulaştırır. Buraya kadar zikredilen şeylerden dolayı bu (Ali İmran suresindeki) âyet-i celile tövbe namazına işaret için indirilmiştir, denilebilir.

D. CUMA NAMAZI

Allah Teâla Cuma sûresinin dokuz, 10-11. âyet-i kerimesinde şöyle buyurmuştur;

فَإِذَا فُضِّيتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“Ey iman etmiş olan kimseler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu zaman hemen Allahın zikri (olan namazın ikamesine) koşun ve alışverişi bırakın. Artık namaz bitirildiği zaman, hemen yeryüzüne dağılın, Allah’ın fazlından (kârınızı) arayın ve Allah’ı çokça zikredin umulur ki felaha erersiniz. (Habibim!) Onlar bir ticaret ya da eğlendirici bir şey gördükleri zaman, seni ayakta bırakır oldukları halde ona doğru yönelirler! Deki; Allah katında bulunanlar eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır. Zaten rızık verenlerin en hayırlısı ancak Allah’tır.” Cuma Sûresi Medine’de nazil olmuştur. Kelimeleri yüz seksen harfleri ise yedi yüz kırk tanedir ve on bir âyettir.²²⁵ On birinci âyetin sebebi nüzulünde ise Rasulullah’ın (sav.) Cuma günü hutbedeyken yiyecek getiren bir kervanın gelmesi, cemaatin ona yönelmesi hatta Rasulullah’ın (sav) on iki adamdan başka kimsenin kalmaması, bunun üzerine Allahû Tealânın bu âyeti indirmesi rivayet edilmiştir.²²⁶ Bu günün “الجمعة” diye isimlendirilmesine gelince bu hususta birçok görüş vardır bunlardan bir tanesi, İnsanlar bu günde namaz için toplandıklarından dolayı bu gün toplanmak manasındaki “الجمعة” lafzı ile isimlendirilmiştir.(Cahiliye döneminde) Araplar bu günü “العروبة” diye isimlendiriyorlardı yine bu günün “الجمعة” diye isimlendirilmesi hususunda “Kab İbni Lüey’e göre insanlar bu günde kendisine gelip toplandıklarından dolayı bu güne “الجمعة” denmiştir. Resûlullah’ın (sav.) ilk kıldırması olduğu Cuma namazı ise ‘Rasulullahın (sav.) Medine’ye gelirken Kûba’da Cuma gününe kadar bekleyip Medine’ye girerken Salim İbni Avf oğullarının vadisinde kıldırıldığı Cuma namazdır.²²⁷ Yine Sahih-i Müslim’de Resulullah’ın (sav.) Cuma günü hakkında: Üzerine güneş doğan en hayırlı gün Cuma günüdür.(Zira) Âdem o günde yaratıldı, o gün cennete

²²⁵ Ed-Dânî, Ebu Amr Osman b. Said el-Emevî, **el-Beyan fi-Addi âyi’l-Kur’an**, s. 246

²²⁶ Suyuti, **Lübabu’n-Nukûl**, s. 213.

²²⁷ Beyzavi, **Envâr**, V, 338-339.

konuldu ve yine o gün cennetten çıkarıldı.”²²⁸ Allah Teâlanın “فاسعوا إلى ذكر الله” kavlindeki فاسعوا sözünde birçok manalar vardır, bu manalardan üç tanesine İbni Cevzi işaret etmiş ve şöyle demiştir; ilki فَاسْعُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ “kavlindeki “فاسعوا” kelimesi yürümek manasına delalet eden bir kelimedir.

Bunu da İbni Abbas (r.a) söylemiştir: İbn-i Sem-un ise bu “فاسعوا” lafzını فامضوا (yürüyün) diye okur ve şayet ben bu “فامضوا” lafzını فاسعوا diye okusaydım ridam düşene kadar koşardım derdi اسعوا “bu buradaki” kelimesinin İbn-i Abbasın (r.a) dediği gibi yürümek manasında olduğuna delildir. Ata ise فاسعوا lafzı için namaza gitmek manasındadır demiştir. İkincisi “اسعوا” kelimesinden anlaşılan “السعي” den murat amel (manasında) olmasıdır bunu da ez-Dahhak, el-Karzî ve İkrime söylemiştir. Üçüncüsü ise: çalışmaya ve düşünmeye teşebbüsten ibaret olan kalb ile niyettir. Bunu da el-Hasan ve İbn-i Kuteybe söylemiştir.²²⁹ Bu manalardan en doğrusu ise birincisi yani Allah-u Teâla’nın zikrine surat hususunda aşırıya kaçmaksızın yürüyün manasıdır. Rasulullah’ın (sav) buyurduğu ‘Kamet getirildiği zaman namaza koşarak değil ağır başlı bir şekilde yürüyerek geliniz. Yetişebildiğiniz kadarını (İmamlarla birlikte) kılınız yetişemediğiniz rekâtları da kendiniz tamamlayınız’.²³⁰ Hadisi de bu manaya delil olarak gelmiştir. Âyetteki Allah’ın zikri ile irade edilen hutbe ile namazdır. Allahû Teâla’nın kendi zikri diye isimlendirmesi ise hatibin hutbenin başında elhamdulillah, subhanallah ve tesbihattan bunun başkasına dünya ve ahiret hususundaki vaazlara işaret edip söylemesinden dolayıdır.²³¹ Cuma namazının hükmüne nisbet ile erkek, hür, akıllı ve İslam vatanında yaşayan her müslüman üzerine vaciptir.²³² Cuma namazının fazileti hakkında, buna teşvik ve bu namaza hazırlanıp beklemek hakkında birçok hadis zikredilmiştir. Rasulullah’ın (sav) buyurduğu: “Cuma namazı miskinlerin haccıdır” (hadisi de bunlardandır).²³³ Zikri geçen şeylerden biliyoruz ki 11. âyet Cuma namazına ve iki önemli şey üzerine delalet etmiştir birincisi: Allah Teala’ya ibadet edip kulluk yapmak ona muhalefet etmemek ve

²²⁸ Muslim, “Cumû’a” 17.

²²⁹ İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l Mesir**, VIII, 265.

²³⁰ Müslim, “el-Mesâcid ve mevâdi’us’salât”, 153.

²³¹ Zemahşeri, **el- Keşşaf**, IV, 537.

²³² Maverdî, Ali b. Muhammed b. Habib el- Maverdi Basri Şafii, **el-Havi’l-Kebir**, Beyrut H. 1419, m. 1999, I. Baskı, Thk; eş-Şeyh Ali Muhammed Maud, II, 403.

²³³ Kadai, Muhammed b. Selamet b. Cafer Ebu Abdullah, **Mesnedu’s-Şihab**, Beyrut, H. 1407, M.1986, II. Baskı, Thk; Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, I, 81.

emirlere uymak. Resulullah'ı (sav.) sevmek namazları dosdoğru kılmak yoluyla Mevlaya yakınlaşmaktır. İkincisi ise: Allah Teâla ziyade rızık veren olduğundan dolayı ve insandaki hayrı, sebatı, itaatı, nifakı, sapkınlığı, zelilliği ziyadesiyle bildiğinden dolayı dünyayı sevmemek şehvetlere tabi olmamak ve namazlardan yüz çevirmemektir.

E. BAYRAM NAMAZI

Yüce Allah Alâ sûresinin 14. ve 15. âyet-i kerimelerinde şöyle buyurmuştur;

فَدَأْفَلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى

“Muhakkak ki (günahlardan tövbe edip, malının zekâtını verip) temizlenen ve Rabbinin adını zikredip, ardından namaz kılan felaha ermiştir”. Bayram, her sene yeni bir sevinçle döndüğünden dolayı “dönmek” manasındaki “عيد” lafzı ile isimlendirildi. Araplar عود maddesinin عيادة عيدا و عودا يعوده عاد العليل, misalinde olduğu gibi ziyaret etti manasında kullanırlar.

Zikri geçen Alâ suresini 14. ve 15. Âyetleri fitr bayramı namazına işaret etmiştir.²³⁴ Zira Ali bin Ebu Talip (r.a) 14. âyetin fitr sadakasının verilmesine, 15. âyetin ise iftitah tekbirini getirip namaz kılmaya işaret olduğunu, yani fitr sadakasının verip namaz kılmak için musallaya yönelip, bayram namazı kılmaya işaret olduğunu buyurmaktadır.²³⁵ Hazreti Ali'nin bu görüşüyle aynı düşüncede olan Ebu Said el-Hudri, İbni Ömer, Ebu Aliye (r.a) gibi zatlarda bu hususta şöyle buyurmuşlardır: “Muhakkak ki Medine halkı fitr sadakasından halka su dağıtmadan daha büyük bir sadakanın olmadığını düşünüyorlar.” Kesir bin Abdullah ile Atâ ve Katade gibi zatlar da bu görüştedir.²³⁶ Ayrıca yüce Allah'ın, Bakara Sûresi'ndeki;

شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ
وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا
اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“O Ramazan ayıdır ki; doğru yolu gösteren ve hakkı batıldan ayıran (ilahi kitap)lardan biri olan Kur'an, nice açık deliller ve insanlar için bir hidayet(rehber) olarak kendisinde (bulunan kadir gecesinde)indirilmiştir. Artık içinizden her kim o ayda bulunursa onu oruçla geçirsin. Ama her kim hasta yahut bir yolculuk üzere olursa,

²³⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, III, 319.

²³⁵ Zemahşeri *el- Keşşaf*, IV, 442.

²³⁶ Kurtubi, *el-Cami'*, XX, 21.

diğer bir takım sayılı günler (tutması gerekir). Allah size kolaylık dilemektedir, size zorluk dilememektedir. Sayıyı tamamlamanız, size doğru yola iletmesine karşı Allah'ın ululuğunu ve umulur ki şükredersiniz diye (uygun hükümler veriyor.)” Mealindeki 185. âyet-i celilede fitr bayramındaki tekbire işaret vardır. Zira İbni Abbas (ra) buyurmuştur ki: “ Müslümanlar üzerine Şevval hilalini görmelerinden itibaren bayram bitene kadar Allah-ı tekbir etmeleri haktır, gereklidir.²³⁷ Buraya kadar zikredilenler fitr bayramı hakkındadır. Kurban bayramına gelince; Muhakkak ki Kevser Sûresi'nde “Öyleyse rabbin için namaz kıl ve kurban kes” mealindeki 2. âyet kurban bayramı namazına işaret etmiştir. Enes bin Malik (r.a) den rivayetle; Rasulullah (sav) Kurban Bayramı'nda bayram namazından önce kurban keser idi sonra namazı kılıp kurban kesmesi emredildi. Ve Mücahit, Katade ve İkrime gibi zatlardan her biri Rasulluh'a (sav) olan bu emri, ‘Kurban Bayramı'nda bayram namazı kılmaya, yani namaz kılıp sonra kurban kesmeye işaret vardır’ diye te’vil etmişlerdir.²³⁸ Noksan sıfatlardan münezzeh olan yüce Allah En'am sûresinin 162. âyetinde meâlen buyurarak.

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“De ki; Muhakkak benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin rabbi olan Allaha mahsustur” âyetiyle kurban bayramının namazını zikretmiştir.

Dil alimi Zeccâc buyurdu ki; (نسك) demek Allah azze ve celleye yaklaştıran her şey demektir. Lakin (نسك) çoğunlukla kurban manasında kullanılır.²³⁹ İmam-ı Kurtubi, Mücahit, Dahhak, Said bin Cübeyr gibi tabii alimlere göre; “(نسك) kelimesi kurban manasında olan نسكة lafzının çoğuludur”.²⁴⁰ Fıtır ve kurban bayramları İslam'ın en büyük iki bayramıdır. Bu günlerde özel bir namazın olması, insanın Rabbi ile olan bağını kuvvetlendirir ve aynı zamanda o bayrama ilâhî bir renk katar. İşte böylelikle o gün hem bayram günü, hem içtima günü, hem paylaşma günü, hem temizlenme günü, hem mutluluk günü, hem de Allaha yalvarış ve nimetine şükür günüdür. Bayramlarda toplumsal bir sorumluluk vardır. Bu sorumluluk fakir Müslümanların fıtır sadakası ve kurban eti ile bayramını sevinçle geçirmeleri içindir. Efendimiz (sav) fıtır sadakasını

²³⁷ İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l Mesir**, I, 188.

²³⁸ İbn Atiyye, **el-Muharir Veciz**, V, 529.

²³⁹ İbn Manzur, **Lisanu'l Arab**, X, 499.

²⁴⁰ Kurtubi, **el-Cami'**, VII, 152.

bayram namazından önce vermiştir. İbn Abbas (ra)'dan rivayetle; Efendimiz (sav) insanların bayram namazına çıkmadan evvel fitır sadakalarını vermelerini emretmiştir.²⁴¹

Efendimizin (sav) ilk fitır bayramı namazı, hicretin ikinci yılında vuku bulmuştur ve bu yılda fitır sadakası da farz kılınmıştır. Bayram namazı farzı kifayedir. İslam'ın açık alametlerinden olduğundan dolayı bayram namazı farzı kifaye olarak hükmedilmiştir. Bayram namazının farzı kifaye olması Ebu Said el-Astahari'nin görüşüdür.²⁴² Çünkü Kur'an âyetleri, fitır ve kurban bayramı namazına delalet etmiştir. Zira bu iki namaz İslam'ın kutsi alametlerinden olup risalet asrından günümüze kadar İslam ümmetinin hakimiyet ve birliğini ifade etmektedir.

F. SEFER NAMAZI

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ
الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا

“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kafirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır” (Nisa 4/101).

Bu âyet-i kerime sefer namazına delalet eder ki o da namazı kısaltma demektir. Zira Beğavi bu âyetin tefsirinde *وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ* âyetini *سافرتم* ile tefsir etmiştir ve şöyle demiştir: “Yani sefere çıktığınızda namazı kısaltmanızdan dolayı günah yoktur”. Bu da Öğle, ikindi ve yatsı namazlarını 4 rekattan iki rekata kısaltmak şeklindedir.²⁴³ Peygamber Efendimiz korku olmadığı halde, sefer şartları bulunduğu anda namazını kısaltmıştır.²⁴⁴

İbnu Ömer hadisinde olduğu gibi, seferde kasır etmek, tamamlamaktan daha faziletlidir. Zira Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Allah Teâla günaha devamı kerih gördüğü gibi, ruhsatlarına devamı da sever”.²⁴⁵

Efendimiz, üç mil veya üç fersah yol gittiğinde, namazları iki rekât kılardı. Âlimler, bununla sefer müddetine işaret etmiştir. Bu konuda şu tür görüşler de rivayet edilmiştir; sefer, Araplar katında malûmdur. Bu da, bir gün veya bir gecelik

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Kahire, 1313, II, 277; V, 432.

²⁴² Maverdi, **el-Havil Kebir**, II, 482.

²⁴³ Beğavi, **Tefsiru'l Beğavi**, I 471.

²⁴⁴ Müslim, “Salâtü'l-müsâfirîne ve kasruhâ”, 4.

²⁴⁵ İbn Hibban, **Sahih**, VI, 451.

yolculuktur. Kişi bu müddet zarfında kasır yapar.²⁴⁶Çünkü bu âyet-i kerime buna delalet eder. Kasır, şehirde Müslümanlar için hafiflik olsun diye meşru kılınmıştır.

G. ÖLÜ İÇİN DUA (SALÂT) CENAZE NAMAZI

Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

ولا تصل على احد منهم مات ابدا ولا تقم على قبره انهم كفروا بالله ورسوله وماتوا وهم فاسقين

“Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma. Onun kabri başında da durma. Çünkü onlar, Allah ve Rasulü’nü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler” (Tevbe 9/84). Bu âyet-i kerime, cenaze namazına işaret eder.

Allah Teâla efendimize, münafıklardan beri olmasını, öldükleri zaman namazlarını kıldırılmaması ve kabirlerinde dua ve istiğfar etmemeyi emretmiştir. Çünkü onlar, Allah ve Resulü’nü inkâr etmiş ve bu halde ölmüşlerdir. Bu hüküm, münafık olarak öldükleri bilinen kimseler için genel bir hükümdür.²⁴⁷

Esed bin Zürrare, belki Efendimiz’in cenaze namazını kıldırıldığı ilk kişidir. Efendimiz, mecidini bitirmeden evvel bu zat, Medine’de vefat etmiştir. Efendimiz, onun yıkanması ve üç kumaşla kefenlenmesinde hazır bulunmuştur. Cenazesinin önünde yürümüş ve onu, “Bakî” denen bölgede defnetmiştir. Burada defnedilen ilk kişi bu zattır.²⁴⁸

Ne zaman ki Allah Teâla münafıklar üzerine namaz kılmayı, kabirlerinde ikamet etmeyi ve hayır dua etmeyi nehyetti, müslümanlara ise bu durumları caiz gördü. Bu manadan, âyet-i kerimenin, meyyit üzerine namaza delaletini buluruz. Fakihlerin çoğuna göre bu namaz farz-ı kifayedir.

H. KORKU (HAVF) NAMAZI

Allahu Teâla, korku ve sefer halinde, misafirin namazındaki kasrın meşruiyetini beyan ettikten sonra korku namazının keyfiyetini açıklayan âyetler gelmiştir.

واذا كنت فيهم فأقمت لهم الصلاة فلتقم طائفة منهم معك وليأخذ أسلحتهم فإذا سجدوا فليكونوا من ورأنكم وليأخذوا حذرهم وأسلحتهم ودد الذين كفروا لو تغفلون عن أسلحتكم وأمتعتكم فيميلون عليكم ميلة واحدة ولا جناح عليكم إن كان بكم أذى من مطرٍ أو كنتم مرضى أن تضعوا أسلحتكم وخذوا حذرکم إن الله أعد للکافرين عذاباً مهيناً

²⁴⁶ Kurtubi, *el-Cami*, V, 354.

²⁴⁷ İbn Kesir, *Tefsir*, II, 379.

²⁴⁸ Cevad Ali, *Tarihu’s Salat fi’l-İslam*, s.104.

“Sende içlerinde bulunup onlara namaz kıldırıldığı zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar. Silahlarını yanlarına alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer grup, gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlarda ihtiyat ve silah tedbirlerini alsınlar. O kafirler arzu ederler ki, siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanızda ,üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur, yahut hasta bulunursanız, silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kafirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır” (Nisa 4/102).

Kurtubi, bu âyet-i kerimenin sebebi nüzulünü zikrederek şöyle demiştir: “Biz, Efendimiz ile afsan veya ufsan denilen bir bölgede idik. Daha sonra müşrikler ile karşılaştık. Onların başında Halid bin Velid vardı. Müşrikler, kible ile bizim aramızdaydı. Efendimiz bize öğlen namazını kıldırdı. Müşrikler şöyle dedi: “onlar bir hal üzereler ki (yani Müslümanlar), onlara saldırsak, onları bozguna uğratırız. Sonra dediler ki: şimdi onlara, babalarından ve kendilerinden daha çok sevdikleri namaz geliyor. Cebrail (as) öğle ile ikindi arası bu âyeti indirdi.²⁴⁹ Hadis, tefsir, tarih kitaplarına müracaatım esnasında, Efendimiz’in, farklı şekillerde defalarca korku namazını kıldırıldığını buldum. Sahabe-i Kiram da, o namazın yapılışı üzerine ittifak ettiler. Efendimiz, taifeden birine, diğeri düşmana yönelmiş olduğu halde bir rekât, ilk olarak kıldırıldığı kimseler, düşmana doğru yönelen kimselerin yerine geçince, diğer taifeye bir rekât kıldırılmıştır. Daha sonra efendimiz selam vermiş, her bir taife, kılmadıkları bir rekâtı kendileri kılmıştır.²⁵⁰

Resulullah (sav.) Medine’den Perşembe günü çıkmış Medine’de yerine İbn Ümmi Mektum (r.a) vekil olarak bırakmıştır Zikard denilen yerde bir gün bir gece kalmıştır. İlk kılınan korku namazı hicretin altıncı yılındadır. Bu korku namazının kılınması ile olan emir de Medine de inmiş olan namazlardandır.²⁵¹

Geçen şeylerden korku namazı için şekil ve çeşitler olduğunu anlıyoruz yani bazen kibleye yönelerek bazen de yönelmeyerek kılınır bazen bu namaz dört rekâtlı bazen akşam namazı gibi üç rekâtlı bazen de sabah namazı ve kasır edilmiş olan

²⁴⁹ Kurtubi, *el-Câmi*‘, V, 364.

²⁵⁰ Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîne ve kasruhâ”, 305.

²⁵¹ Cevad Ali, *Tarihu’s Salat fi’l-İslam*, s. 110.

namaz gibi iki rekâtlı olur; Bazen cemaatle bazen de -harp şiddetlendiği vakitte- teker teker kılınır. Bu korku namazının hükmüne gelince ekseri ulema bunun kifaye yolu üzerine vacip olduğu ile hükmetmiştir. Burada zikri geçen Nisa suresi 102. âyet, açık bir şekilde korku namazına delalet etmektedir.

I. HASTA (MARÎD) NAMAZI

Allah Teâla:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

“Ey iman etmiş olan kimseler! Sizin karşılıklı rızanızdan kaynaklanan (meşru) bir tür ticaret olmaksızın (şeriatın serbest kılmadığı faiz, kumar gibi) batıl (yollar) ile aranızda (birbirinizin) mallarınızı yemeyin! (İntihar etmek yahut canınızı tehlikeye atmak suretiyle) kendinizi öldürmeyin”(Nisa 4/29) buyurmuştur.

Bu âyet acizlikten, nefsin telef olmasından, hastalığın artmasından veya hasta olmaktan korktuğundan dolayı soğuk suyla abdest almaya güç yetiremeyen hasta için teyemmümün caiz olduğuna işaret etmiştir. Tefsirlerin ekserisinde biz bu tevil üzerine delil buluyoruz o da Amr bin As’ın (ra) bu âyet ile Zatüs-Selasil Gazvesinde kendisi üzerine soğuk suyla yıkanmaktan korktuğundan dolayı soğuk suyla gusül almaktan çekindiği cünüp olup teyemmüm alıp namaz kıldırıldığı vakitte (yapmış olduğu şey üzerine) delil getirmesidir. Rasulullah da (sav) Amr bin As’ın (r.a) bu âyet ile delil getirmesini (ona söylediği vakitte) kabul etmiş gülmüş Allahü Teâla’nın: “Canınızı tehlikeye atmak suretiyle kendilerinizi öldürmeyin”²⁵² sözünden dolayı bir şey dememiştir.

İbnül Cevzi, kendi tefsirinde, Allahu Teâla’nın “ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ” âyetinin manasında şöyle demiştir: “Amel bakımından farz olsa da nefsinizin katline götüren şeyleri, nefsinize yüklemeyin. Buna delil olarak Zâtu’s-Selâsil gazvesinde, Amr b. el-Âs (ra)’dan rivâyet edilen bu olay getirilmiştir.”²⁵³

Teyemmüm ve teyemmümün keyfiyetine sarahaten delalet eden âyetler şöyledir:

²⁵² Kurtubi, *el-Cami*, V, 157.

²⁵³ İbnü’l-Cevzi, *Zadü’l Mesir*, II, 61.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı mesh edip, topuklarınıza kadar ayaklarınızı da yıkayın. Eğer cünüp iseniz, boy abdesti alın. Hasta yahut yolculuk halinde bulunursanız yahut biriniz tuvaletten gelirse yahut ta kadınlara dokunmuşsanız (cinsi birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız, temiz toprakla teyemmüm edince yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla mesh edin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat sizi temiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister. Umulur ki şükredersiniz” (Maide 5/6).

Diğer bir âyet-i kerimeye gelince:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzere yatarken (her vakit Allah’ı anarlar) Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru! (Al-i İmran 3/191).

Müfessirlerin toplamı, bu âyetlerden netice olarak hastanın namazı sonucunu çıkarmışlardır. Suyuti şöyle demiştir: “Bu şöyle bir namazdır; Eğer, ayakta durmaya güç yetiremezse oturarak, eğer buna da güç yetiremezse yanı üzere. Ve İmran bin Huseyn’in hadisi ile delil getirmiştir.

İmran bin Huseyn şöyle demiştir: “Efendimize bu namaz hakkında sordum, şöyle dedi: “Ayakta kıl, eğer güç yetiremezsen oturarak, eğer buna da güç yetiremezsen yanın üzere kıl.”²⁵⁴ Yukarda zikredilen şeylerden anlıyoruz ki, hasta kişi, bütün namazlarda güç yetirebildiği şey üzere namazını kılar.

²⁵⁴ Suyuti, **ed-Duru’l- Mensur**, II, 408.

Çünkü Allah Teâla, ona üç hal vermiştir kıyam, oturuş ve yan üzeredir. Aynı şekilde teyemmümünde hasta kişi için özrü yoktur. Yani hasta kişi namazı terk edemez, caiz değildir.

Mevla Teâla: “Ey iman etmiş olan kimseler! Sizin karşılıklı rızanızdan kaynaklanan (meşru) bir tür ticaret olmaksızın (şeriatın serbest kılmadığı faiz, kumar gibi) batıl (yollar) ile aranızda (birbirinizin) mallarınızı yemeyin! (İntihar etmek yahut canınızı tehlikeye atmak suretiyle) kendilerinizi öldürmeyin”. Bu âyet acizlikten, nefsin telef olmasından, hastalığın artmasından veya hasta olmaktan korktuğundan dolayı soğuk suyla abdest almaya güç yetiremeyen hasta için teyemmümün caiz olduğuna işaret etmiştir. Tefsirlerin ekserisinde biz bu tevil üzerine delil buluyoruz oda Amr bin As (r.a) ’ın bu âyet ile Zatüs-Selasil ğazvesinde kendisi üzerine soğuk suyla yıkanmaktan korktuğundan dolayı soğuk suyla gusül almaktan çekindiği, teyemmüm alıp namaz kıldırıldığı vakitte (yapmış olduğu şey üzerine) delil getirmesidir. Rasulullah da (sav.) Amr bin As (r.a)’ın (bu âyet ile) delil getirmesini (ona söylediği vakitte) kabul etmiş gülmüş ve Allah Teâla’nın: “Canınızı tehlikeye atmak suretiyle kendilerinizi öldürmeyin”. Sözünden dolayı bir şey dememiştir.

İ. YAĞMUR (İSTİSKÂ) NAMAZI

İstiska (istif’al babından) yağmur istemek manasındadır, yani yağmurun insanlara ve şehirlere inmesini istemektir.

Araplar tarafından سقي الله عباده الغيث “Allahu Teâla kullarına yağmur indirdi” ve اسقاهم “Allahu Teâla kullarına su verdi” denilir. Birinden su istersen استسقيت فلانا “Birinden su istedim” şeklinde söylersin.²⁵⁵

İstiska namazı, yağmur yağmadığı zaman kılınır, çünkü insanlar bu namazda kuraklık ve kıtlığın kalkması, ekinlerinin yağmurla sulanması için yağmur isterler.

Bazı âlimler yağmurun yağmamasını; isyanların yayılması, nimetlere nankörlük yapılması, hukukun çiğnenmesi, ölçü ve tartıda eksiklik yapılması, zulmün artması, emr-i bi’l- ma’ruf ve nehyi ani’l münkerin terk edilmesi, zekatin

²⁵⁵ Cezeri, Ebu’s-Saadet Mübarek b. Muhammed, **en-Nihayet fi Garibi’l- Hadis**, Beyrut, h. 1399, m. 1979, I, 381.

verilmemesi ve bunların dışında Allah Teala'nın yağmurun yağmamasını gerektiren gazabını celbeden şeylerle sebeplendirmişlerdir.²⁵⁶

Allahu Te'ala bereket ve hayrın inmesinin en büyük sebebinin; farzları yerine getirmek, günah ve isyanlardan uzaklaşmak, dua ve istiğfarla Allah'a yaklaşmak olduğunu beyan etmiştir, nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuşlardır:

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا , يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ السَّمَاءَ مَدْرَارًا , وَيُمَدِّدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ

جَنَاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا

“Dedim ki: Rabbinizden bağışlanma dileyin; doğrusu o, çok bağışlayandır. Size gökten bol bol yağmur indirsün. Sizi mallar ve oğullarla desteklesi sizin için bahçeler var etsün, ırmaklar akıtsın” (Nuh 71/10-12). Diğer bir âyet-i kerimede ise;

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلَ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا

“Ey milletim Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra ona tövbe edin ki size gökten bol bol yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın; suçlular olarak yüz çevirmeyin”

Bu âyet-i kerimenin tefsirinde şu husus zikredilmiştir: Kavmi Nuh (a.s)’ı uzun zaman yalanlayınca Allahu Teala onlardan yağmuru kesti ve kırk yıl boyunca kadınlarını kısırlaştırdı, böylece malları, evlatları ve hayvanları helak oldu. Sonra Nuh (as) kavmine dedi ki; Rabbinizden yapmış olduğunuz şirkten dolayı istiğfar edin yani tevhitte mağfireti dileyin ki, Allahu Teala sizin üzerinize bol bol yağmur göndersin.

Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir ki, Hz. Ömer insanlarla beraber yağmur duasına çıktı ve dönünceye kadar istiğfarı getirmekten geri durmadı. Kendisine yağmuru talep hakkında senden bir şey duymadık denilince buyurdular ki; ben yağmuru istiğfarla talep ettim, yağmurda ancak istiğfarla yağar dedi ve şu âyet-i kerimeyi okudu:

“ استغفروا ربكم انه كان غفارا ” Rabbinizden bağışlanma dileyiniz çünkü o çok esirgeyen ve ziyadesiyle bağışlayandır.²⁵⁷ Öyleyse bu deliller istiğfarın yağmurun yağmasına sebep olduğuna ve yağmur namazının (*istiska*) sabit olduğuna delalet eder.

Ayrıca *istiskâ* hakkında şöyle rivayet edilmiştir: “Bir bedevi Resulullah (sav.)’a geldi ve “Ya Resulullah biz sana geldik ne çok ağır taşımaktan yorulan

²⁵⁶ Kiraati, Muhsin, *Esraru's-Salat*, Çev. Seyyid Yusuf Safauiddin, 1413/1993, s.121.

²⁵⁷ Beğavi, *Tefsiru'l Beğavi*, V, 398.

devemiz ne de böğüren hırıldayan küçük bir devemiz var. Resulullah (sav.) ridasını topladı ve ayağa kalktı. Minbere çıktı ve dua etti. Akabinde yağmur yağdı. Sonra dönüp şöyle dedi; “Ebu Talip burada olmuş olsaydı gözleri parıldardı. Kim onun sözünü bizlere inşad eder. Hz. Ali ayağa kalktı ve dedi ki; ‘‘Ya Resulullah (sav.) sanki şu şiiri kast ediyorsun’’. Beyaz yüzlüdür ve yağmurlar onun hürmetine istenir, O yetimlerin sığınağı ve dulların koruyucusudur. Resulullah (sav.) ‘‘evet kast etmiş olduğum söz bu idi’’ dedi.²⁵⁸

Konuyla ilgili bir başka rivayet ise şöyledir: Resulullah (s.a.v.) ez-Zevra denilen mevkiye yakın bir yerde yağmur talebinde bulunurdu. Bu mevki, mescit kapısının dışındadır. Halen günümüzde bu kapıya Babusselâm denilmektedir. Resulullah (s.a.v.) bazı gazvelerinde yağmur talep ettiği rivayet edilmektedir. Bu talebi de müşriklerin Müslümanları geçip onlardan önce suya ulaşmaları bu sebepten de Müslümanlara büyük bir susuzluk arız olması sebebiyle yapmıştır.²⁵⁹ İstiska namazı rasuller ve nebiler arasında da bilinmekteydi. Kur’an-ı Kerim, Musa (as)’ın kavmi için yağmur duası yaptığını ve Süleyman (as)’ın karınca ile olan kıssasını zikretmiştir.

Kıssa şöyledir; Süleyman (as) ashabı ile yağmur duasına çıktığı zaman bir karıncanın semaya yönelmiş ve ayakları üzerinde kaim olduğunu gördü. Karınca şöyle diyordu; ‘‘Ya Rabbim! Biz senin yarattığın kulunuz, bizim senin rızkıdan başkasına ihtiyacımız yoktur. Adem oğlunun günahlarından sebep bizi helak etme. Bu esnada Süleyman (as) ashabına dönerek; geri dönünüz siz ve develeriniz yeterince suya kandınız dedi.²⁶⁰ Bu durumda şunu söyleyebiliriz; muhakkak ki masiyetler, günahlar, hataların çokluğu, duanın azlığı, istiğfarın azlığı, Yüce Allah’ın emirlerine itaatsizlik yağmur ve bereket eksikliğinin baş sebepleridir, bu yüzden zikri geçen iki âyeti celile, Yüce Allah’ın bizden razı olana ve akabinde gökten bereketlerin inmesine kadar istiğfarın devamına ve masiyetin terkinin vucubuna, aynı zamanda, açık bir şekilde Yüce Allah’ın rahmetine ve istiskâ namazına işaret etmektedir. Muhakkak ki bu namaz bütün ulemanın katında müstehap sünnetlerdendir ve bu namaz, kuraklık ve yağmurun az olduğu vakitlerde kılınır.

²⁵⁸ Halebi, **es-Sîretü'l-Halebiyye**, III, 270.

²⁵⁹ İbn Kayyim, **Zadu'l Mead**, I, 458.

²⁶⁰ Kiraati, Muhsin, **Esraru's-Salat**, s. 123-124.

J. ÂYETLER VEYA GÜNEŞ VE AY TUTULMASI NAMAZI

Kusuf ve husufun manası güneş ve ayın kararması yani örtülmesidir. Arap dilinde şöyle denilir;

“خسف القمر يكسف كسفا” ve aynı şekild “كسفت الشمس” yani ışığı gitti ve karardı, tutuldu denir, tabi değişirse. Güneş için kusuf ve husuf aynı manadadır ama kusuf güneşte, husuf ise ay için kullanılır.²⁶¹ Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأُولُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا

“Bizi mucizeler göndermeden alıkoyan şey, öncekilerin bunu yalanlamış olmalarıdır. Nitekim Semud kavmine, açık bir mucize olmak üzere dişi deveyi vermiştik, ama ona (inanmayıp) kötülük yaptılar. Oysa biz mucizeleri yalnızca korkutup uyarmak için göndeririz” (İsra 17/59).

Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle rivayette bulunur: Mekke ehli Resulullah (sav)’tan Safa tepesini altın yapmasını dağları da (birbirinden) uzaklaştırıp (ziraate elverişli bir alanda) ziraat yapmalarını istediler. Resulullah (sav)’e denildi ki; İstersen onlara mühlet ver, istersen onlara istediğini ver. Ama şayet sen onlara istediklerini verirsen ve onlarda inkâr ederlerse, onlarda kendilerinden öncekiler gibi helak olurlar, (buna karşılık) Resulullah (sav) onlara izin veriyorum dedi. Ve bu olayın ardından yüce Allah şu âyeti indirdi; “bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır” (İsra 17/59).²⁶² Ayrıca Allah Teâla şu sözünü de indirdi. “Oysa biz o âyetleri ancak büyük bir korkutma olsun diye göndermekteyiz” (İsra 17/59).

Bu âyeti kerimede geçen الآيات lafzını Ebu Hayyân küsuf ve hüfuf âyetleridir diye tefsir etmiştir. Zahir olan son الآيات lafzı ilk الآيات afzından farklıdır. İlk âyetlerde düşünmeden isteme vasfı mülâhaza ediliyor. Sonraki âyetlerde düşünmeden isteme vasfı mülâhaza edilmiyor. Küsuf, gök gürültüsü, zelzele, yıldırımlar ve bunlar yerine geçenler, bazı beldelerde açığa çıkan bir takım ateşler, pınarların batması ve bazı yerlerin su altında kalacak şekilde pınarların fazlalaşması anlamlarına gelmektedir.²⁶³

²⁶¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, IX, 298.

²⁶² Suyuti, *Libabu'n- Nukul*, s. 137.

²⁶³ Ebu'l- Hayyan, *el- Bahrul Muhit*, VI, 52.

Rivayet edilir ki Peygamber'in (sav) oğlu İbrahim vefat ettiği gün güneş tutuldu. İnsanlar oğlu İbrahim'in ölümünden dolayı güneş tutuldu dediler. Bunun üzerine Resulullah "güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden bir âyettir. Bu ikisi hiçbir kimsenin ölümünden veya hayatından dolayı tutulmazlar. Güneş ve ay tutulması gördüğünüzde açılana kadar Allah'a dua edin ve namaz kılın diye buyurdu."²⁶⁴

Beşinci sene ay tutulduğunda Allah Resülü Hz. Peygamber ay açılana kadar ashabın ay tutulması namazını kıldırıldı. Yahudiler de ay sihirlendi diyerek taslara vurmaya başladılar.²⁶⁵ Peygamber güneş tutulduğunda bir adama cemaatle namaz (*es-salatu camiatus*) diye nida etmesini, emretmiştir.

Fukaha ve muhaddisler yanında meşhur olan, güneş tutulma namazının sünneti müekkekte olmasıdır. Bu namazın bazı mezheplere göre vacip olduğu da söylenir.²⁶⁶

Bu âyeti kerime Yüce Allah tarafından son gün gelmeden önce bir korkutmadır. Bu âyetle Yüce Allah, insanı bir olan yaratıcıya zararda ve sevinçte ibadetine dönsün diye korkutmayı murad etmektedir. Çünkü ondan başka kaçış ve sığınma yeri yoktur.

²⁶⁴ Buhari, "Kusûf" 1.

²⁶⁵ Halebi, **es-Sîretu'l-Halebiyye**, II, 628.

²⁶⁶ Derakutnî, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasan el-Bağdadi, **Sünen-u Darukutni**, Beyrut, 1386/1966, Thk; es-Seyyid Abdullah Haşim Yemeni el-Medeni, II, 62.

SONUÇ

Namaz İslâm'ın temel rükünlerinden biri olduğu için onun inceliklerini detaylı bir şekilde bilmek gerekmektedir. Namaz Arapça'da salat kelimesiyle ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de namaz hakkında birçok âyet-i kerime yer almaktadır.

Önceki ve sonraki ulema salat lafzının türetilmesi hususunda çeşitli görüşler beyan etmişlerdir: Bazılarına göre dua veya luzum manasında olan (sela) veya (selae) den türetilmiştir veya insanın kuyruk sokumu kemiğinin etrafı manasında olan seleveyinden alınmıştır. Fakat tercih edilen görüşe göre salat lafzı Babil dilinde İbrahim (as)'ın yapmış olduğu muayyen ibadetin adıdır. Daha sonra İsmail (as)'ın hicretinden itibaren Arapça'ya girmiştir. Allahu Teala İbrahim (as)'dan bahsederken şöyle buyurmuştur: “Muhakkak ki İbrahim ehlerinden bir kısmını namaz kılsınlar diye Beytiharâm'a yerleştirdi” (İbrahim 14/37). Bu durumda o lafız ne Arapça'dır ne de İbranice'dir ancak o Babil luğatında İbrahim (as)'ın ibadetinin adıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılan salat lafzının luğavi ve ıstilahi manaları arasında münasebet vardır. Bu durumda dua ve tazim salat lafzının manasıdır: Umumi manaları ifade eden bu lafız hususi olan namaz ibadetine isim olmuştur bu da has olan namazın genel olan salat lafzıyla isimlendirilmesi kabilindedir yani genel olan hususi olan şeye isim olmuştur.

Yine konumuzla alakalı şu bilgiye de vakıfız: Mekke ve Medine'de nazil olan surelerin âyetleri Adem (as)'dan Peygamberimiz (as)'a kadar bütün peygamberlerin ümmetlerine namazın, Yüce Allah'ın hakkı olarak farz kılınmış olduğuna işaret etmektedir. Çünkü namaz, ihlastan sonra Allah için yapılan farz ibadetlerin ilkidir.

Yine bu çalışmamızda; namazın tarihi birkaç merhale geçirdiğini öğreniyoruz: Mesela İslam'ın başında Peygamberimiz'e (as) teheccüd namazı vacipti. Müslümanlarda ona uyarak teheccüd namazını kıldılar. Daha sonra sabah iki, akşam iki rekât namaz kılmak farz kılındı ki bu Peygamberimizin (as) İsrâ'dan önce namaz kıldığına kesin delildir. Ulemanın çoğu bu görüşü benimseyip tabi olmuşlardır. Bu namazın farz kılınışı Hatice validemizin hayatında vuku bulmuştur. Namazın davetin başında yani Mekke döneminde farz olmasının hikmeti olarak, kul ile Rabbi arasındaki irtibatı kuvvetlendirmek, bu âlemin sonunu kula hatırlatmak ve insanı Yüce Allah'ın sanatı karşısında zayıf olduğuna sevk etmek olarak düşünülebilir. Şayet onlara bu

uyarılar yapılmıyadı onlarda (Müslümanlar) geçmiş kavimler gibi buldukları hal üzere (sapkınlık, dalalet) kalırlardı.

Bu çalışmamızdan öğreniyoruz ki Peygamberimiz (as)'ın İsrâ ve Mi'rac hadisesi hicretten bir sene veya bir sene iki ay önce gerçekleşmiştir. Çünkü beş vakit namaz Mekke döneminin sonlarında gerçekleşmiştir.

Çalışmamızdan şunu da öğreniyoruz ki Kur'an-ı Kerim kıyam, rükû, sücûd, kunût, hasenât lafızlarını namaz manasında kullanmıştır. Çünkü bunların tamamı insanın namazda yaptığı amellere delalet eder.

Kur'an-ı Kerim âyetleri namazın çeşitlerine yani farklı açıklamalara işaret etmişler. Bazı âyetler mücmel değinmiş bazısı ise namazın bir tarafını açıklamış diğer açıklamayı Peygamberimiz (as)'ın hadislerine bırakmıştır. Bu durum Kur'an, ya da usul-ı fıkhıdaki adıyla kitap ile sünnet arasında kuvvetli irtibatın olduğunu ve ikisiyle amel etmenin vacip olduğunu göstermektedir.

Çalışmamız neticesinde elde ettiğimiz bir diğer sonuç ise; Kur'an-ı Kerim'de gelen on iki salat lafzının arasında bir alakanın var olmasıdır ve bu alakada insanın kendi yaratıcısına darlıkta ve genişlikte ibadet etmesidir. Çünkü salat faydalı ışıklar saçan bir asıl, insanın mutluluğunu meydana getiren zati ana unsurdur. Bu sebeple yaratıcısını sevme iddiasında olan her insanın bu ibadeti layıkıyla yerine getirmesi elzemdir.

KAYNAKÇA

- A'ş'a, Ebu Basir Maymun b. Kays b. Cendel, **Dîvanu A'ş'a el-Kebîr**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1992.
- Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, **İbrazu'l-Meani**, Kahire, ty.
- Ahmed b. Ali, Şehabuddin Ebü'l Fadl, **el- Ucab fi Beyani'l Esbâb**, Suud, 1997.
- Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Kahire, 1313.
- Alusi, Ebül- fadl Şahabeddin es-seyyid Mahmut el- Bağdadi, **Tefsîru Ruhi'l-Meânî**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, ty.
- Avde, Halil Ebû Avde, **et-Tetavvuru'd-Dilâlî beyne Lugati'ş-Şi'ri'l-Câhilî**, Mektebetü'l-Menar, Ürdün, ty.
- Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, **Umdetu'l- Kari Sahihu'l-Buhari**, Beyrut.
- Begavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud Ferrâ, **Tefsîru'l-Beğavî**, Thk: Halid Abdurrahman el-Ak, Daru'l-Marife, Beyrut, ty.
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, Kitabu's-Sala, Daru'l-Marife, Beyrut, ty.
- Beyzavî, Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin, **Tefsîru'l-Beydavî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- Cevad Alî, **Esrâru's-Salât**, Daru's-Safva, Beyrut, 1429/2009.
-, **Târîhu's-Salâti fi'l-İslâm**, Menşûrâtu'l-Cemel, Beyrut, 2007.
- Cezeri, Ebu's-Saadet Mübarek b. Muhammed, **en-Nihayet fi Garibi'l- Hadis**, Beyrut, h. 1399, m. 1979.
- Ceziri, Abdurrahman, **Kitâbu'l-Fıkh ala'l-Mezâhibi'l-Erbaa'**, Mısır, t.y.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed, **et-Târîfât**, thk: İbrahim el-Ebyârîs, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405.
- Derakutnî, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasan el-Bağdadi, **Sünen-u Darukutni**, Thk; es-Seyyid Abdullah Haşim Yemeni el- Medeni, Beyrut, 1386/1966.
- Ebû Muhammed, Abdulhak b. Gâlib el-Endülüsî, **el-Muharrarü'l-Vecîz**, thk: Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413.
- Ebu'l- Hayyan, Muhammed b. Yusuf el- Endulusi, **el-Bahru'l- Muhit**, Beyrut, ty.
- Ebu'l-Fazl, Zeynuddin Abdurrahim b. Zayn, **el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr**, Mektebetu Taberiyye, Riyad, 1995.
- Ebu'l-Kasım, Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an**, Beyrut t.y.

- Ebü'l Muzaffer, Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar, **Tefsiru's- Sem'ani**, Suud, 1997.
- el-Emevî, Ebû Amr Osman b. Said, **el-Beyânü fî Addi Âyi'l-Kurân**, Thk: Gânin Kudûrî, Merkezü'l-Mahtûtât ve't-Türâs, Küveyt, 1414.
- el-Kummi, Ebû Muahmed b. Ali b. Hüseyin, **'İlelü's-Şerâi'**, Matbaatü İhyai'l-kütübi'l-İslamiyye, Beyrut, ty.
- Erbaş, Ali, **Hiristiyanlıkta İbadet**, Ayışığıkitapları, İstanbul, 2003.
- Ezheri, Ebu Mansur Muhammed b.Ahmed, **Tehzibü'l-Lüğa**, Beyrut 2001.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, **Mu'cemü'l-Ayn**, thk: Mehdi el-Hazvemî-İbrahim es-Samerâî, Mektebetü'l-Hilâl, yy, ty.
- Firuzabadi, Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed bin Yâkûb, **Basair Zevi't-Temyiz Fi-Lataifi'l-Kitabi'l-Aziz**, Beyrut, ty.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, **İhyâu Ulumu'd-Dîn**, Daru'l-Marife, Beyrut, ty.
- Güç, Ahmet, **Dinlerde Mabed ve İbadet**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.
- Gürânî, Ali Muhammed, **Felsefetü's-Salât**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, ty.
- Hafinî, Muhammed Şeref, **İ'câzü'l-Kur'ani'l-Beyânî beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk**, yy, ty.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, **el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn**, Thk: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411.
- Halebî, Ali b. Burhaneddîn, **es-Sîratü'l-Halebiyye**, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1400.
- Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, İrfan Yayınları, İstanbul, 1969.
- Karaman, Hayrettin, **Asr-Saadette İslâm Hukukunun Oluşumu**, Beyan Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Heykel, Muhammed Hüseyin, **Hayâtü Muhammed**, Mektebetü'n-nehdati'l-Mısriyye, 1963.
- Heysemi, Ali b. Bekir, **Mecme'ü'z-Zevâ'id**, Beyrut, 1407.
- Heysemî, Ali b. Ebû Bekir, **Mevâridü'z-Zamân İlâ Zevâidi İbn Hibbân**, Thk: Muhammed Abdurrezzak Hamza, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Himyerî, Abdulmelik b. Hişâm, **es-Sîratü'n-Nebeviyye**, Thk: Taha Abdurrauf Sa'd, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1411,

- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galip el-Endelusi, **el-Muharir el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz**, Beyrut, 1993.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, **Cemheratü'l-Lüğa**, Thk: Remzi Münir, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 1987.
- İbn Faris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, **Mekâyisü'l-Lüğa**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1999.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Büstî, **Sahîhu İbn Hibbân**, Thk: Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1993.
- İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak, **Sahîhu İbn Huzeyme**, Thk, Muhammed Mustfa el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1390.
- İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd**, Thk: Şuayb Arnavutut-Abdulkadir Arnavut, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1407.
- İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail ed-Dimeşkî, **Tefsiru'l-Kur'an'ı'l-Azîm**, Thk: Mustafa Seyyid Muhammed – Muhammed Seyyid Reşâd – Muhammed Fadl el-Acmâvî, Müessesetü Kurtuba, Cîze, 2000.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim b. Manzur el-İfrîkî el-Mısrî, **Lisanü'l-Arab**, Darü's-Sâdr, Beyrut, t.y.
- İbnü'l Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah, **Ahkamu'l Kur'an**, Beyrut, ty.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, **Zâdü'l-Mesîr**, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1404.
- İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b Abdülvâhid, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- Kadai, Muhammed b. Selamet b. Cafer Ebu Abdullah, **Mesnedu's-Şihab**, Thk; Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, II. Baskı, Beyrut, H. 1407, M.1986.
- Katar, Mehmet, “Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları”, **Dini Araştırmalar**, C. 1, sy. 1, Ankara, 1998.
- Kiraati, Muhsin, **Esraru's-Salat**, Çev. Seyyid Yusuf Safauiddin, 1413/1993.
- Konevi, Kasım, **Enîsu'l-Fukahâ fi Ta'rifâti'l-Elfâzi'l-Mütedavile Beyne'l-Fukaha**, trc. Ahmed b. Abdurrezzak Kubeysi, Daru'l-Vefa, Cidde, 1987.
- Küçük, Abdurrahman, “İbadet” **DİA**, XIX, 238.

- Mahallî, Muhammed b. Ahmed Abdurrahman b. Ebu Bekir, **Tefsiru'l-Celaleyn**, Kahire, ty.
- Makdisi, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulvahid b. Ahmed el-Hanbeli, **el-Ehadisu'l-Muhtar**, Mekke, 1410.
- Maverdî, Ali b. Muhammed b. Habib el- Maverdi Basri Şafii, **el-Havi'l-Kebir**, Thk; eş-Şeyh Ali Muhammed Maud, I. Baskı, Beyrut, H. 1419, m. 1999.
- Mervezî, Muhammed b. Nasr, **Ta'zîmü Kadri's-Salât**, Dâru'l-Akîde li'neşr, İskenderiye, ty.
- Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, Mektebetü Beyrut Nâşirun, Beyrut 1995.
- Muhammed Hâdî Marife, **Telhîsu't-Temhîd**, Müessesetü'n-neşri'l-İslâmî, yy. ty.
- Muhammed Murteza, el-Hüseyini, **Tacü'l -Arus min-Cevahiri'l-Kamus**, yy. ty.
- Mübârekfûrî, Safiyyurrahman, **er-Rahîku'l-Mahtûm**, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2004.
- Mücahid b. Cabir, **Tefsîru Mücâhid**, el-Menşûrâtu'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyuddin Abdülazîm b. Abdilganiy b. Abdillâh, **et-Terğib ve't-Terhîb**, Thk: İbrahim Şemsüddin, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, Thk: M. Fuat Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, ty.
- Nisaburi, Muhammed b. Abdullah ebu- Abdulkâdir, **el- Mustedrek Ala's Sahiheyn**, Thk: Mustafa Abdulkadir Ala, Beyrut, 1411/1490.
- Özen, Adem, **Yahudilikte İbadet**, Ayışığı kitapları, İstanbul, 2001.
- Râgıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. el-Mufaddal b. Muhammed, **el-Müfredât Fî Garîbi'l-Kurân**, Thk: Muhammed Seyyid el-Kîlânî, Dâru'l-marife, Beyrut, t.y.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir, **Muhtâru's-Sihâh**, Mektebetü Beyrut Nâşirun, Beyrut, 1995.
- Semerkandi, Nasr b. Muhammed b. Ahmed Ebu'l- Leys, **Tefsiru's- Semarkandi**, Thk: Mahmut Matraci, Beyrut, ty.
- Seyit Kutub, **Fî Zilâli'l-Kurân**, et-Tab'atü's-şerriyyetü'l-âşıra, 1402.
- Sicistani, Ebu Bekir Muhammed b. Aziz, **Ğaribul Kur'an**, Thk: Muhammed Edip Abdolvahit Cemran, Daru Kuteybe, 1416/1995.

- Soysaldı, Mehmet, **Kur'an Semantiği Açısından Salat Kavramı**, Fırat Üniv. İlah. Fak. Derg. S.1, s. 13-14, 1996.
- Suyuti, Celaluddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Sabık el-Hudayri el-Esyuti, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, Thk: Said el-Mendub, Beyrut, 1416/1996.
-, **Lubabu'n- Nukul fi Beyani'l Esbabi'n-Nuzul**, Beyrut, ty.
-, **Tefsîru'l-Celâleyn**, Dâru'l-Hadis, Kahire, ty.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kadir**, Beyrut, ty.
- Şirbînî, Muhammed Hatib, **Müğni'l-Muhtâc**, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ty.
- Tabâre, Afif, **Rûhu's-Salâti fi'l-İslâm**, Dâru'l-ulûm lil melâyîn, Beyrut, 1985.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an**, Beyrut, h.1427.
- Tabersî, **Mecma'u'l-Beyân**, Dâru'l-Murtezâ, Beyrut, 1427.
- Tebarani, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Ebü'l- Kasım, **el- Mu'cemu'l- Kebir**, Musuş, 1983.
- Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.
- Ünal, Ali, **Kur'an'da Temel Kavramlar**, Beyan Yay., 1996.
- Yâkûbî, Ahmed b. İshak, **Târîhu'l-Yâkûbî**, Dâru'l-İtisam, 1425.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ömer, **El-Keşşâf'an hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vucuhu't-Tevil**, Beyrut, ty.
-, **Esasul Belağa**, Daru'l Fıkr, h. 1399, m. 1979.